

ΕΝ ΣΧΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ (Σχεδιάσμα ἐρμηνείας)

1. ΖΕΥΣ — ΒΙΑ — ΚΡΑΤΟΣ

Ἐκ τῶν τεσσάρων προσώπων τὰ ὁποῖα ἐμφανίζονται ἐπὶ τῆς σκηνῆς κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ Προμηθέως Δεσμώτου τοῦ Αἰσχύλου τὸ Κράτος καὶ ἡ Βία, παριστανόμενα διὰ τῆς ἐνδυμασίας καὶ τῶν προσωπείων αὐτῶν ὡς φορικαλέα καὶ εἰδεχθῆ ὄντα, ἀποτελοῦσι τὴν προσωποποίησιν τῆς ἀπολύτου ἐξουσίας τοῦ Διὸς εὐθύς ὡς οὗτος ἔγινε κύριος τοῦ κόσμου τῶν θεῶν διὰ τῆς καταβολῆς τῶν Τιτάνων καὶ τῆς ἐκθρονίσεως τοῦ πατρὸς του Κρόνου, τὸν ὁποῖον οὕτω διεδέχθη.

Ἡ ἐπιβληθεῖσα κατάστασις¹ εἶναι μία φοβερά τυραννὶς ἐναντίον τῆς ὁποίας μόνος ὁ Προμηθεὺς ἐτόλμησε νὰ ἐπαναστατήσῃ, ἐξ οὗ καὶ ἡ φορικτὴ του τιμωρία. Εἰς τὴν θέλῃσιν τοῦ Διὸς, ἡ ὁποία κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς τυραννίδος του συμπίπτει μὲ τὴν Ἀνάγκην², ὑπακούουν πάντες ἀνέξαι-

1. Ἐν ἀντιθέσει προφανῶς πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν κατὰ τὸν « ἐπὶ Κρόνου βίον », περὶ τοῦ ὁποίου οὐδὲν λέγεται ἐνταῦθα· βλ. κατ. σ. 336 καὶ 351 κέ.

2. Θὰ διασαφηθῇ ὁμως ἀργότερον ὅτι καὶ ὁ Ζεὺς ἐπίσης εἶναι καὶ αὐτὸς ὑποτεταγμένος εἰς τὴν Ἀνάγκην, στ. 517 κέ. Αἱ Ὀκεανίδες μανθάνουν ἐκκληκτοὶ παρὰ τοῦ Προμηθέως τοῦτο, ἐνῷ ἐνόμιζον ὅτι εἰς τὸν Δία οὐδὲν ἄλλο ἦτο πεπρωμένον πλὴν αἰε κρατεῖν, στ. 519. Τὴν ὑποταγὴν εἰς τὴν Ἀνάγκην ἀναγνωρίζει ὁ Ζεὺς κατὰ τὸ τέλος τοῦ δράματος διὰ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Ἑρμοῦ, στ. 943, πρὸς τὸν Προμηθέα ἵνα τοῦ ἀποσπάσῃ τὸ μυστικόν, δι' οὗ θὰ σωθῇ ἀπὸ τῆς πεπρωμένης. Εἶναι χαρακτηριστικόν ὅτι ἐπιχειρεῖ τοῦτο ἐπίσης διὰ τῆς Βίας, τῶν ἀπειλῶν πρὸς τὸν Προμηθέα περὶ ἀκόμη φορικτοτέρας τιμωρίας. Ἀλλὰ εἰς τὸ τέλος τὸ μυστικόν τοῦτο ἦτοι τὸν χρησμόν θὰ τὸν μάθῃ ἀφοῦ συνδιαλλαγῇ πρὸς τὸν Προμηθέα· ἡ Βία δηλαδὴ θὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἐκπροσωπούμενον ὑπὸ τοῦ Προμηθέως. Ὡς πρὸς τὴν σχέσιν τοῦ Διὸς μὲ τὴν Ἀνάγκην ἀξιοσημείωτον εἶναι ἐπίσης ὅτι μετὰ τὴν ἐπικράτησίν του — καὶ ἐφ' ὅσον εἶναι ἐλεύθερος ἀπὸ τῆς Ἀνάγκης, εἰς τὴν ὁποίαν δουλεύει καὶ ὁ ἴδιος, ἀνάγκης δὲ ταυτιζομένης πρὸς τοὺς χρησμούς τοῦ Προμη-

ρέτως. Ὁ Ὁφαιστος ὀφείλων τοιουτοτρόπως νὰ ἐκτελέσῃ, ἄκων δέ, τὸ φοβερὸν μαρτύριον εἰς τὸ ὁποῖον κατεδικάσθη ὁ Προμηθεὺς χαρακτηρίζει τὸ ἔργον του ὡς ὀφειλόμενον εἰς τὴν Ἀνάγκην:

*Πάντως δ' ἀνάγκη τῶνδ' ἐμοὶ τόλμαν σχεθεῖν*¹.

Καὶ ὅμως εἰς τὸν Προμηθεὰ ἐχρεώσται ὁ Ζεὺς τὴν νίκην του. Ἐὰν ὁ Κρόνος καὶ οἱ Τιτᾶνες εὐρίσκωνται εἰς τὸν Τάρταρον, τοῦτο ὀφείλετο εἰς τὰς βουλὰς τοῦ Προμηθεὺς². Ἀλλ' εἶναι φυσικὸν νόσημα τῶν τυραννίδων, ἵνα μὴ ἔχωσιν ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς φίλους, λέγει ὁ Προμηθεὺς³, διὰ τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ ὁ Αἰσχύλος τῆς Ἀθηναϊκῆς Δημοκρατίας, ἡ ὁποία

θέως — ἡ θέλησις αὐτοῦ εἶναι Ἀνάγκη, ἀναπότρεπτος δηλ. Νόμος, ὅθεν καὶ ὁ Προμηθεὺς ἔχων ἡ δὴ καταδικασθῇ, δὲν θὰ ἐλευθερωθῇ, παρὰ τὴν συνδιαλλαγὴν, εἰμὴ μόνον ἐὰν θεῶν τις διάδοχος τῶν σῶν πόνων | φανῇ θελήσῃ τ' εἰς ἀνάγκητον μολεῖν Ἄδην, ὡς λέγει εἰς αὐτὸν ὁ Ἑρμῆς, στ. 1027 κέ. καὶ τοῦτο πράγματι ἐγένετο διὰ τοῦ Χίρωνος. — Ἐκ τῆς βιβλιογραφίας περὶ τοῦ Προμηθεὺς ὡς σημειωθῇ ἐνταῦθα ἡ ὥραία μελέτη τοῦ Κ. Kerényi, Prometheus, die menschliche Existenz in griech. Deutung, Rohwolts Deuts. Einz., Hamburg 1959.

1. Προμ. Δεσμ., στ. 16. Καὶ ὁ Προμηθεὺς παρατηρεῖ περαιτέρω, στ. 103 κέ.:

*τὴν πεπωμένην δὲ χρὴ
αἶσαν φέρειν ὡς ῥᾶστα, γιγνώσκονθ' ὅτι
τὸ τῆς ἀνάγκης ἔστ' ἀήριτον σθένος.*

Εἰς τὸν Προμηθεὰ ἡ προσωποποιήσις τῆς Ἀνάγκης ὡς θεᾶς δὲν φαίνεται ἀκόμη πλήρως, ὅπως εἰς τὸ ἐξαιρετικὸν χορικὸν τῆς Ἀλκῆστιδος τοῦ Εὐριπίδου, στ. 962 κέ.· χαρακτηριστικὸς εἶναι ἐκεῖ ὁ στ. 965/6: *Κρεῖσσον οὐδὲν Ἀνάγκης | ἡδρον*: τὸ Κράτος (πρὸς. κρεῖττον, κράτιστος) τῆς Ἀνάγκης εἶναι τὸ ἰσχυρότατον πάντων. Ἡ Ἀνάγκη, ἡ δύναμις τῆς Ἀνάγκης εἶναι ἐκεῖνη, δι' ἧς ἐκτελοῦνται αἱ ἀποφάσεις τοῦ Διός: *Καὶ γὰρ Ζεὺς ὃ τὴ νύσῃ | σὺν σοὶ τοῦτο τελευτᾷ*, στ. 978/9. Εἰς τὴν σειρὰν λοιπὸν Βία - Κράτος προστίθεται ἡ Ἀνάγκη. Τὴν χαρακτηρίζει λέγεται περαιτέρω, στ. 981/2: *οὐδὲ τις ἀπότομον λήματός | ἐστὶν αἰδώς*· ἡ αἰδώς, κατηγόρημα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς συμπαθείας, τοῦ ἑλέου εἶναι ἀνύπαρκτος εἰς τὴν θέλησιν, τὸ λῆμα τῆς Ἀνάγκης· ἀπότομον λῆμα εἶναι τὸ ἀποτεμνόμενον, ὡς ἀπορρώξ βράχος, ἀπὸ τῆς αἰδοῦς, τὸ ξένον πρὸς τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν φιλανθρωπίαν· ἀνάλογος εἶναι ἡ εἰκὼν καὶ παρὰ Σοφοκλεῖ, *Οἰδ. Τυρ.* 872 κέ.: *Υβρις... ἀκρότατον εἰσαναβᾶς*· (αἰτος), ἀπότομον ὥρουσεν εἰς ἀνάγκην.

2. Προμ. Δεσμ. 219 κέ.:

*Ἐμαῖς δὲ βουλαῖς Ταρτάρου μελαμβαφῆς
κευθμὸν καλύπτει τὸν παλαιγενῆ Κρόνον
αὐτοῖσι συμμαχοῖσι*

3. Αὐτ. στ. 224 κέ.:

*Ἐνεστι γὰρ πως τοῦτο τῇ τυραννίδι
νόσημα, τοῖς φίλοισι μὴ πεποιεῖναι*

κατὰ τοὺς χρόνους τῆς παραστάσεως τοῦ δράματος¹ εὐρίσκετο ἐν πλήρει συνειδήσει τῆς ἀξίας της καὶ διὰ τὰς Ἀθήνας καὶ διὰ τὸν Ἀνθρῶπον.

Ἡ εἰκὼν τοῦ Διὸς τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ὁ Αἰσχύλος ἐν τῷ Προμηθεὶ Δεσμώτῃ εὐρίσκεται εἰς ἀφάνταστον ἀντίθεσιν πρὸς πᾶσαν ἄλλην γνωστὴν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος. Ὁ Ζεὺς τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Ἡσιόδου εἶναι ὀλιγώτερον τραχύς· ἀνάσσει εἰς τὸ βασιλείον τοῦ Ὀλύμπου, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται εἰς τὸν κόσμον τὸν ἀποκατασταθέντα μετὰ τὴν συμφιλίωσιν τοῦ Διὸς μετὰ τὸν Προμηθεά, ὅτε ὁ Ζεὺς εἶναι πλέον ὁ γνωριζόμενος ἐκ τῶν ἄλλων δραμάτων τοῦ Αἰσχύλου, κυρίως τῆς τριλογίας τῆς Ὁρεστείας. Ἐκ τῆς ἀντιθέσεως ταύτης τοῦ Διὸς ὡς νέου τυράννου² πρὸς τὸν κόσμον τῶν θεῶν τοῦ πέμπτου αἰῶνος, γνωριζόμενον ἤδη ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου, ὁ Προμηθεὺς Δεσμώτης μεταβάλλεται οὐσιαστικῶς εἰς ἀπαράμιλλον ὕμνον τῆς Δημοκρατίας³.

Ἀκούοντες οἱ θεαταί, ὅτι εἰς τὴν νέαν τάξιν τὴν ὀρισθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Διὸς ἅμα κυριαρχήσαντος οὐδεὶς εἶναι ἐλεῦθερος πλὴν τοῦ Διὸς⁴ — τοῦ

1. Ἡ ἀκριβὴς χρονολογία τῆς παραστάσεως τοῦ ἔργου εἶναι ἄγνωστος, γενικῶς τοποθετεῖται πρὸ τῆς Ὁρεστείας. Ὑπὸ τινων ὁμῶς τὸ δράμα θεωρεῖται ὡς μὴ γνήσιον ἢ ὡς ἐπεξεργασμένον ἐκ τῶν ὑστέρων. Περί τῶν σχετικῶν προβλημάτων βλ. G. Méautis, L'authenticité et la date du Prométhée Enchaîné d'Eschyle, 1960. Ἄλλ' ἡ γενικὴ γνώμη δικαίως τὸ θεωρεῖ γνήσιον· βλ. A. Lesky, Gesch. d. gr. Liter.², 1963, σ. 283.

2. Ἡ διάφορος αὕτη εἰκὼν τοῦ Διὸς ἀδίκως παρέχει πράγματα εἰς τοὺς ἐρμηνεύτας, βλ. A. Lesky, ἔ.α., σ. 284. Ἡ ἐξέλιξις τῆς ἐννοίας τοῦ Διὸς τὴν ὁποίαν βλέπομεν εἰς δύο της μορφᾶς ἀκριβῶς εἰς τὸν Αἰσχύλον δὲν δύναται νὰ εἶναι εἰμὴ ἡ συνειδήσις τῆς ἐξελίξεως τοῦ πνεύματος. Ὅχι μόνον καθ' ἑαυτὸ τὸ περιεχόμενον τῆς ἐννοίας τῶν θεῶν καὶ ἐκάστου θεοῦ μεταβάλλεται καθ' ἐκάστην βαθμίδα ἀναπτύξεως τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ἀλλὰ καὶ ἐκάστη τιοαυτὴ βαθμὶς, ἰδίᾳ δ' ἡ τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., « ἀρχαιολογούσα » τρόπον τινα — μετὰ τὴν ἀρχαίαν ἐννοίαν τοῦ ῥήματος — βλέπει καὶ μεταφέρει εἰς τοὺς μύθους περὶ τῆς « γενέσεως » τῶν θεῶν τὴν ἰδίαν αὐτῆς ἱστορίαν. Εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Διὸς ἐν τῷ Προμηθεὶ Δεσμώτῃ δυνάμεθα μᾶλλον νὰ ἴδωμεν — ἀρνητικῶς — τὴν πίστιν τοῦ Αἰσχύλου εἰς τὸν κόσμον τὸν ὁποῖον ἀντιπροσωπεύει, τὸν κόσμον τοῦ 5ου αἰ. Τοῦτο εἶναι ἰδιαίτερος φανερόν εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ταυτοχρόνως μετὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς τυραννίδος τοῦ Διὸς ἀρχίζει καὶ ὁ ἀγὼν ἐναντίον τῆς βίας καὶ ὑπὲρ τοῦ Ἀνθρώπου, τὸν ὁποῖον ἐνσαρκώνει ὁ Προμηθεύς. Ἡ συμφιλίωσις τοῦ Διὸς πρὸς τὸν Προμηθεά συμβολίζει τὸν νέον κόσμον, τὸν κόσμον τῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου, εἰς τὸν ὁποῖον ἐξασφαλίζεται ἡ ἀνθρωπίνη ὑπαρξις, τὸν ὑπὲρ τῆς ὁποίας ἀγῶνα φανερώνει τὸ Ἀττικὸν δράμα καὶ ἡ Ἀθηναϊκὴ Δημοκρατία ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου αἰ. Τὰ μυθικὰ στοιχεῖα διὰ τὴν ἀποτελεῖσιν ἐνὸς Διὸς οἷος ὁ ἐν τῷ Προμηθεὶ δὲν ἔλειπον· ὁ ἐκ τούτων ἀποκατασταθεὶς ἀρχέτυπος Ζεὺς εἶναι ὄντως μία μεγαλειώδης δημιουργία τοῦ Αἰσχύλου.

3. Ἐποψις, ἡ ὁποία, καθ' ὅσον γνωρίζω, δὲν ἔχει τοιαυτὴ ἰδιαίτερος. Εἰς τὸν « φόβον » ἐκ τῆς τραχύτητος τοῦ τυράννου Διὸς καὶ τὸν « ἔλεον » διὰ τὸν Προμηθεά δυνάμεθα ἀσφαλῶς νὰ ἴδωμεν ἐν σαφὲς παράδειγμα τῆς Ἀριστοτελικῆς καθάρσεως.

4. Προμ. Δεσμ. στ. 50.

τυράννον¹ — ὅτι ὁ Ζεὺς *τραχὺς μόναρχος οὐδ' ὑπέθυνο* *κρατεῖ*², ὅτι εἶναι δηλαδὴ ἀπληλαγμένοις τῶν εὐθυνῶν τὰς ὁποίας ἕκαστος ἀρχῶν ὠφείλε νὰ ἀποδώσῃ κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους τῆς ἀρχῆς του, ὅτι οἱ νέοι νόμοι του ὑπ' οὐδενὸς εἶχον θεσμοθετηθῇ³, ὅτι τὸ δίκαιον εἶχε παρ' ἐαυτῷ μόνον ὁ Ζεὺς⁴ ἦτοι ὅτι τὸ δίκαιον ἦτο μόνον ἡ θέλησις τοῦ Διὸς, ἀκούοντες πάντα ταῦτα οἱ θεαταὶ καὶ βλέποντες τὸν Προμηθεά, ἐπαναστάτην ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων⁵, νὰ ἔχῃ γίνεαι ὑπὸ τοῦ τραχέος μονάρχου *θέαμα δυσθέατον ὄμμασιν*⁶ συνέκρινον ἀμέσως πρὸς τὸ ἀγαθὸν τῆς Δημοκρατίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἐλατρεῦοντο ἡ Αἰδῶς καὶ ὁ Ἕλεος⁷, τῶν ὁποίων ὑπῆρχον ἰδιαίτεροι βωμοὶ εἰς τὴν ἀγοράν, ἐνῶ ἀντιθέτως « οὐδεὶς δρόμος ὡδήγει πρὸς ἀγαλμα ἢ βωμὸν τῆς θεᾶς Ἀνάγκης »⁸. Διότι μόνῃ ἐκ πάντων τῶν θεῶν ἡ Ἀνάγκη δὲν εἶχεν οὔτε βωμὸν οὔτε ἀγαλμα. Ἦτο ἡ θεὰ ἡ ἐστερημένη φιλανθρωπίας (= αἰδοῦς), αἵτε ἀσυγκίνητος ὑπὸ τῶν θυσιῶν διὰ καὶ μὴ λατρευομένη ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ μόνῃ εὐχὴ τοῦ χοροῦ πρὸς τὴν Ἀνάγκην ἐν τῇ Ἀλκίησιδι τοῦ Εὐριπίδου ἦτο ἵνα μὴ αὕτη τὸν ἐπισκεφθῇ μεγαλυτέρα ἢ προηγουμένως, *μελίων ἢ τὸ πρὶν*⁹, ἦτοι νὰ μὴ τύχῃ μεγαλυτέρων, ἀκατανικήτων συμφορῶν ἐν τῷ βίῳ.

Ταυτιζομένης τῆς Ἀνάγκης πρὸς τὴν θέλησιν τοῦ Διὸς δὲν ὑπῆρχεν ἐν τῷ κόσμῳ θέσις διὰ τοὺς ἀνθρώπους. Τὸ γένος τῶν βροτῶν ἦτο καταδικασμένον εἰς τὴν ἐξαφάνισιν τοῦτο ἠθέλεν ὁ Ζεὺς¹⁰. Ἀλλ' εἰς τὴν ἀπόφασιν ἀντέστη ὁ Προμηθεύς, ὁ ἕως τότε σύμμαχος τοῦ νέου κυρίου τοῦ κόσμου.

1. Αὐτ. στ. 310: *Νέος γὰρ καὶ τυράννος ἐν θεοῖς.*

2. Αὐτ. στ. 324.

3. Αὐτ. στ. 149 κέ.: *Νεοχομοῖς δὲ δὴ νόμοις Ζεὺς | ἀθέτως κρατύνει.*

4. Αὐτ. στ. 186: *τραχὺς καὶ παρ' ἐαυτῷ | τὸ δίκαιον ἔχων.*

5. Αὐτ. στ. 107 κέ.: *Θνητοῖς γὰρ γέρα | πορῶν ἀνάγκαις ταῖςδ' ἐνέξενυμαι τάλας,* ὁμοίως στ. 234 κέ.: *Καὶ τοῖσιν οὐδεὶς ἀντέβαινε πλὴν ἐμοῦ | ἐγὼ δ' ἐτὸ λμῆσ' ἐξελυσάμην βροτοὺς | τὸ μὴ διαφραισθέντας εἰς Ἄιδον μολεῖν.*

6. Αὐτ. στ. 69.

7. Πανσανίας 1,17,1 κέ.: Ὁ βωμὸς ἔχει ἀναγνωρισθῇ εἰς τὴν ἀγοράν τῶν Ἀθηνῶν, εἶχε δὲ ταυτισθῇ μὲ τὸν βωμὸν τῶν δώδεκα θεῶν, H. Thompson, *Hesperia* 21, 1952, σ. 47 κέ.

8. Εὐριπ. Ἀλκ. 973 κέ. (πρβ. καὶ σ. 318 σημ. 1):

*Μόνας δ' οὐτ' ἐπὶ βωμὸν
ἔστιν οὔτε βρέτας θεᾶς
ἐλθεῖν, οὐ σφαγίων κλέει.
Μή μοι, πότνια, μελίων
ἔλθοις ἢ τὸ πρὶν ἐν βίῳ.*

9. Βλ. προηγουμένην σημείωσιν.

10. Προμ. Δεσμ. 231 κέ. Βλ. καὶ σημ. 5.

Ὁ φιλάνθρωπος τρόπος¹ τοῦ Προμηθεὺς ὠδήγησεν αὐτὸν εἰς τὴν πράξιν, δι' ἣν ὑφίσταται τὸ μαρτύριον. Οἱ ἀναγνωρίσαντες τὴν τυραννίδα τοῦ Διὸς εἶναι ὑποχρεωμένοι φιλάνθρωπου παύεσθαι τρόπου². Τὴν αἰτίαν τοῦ κρίματός του συνοψίζει ὁ Προμηθεὺς εἰς τοὺς στίχους:

Ὅρατε δεσμώτην με δύσποτμον θεόν,
τὸν Διὸς ἐχθρόν, τὸν πᾶσι θεοῖς
δι' ἀπεχθείας ἐλθόνθ' ὁπόσοι
τὴν Διὸς ἀδλὴν εἰσοιχνεῦσιν
διὰ τὴν λῆαν φιλόττητα βροτῶν³.

Ἐνεκα ταύτης, τῆς φιλόττος βροτῶν, κλέψας ὁ Προμηθεὺς παρὰ τοῦ Διὸς δωρίζει εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν Ἑλπίδα καὶ τὸ Πῦρ⁴, ἀφ' οὗ γε πολλὰς ἐκμαθήσονται τέχνας⁵ οἱ ἄνθρωποι. Τοῦτο θὰ εἶναι δι' αὐτοὺς κλοπαῖα πηγὴ, «ἣ διδάσκαλος τέχνης πάσης βροτοῖς πέφηνε καὶ μέγας πόρος»⁶.

Ἡ νέα τάξις ἣ ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ τυράννου Διὸς διαταράχθη ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων· ὁ ἀπειθήσας εἰς αὐτὴν Προμηθεὺς καταδικάζεται εἰς αἰώνιον μαρτύριον. Ὁ Ἡφαιστος αἰσθάνεται ἀπεριόριστον συμπάθειαν πρὸς τὸν Προμηθεά καὶ καταρᾶται τὴν τέχνην του, διότι εἶναι ὁ τεχνίτης θεὸς — ὧ πολλὰ μισηθεῖσα χειρωναξία⁷ — ὁ ὁποῖος προσπασσαλεῦει ἐνώπιον τῶν θεατῶν «πρὸς πέτραις ὕψηλοκρήμυνοις»⁸, εἰς τὸ τέρμα τοῦ κόσμου, ἄκων ἄκοντα τὸν συγγενὴ θεόν⁹.

1. Ὡς λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ Ἡφαιστος, στ. 28 κέ. :

Τοιαῦτ' ἀπύρῳ τοῦ φιλάνθρωπου τρόπον·
θεὸς θεῶν γὰρ οὐχ ὑποπτήσσω χάλον
βροτοῖσι τιμὰς ὥπασας πέτρα δίκης.

2. Προμ. Δεσμ. στ. 10 - 11 :

Ὡς ἂν διδαχθῇ τὴν Διὸς τυραννίδα
στέργειν, φιλάνθρωπον δὲ παύεσθαι τρόπον.

3. Αὐτ. στ. 119 κέ.

4. Αὐτ. στ. 248 κέ. :

θητὸς γ' ἔπανσα μὴ προδέρκεσθαι μόρον.
— τὸ ποῖον εὐρὼν τῆςδε φάρμακον νόσου;
— τυφλὰς ἐν αὐτοῖς ἐλπίδας κατ'όμισα.
— Μέγ' ὠφέλημα τοῦτ' ἐδωρήσω βροτοῖς.
— πρὸς τοῖςδε μέντοι πῦρ ἐγὼ σφιν ὥπασα.

5. Αὐτ. στ. 254.

6. Αὐτ. στ. 110 κέ.

7. Αὐτ. στ. 45.

8. Αὐτ. στ. 4 κέ.

9. Αὐτ. στ. 19.

Ὁ οἶκτος ὅμως τοῦ Ἡφαίστου πρὸς τὸν Προμηθεά καὶ ἡ ἀντίθεσις του πρὸς τὸ Κράτος δὲν ἀρκοῦν διὰ νὰ τὸν τοποθετήσουν μὲ τὸ μέρος τοῦ Προμηθέως. Ἀναγνωρίζει ὅτι ὁ Προμηθεὺς ἔδωσε τιμὰς εἰς τοὺς θνητοὺς *πέρα δίκης*¹, *ὅποστέναι*² ἕνεκα τῶν πόνων τοῦ Προμηθέως ἀλλ' ἐρμηνεύει καὶ παραδέχεται τὴν στάσιν τοῦ Διός, ὅσον καὶ ἐὰν οὗτος ἐφάνη τραχὺς: *Διὸς δὲ δυσπαραίτητοι φρένες*· ἅπας δὲ *τραχὺς ὅστις ἂν νέον κρατῇ*³.

Ἡ φιλανθρωπία μένει οὕτω ἀποκλειστικὸς χαρακτήρ τοῦ Προμηθέως· ὁ Ἡφαιστος ἴσταιται ἀνὰ μέσον τῆς τραχύτητος τοῦ τυράννου καὶ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ δεσμώτου.

Τὴν συμπάθειαν πρὸς τὸν Προμηθεά ἐκδηλώνουν ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ δράματος αἱ Ὁκεανίδες⁴, αἵτινες θὰ ἀποτελέσουν τὸν χορὸν καὶ μετ' ὀλίγον καὶ ὁ πατὴρ των Ὁκεανός⁵, ὁ ὁποῖος θέλει νὰ ἀναλάβῃ συμβιβαστικὸν ρόλον μεταξὺ Διὸς καὶ Προμηθέως ἀλλὰ πείθεται ὑπὸ τοῦ Προμηθέως νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν οἶκόν του: *«Σαφῶς μ' ἐς οἶκον σὸς λόγος στέλλει πάλιν»*⁶.

Τὸ ἀκολουθοῦν ἐπισόδιον, καθ' ὃ συναντῶνται δύο διωκόμενοι τοῦ νέου τυράννου, ὁ Προμηθεὺς καὶ ἡ Ἰώ⁷, χαρακτηρίζει ἀκόμη περισσότερο τοὺς τυραννικοὺς τρόπους τοῦ Διός. Προσπάθειαν ἀνάλογον πρὸς τὴν ἀποτυχούσαν μεσολάβησιν τοῦ Ὁκεανοῦ παρατηροῦμεν εἰς τὸ τέλος τοῦ δράματος μὲ τὸν Ἑρμῆν⁸, οὐχὶ ὅμως ἐξ ἰδίας αὐτοῦ, ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Ὁκεανοῦ, πρωτοβουλίας. Ὁ Ἑρμῆς ἐρχεται ὡς ἄγγελος, ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Διός, ὃχι ὅμως μὲ προτάσεις συνδιαλλαγῆς, ἀλλὰ μὲ τὴν ἀπειλὴν χειροτέρας τιμωρίας, ἂν δὲν ἀποκαλύψῃ τὸ μυστικὸν τὸ ὁποῖον γνωρίζει⁹. Ὑπὸ τινά ἔποιν ὁ Ἑρμῆς ἐνταῦθα, εἰς τὴν τελευταίαν δηλαδὴ σκηνὴν τοῦ δράματος, ἀναλαμβάνει τὴν θέσιν τὴν ὁποίαν εἶχον εἰς τὴν ἀρχὴν τὸ Κράτος καὶ ἡ Βία. Μὲ τοὺς θεράποντας — τὸ Κράτος καὶ τὴν Βίαν — καὶ τὸν ἄγγελον τοῦ Διός — τὸν Ἑρμῆν — ἀρχίζει καὶ τελειώνει ἀντιστοίχως τὸ δράμα. Εἰς τὴν ἀρχὴν βλέπομεν τὸν Προμηθεά ὑφιστάμενον τὴν σκληρὰν τιμωρίαν, εἰς τὸ τέλος ὑφιστάμενον μίαν ἀκόμη μεγαλυτέραν. Εἰς τὸ δεύτερον δράμα τῆς

1. Αὐτ. στ. 30.

2. Αὐτ. στ. 66.

3. Αὐτ. στ. 34/5.

4. Αὐτ. στ. 128 κέ.

5. Αὐτ. στ. 284 κέ.

6. Αὐτ. στ. 387.

7. Αὐτ. στ. 562 κέ.

8. Αὐτ. στ. 944 κέ.

9. Αὐτ. στ. 1014. Ταύτην δὲ ὄντως ὑφίσταται ὁ Προμηθεὺς καὶ μὲ αὐτὴν τελειώνει τὸ δράμα, στ. 1080 κέ.

τριλογίας, τὸν Ἀνόμενον Προμηθέα¹, θὰ ἐπέλθῃ ὁ συμβιβασμός, ὅστις θὰ εἶναι οὐσιαστικῶς μία νίκη τοῦ Προμηθέως.

Ἄλλὰ ποῖαι εἶναι αἱ δυνάμεις, αἵτινες ἀντιπροσωπεύονται δι' ἑκατέρω τῶν ἀντιπάλων; Εἶναι σαφές: Ὁ Προμηθεὺς ἀντιπροσωπεύει τὸ πνεῦμα, ὁ Ζεὺς ἐκφράζεται μὲ τὸ Κράτος καὶ τὴν Βίαν.

**

Ὁ Προμηθεὺς εἰς τὸ δμώνυνον δράμα παρίσταται δι' ἑνὸς ὁμοιώματος, ἑνὸς ἀνδρεικέλου², μετὰ δὲ τὸ πρῶτον ἐπεισόδιον ἀντὶ τοῦ Προμηθέως ὁμοιώματος ὁμίλει ὁ ὑποκριτής, ὥστε οἱ θεαταὶ νὰ ἀντιλαμβάνωνται μίαν διάσπασιν μεταξὺ τοῦ ἐπὶ τοῦ βράχου δεσμώτου καὶ τῆς φωνῆς, μεταξὺ τοῦ Λόγου καὶ τοῦ σώματος τοῦ Προμηθέως. Ἡ διάσπασις αὕτη ἦτο συμβολικὴ, καθ' ὃν τρόπον συμβολικὴ ἦτο καὶ ὁλόκληρος ἡ τραγωδία. Εἰς τὸ πρῶτον ἐπεισόδιον τὸ ἔχον τὸν τόπον προλόγου ὁ Προμηθεὺς παρέμενε ὀπωσδήποτε ὡς βωβὸν πρόσωπον. Ὁ Αἰσχύλος διέθετεν ἀκόμη δύο μόνον ὑποκριτάς³. Ὁ διάλογος διεξήγετο μεταξὺ Κράτους καὶ Ἑφαιστου.

Ἐκτὸς τοῦ Προμηθέως βωβὴ ἦτο ἐν τῇ προλογικῇ σκηνῇ τοῦ δράματος καὶ ἡ Βία⁴ ἡ αἰτία εἶναι σαφής: ἡ Βία στερεῖται λόγου· ὁ μιλήεις διότι στερεῖται λόγου· πνεύματος· τὴν ὑπαρξίν της ἐν τῷ δράματι γνωρίζομεν μόνον ἐκ τῆς προσφωνήσεως τοῦ Ἑφαιστου πρὸς τοὺς θεράποντας τοῦ Διὸς ἐν στίχῳ 12: *Κράτος Βία τε, σφῶν μὲν ἐντολὴ Διός...*

Βία εἰς τὴν οὐσίαν δὲν εἶναι εἰμὴ ἕτερος τύπος, κατὰ τὸ γένος μόνον διάφορος τῆς λέξεως βίος⁴. Εἶναι ἡ ζωικὴ δύναμις, ὡς φυσικὸν φαινόμενον, ξένη καὶ ἄσχετος πρὸς πᾶσαν πνευματικὴν λειτουργίαν, *bodily strength*

1. Τὰ ἐλάχιστα σφζόμενα ἀποσπάσματα παρὰ Nauck², ἀπ. 190 κέ. καὶ H. J. Mette, *Die Fragm. d. Trag. d. Aischylos*, Berlin 1959, σ. 115 κ.έ., ἀπ. 319 κ.έ.

2. Τοῦτο δὲν δέχονται οἱ περισσότεροι τῶν νεωτέρων ἐρμηνευτῶν, βλ. προχείρως A. Lesky, ἔ.ἀ. 284. Ὁρθῶς ὅμως, ὡς φαίνεται, ὑποστηρίζει ταύτην ὁ K. Rheinhardt, *Aischylos als Regisseur und Theologe*, Bern 1949, σ. 43.

3. Ἡ χρησιμοποίησις τρίτου ὑποκριτοῦ ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ἂν ὁ Προμηθεὺς παρίστατο δι' ὑποκριτοῦ ἢ δι' ὁμοιώματος· τὸ δεύτερον συμβιβάζεται πολὺ περισσότερον πρὸς τὸ ὅλον νόημα τοῦ δράματος.

4. Ἡ συγγένεια αὕτη δὲν σημειώνεται εἰς τὰ νεώτερα λεξικά· ἀντιθέτως τονίζεται πάντοτε εἰς τὰ παλαιότερα, τοῦ Pape π.χ. κ.ἀ. Χαρακτηριστικὸν εἶναι πάντως ὅτι καὶ εἰς τὰς ἄλλας Ἰνδοευρωπαϊκὰς γλώσσας αἱ δύο λέξεις ἀπαντῶσιν ὑπὸ ἐξ ἴσου ὁμοίους μεταξὺ τῶν τύπων. Εἰς τὴν γλωσσολογικὴν πλευρὰν τοῦ ζητήματος δὲν δύναμαι νὰ ἔχω λόγον, ἀλλ' ἡ ἐννοιολογικὴ σχέσις εἶναι ἀπαραγνώριστος. Ὅπως δὲν δύναται νὰ εἴδῃ ὅτι ἡ διάσπασις τῆς λέξεως εἰς δύο τύπους εἰς τὴν Ἑλληνικὴν συνέβη ἐνωρίτερα, ἐφ' ὅσον ἤδη εἰς τὸν Ὅμηρον αἱ λέξεις βίος καὶ βία ἔχουσι σαφῶς κεχωρισμένην ἐννοιαν ἀλλὰ προερχομένην ἐκ κοινῆς ἀρχῆς.

ὡς μεταφράζεται ἐν τῷ Λεξικῷ τῶν Liddell - Scott - Jones. Εἰς τὴν παλαιότεραν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν εἶναι συχναὶ αἱ φράσεις, εἰς ἃς διατηρεῖται ἡ ἀρχικὴ αὐτὴ ἐννοια: *Σὴ δὲ βίη λέλνται*¹ π.χ. σημαίνει: ἔχει διαλυθῇ ἡ δύναμις, ἥτις σοῦ δίδει τὴν ζωὴν. Γνωστοτάτῃ δ' εἶναι ἡ περιφρασὶς *βίη Ἡρακλεῖη*² π.χ. ἀντὶ τοῦ Ἡρακλῆς: εἶναι ἡ βία, ἡ δύναμις ἡ παρέχουσα τὴν ζωὴν εἰς τὸν Ἡρακλέα. Ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ ἐρμηνεῖαι αἱ παρεχόμεναι ἐν τῷ Μεγάλῳ Ἑτυμολογικῷ: «Βία σημαίνει τὴν δύναμιν, ὡς τὸ *σὴ δὲ βίη λέλνται*³ καὶ τὴν ἐκ δυναστείας ἀδικίαν, ὡς τὸ *τὴν ὅα βίη ἀέκοντος ἀπύρρων*⁴ καὶ *βίη εἰν ἀγορῇ σκολιάς κρῖνωσι θέμιστας*⁵, *τῇ ἀδικίᾳ*». Ἐλέγχων δ' Ἐκτωρ τὸν Πάριν διὰ τὴν δειλίαν τοῦ λέγει: *ἦ που καρχαλάουσι κάρη κομόντες Ἀχαιοὶ | πάντες ἀριστῆα πρόμον ἔμμεναι, οὐνεκα καλὸν | εἶδος ἔπ' ἄλλ' οὐκ ἔστι βίη φρεσὶν οὐδέ τις ἀλκή*⁶. Εἶναι σαφὴς ἐνταῦθα ἡ διαφοροποιήσις τῆς βίας ἀπὸ τῶν φρενῶν ἑκάτερον νοεῖται κεχωρισμένως ἄνευ τῆς βίας αἱ φρένες δὲν δύνανται νὰ τεθοῦν εἰς λειτουργίαν, ἡ βία δίδει ζωὴν εἰς αὐτάς ἡ ἐννοια τῆς ζωϊκῆς δυνάμεως εἶναι καὶ ἐδῶ φανερά ἡ σύναψις οὕτω πρὸς τὰς φρένας οὐδαμῶς σημαίνει ὅτι εἰς τὴν ἐννοιαν τῆς λέξεως ὑπάρχει τι πλεον τῆς δυνάμεως τῆς παρεχούσης ζωὴν ἀνάλογος εἶναι ἡ ἐννοια καὶ εἰς τὴν φράσιν *βλαί ἀνέμων*⁷: Ὁ ἄνεμος ὑπάρχει ἐξ αἰτίας τῆς βίας ἡ ὁποία τὸν καθιστᾷ ἀντιληπτόν, ὑπαρκτόν.

Τὸ Κράτος ἀντιθέτως δὲν εἶναι πρωταρχικὴ δύναμις, δὲν εἶναι αἰτία ἀλλὰ κατὰστασις ἡ ἰδιότης χαρακτηρίζουσα τὴν ὑπεροχὴν καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἔχοντος τὸ Κράτος ἔναντι ἑνὸς ἢ πολλῶν, οἵτινες ἀδυνατοῦν νὰ ἐξέλθουν ἀπὸ τὸν κύκλον τῆς ἐξουσίας τοῦ κρατοῦντος καὶ τῆς εἰς αὐτὸν ὑποταγῆς. Εἰς τὸν κρατοῦντα δηλαδὴ ἐξασφαλίζεται τὸ Κράτος διὰ μιᾶς ἄλλης δυνάμεως, ἥτις τοῦ τὸ ἔχει παράσχει καὶ τοῦ τὸ διασφαλίζει. Εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Διὸς, ὡς ἐμφανίζεται ἐν τῷ Προμηθεῖ Δεσμώτῃ, ἡ δύναμις αὕτη εἶναι ἡ Βία ἡ φέρουσα εἰς ὑπαρξιν τὸ Κράτος, ἡ παρέχουσα

1. Ὅμηρ. Θ 103.

2. Β 658, Ε 638 κ.ἀ. Ἐνίοτε τὸ ὄνομα ἐκφέρεται κατὰ γενικὴν ὅπως π.χ. *βίη Διομήδεος*, Ε 78 κ.ἀ. Ἡ ἔκφρασις συνήθης καὶ εἰς τοὺς λυρικοὺς καὶ τοὺς τραγικοὺς. Οὕτω νοεῖται καὶ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν πηλίνου Κορινθιακοῦ πίνακος τὸ *Τιμωνίδα βία*, ἐσχάτως Jeffery, *Archaic Local Scripts*, σ. 131, ἀρ. 15, σ. 404, ἀρ. 15, πίν. 18.

3. Θ 103.

4. Α 430.

5. Π 387. Εἶναι φανερόν ὅτι ἡ βία ἐνταῦθα ἀντιτίθεται πρὸς τὴν Δίκην ἡ τὸ δίκαιον ὡς ὁρθῶς βλέπει ὁ Λεξικογράφος, βεβαίως δὲ ἡ Δίκη ἔχει πνευματικὴν ὑπόστασιν, ἡ ὁποία πρὸς τὸ *δυναστεύειν*, τὴν *δυναστείαν* εἶναι ἐκ φύσεως ἐχθρά. Περβ. καὶ κατωτέρω σ. 331.

6. Γ 43.

7. Π 213, Ψ 713.

τὴν ὑπόστασιν εἰς αὐτό. Τὸ Κράτος τοῦ Διὸς εἶναι οὕτω ἀποτέλεσμα τῆς Βίας. Ἡ διάκρισις αὕτη εἶναι θεμελιώδης.

Τὴν προσωποποίησιν τῶν δύο τούτων ἐννοιῶν παρέλαβεν ὁ Αἰσχύλος ἀπὸ τῆς Θεογονίας τοῦ Ἡσιόδου¹ κυρίως, ἐνθα τὸ Κράτος καὶ ἡ Βία εἶναι τέκνα τοῦ Πάλλαντος καὶ τῆς Στυγός, ἀδελφοὶ ἀχώριστοι καὶ ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἀπὸ τοῦ Διὸς, οἱ ὅποιοι δὲν δύνανται νὰ μεταβοῦν οὐδαμοῦ, εἰμὴ ἐκεῖ ὅπου τοὺς ὀδηγήσῃ ὁ Ζεὺς².

τῶν οὐκ ἔστ' ἀπάνευθε Διὸς δόμος, οὐδέ τις ἔδρη,
οὐδ' ὁδός, ὅππῃ μὴ κείνοις θεὸς ἡγεμονεύῃ,
ἀλλ' αἰεὶ παρ Ζηνὶ βαρυκτύπῳ ἐδριόωνται.

Τὸ «γέρας» τοῦτο ἀνήκει εἰς τὰς τιμὰς τὰς ὁποίας ὑπέσχετο ὁ Ζεὺς εἰς τοὺς θεοὺς, ὅσοι θὰ τὸν ἐβοήθουν εἰς τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν Τιτάνων καὶ ἐξ αὐτῶν οἱ μὲν ἔχοντες ἤδη θὰ τὰς ἐκράτουν, ἐνῶ οἱ πρῶν «ἄτιμοι» καὶ «ἀγέραστοι» θὰ ἐλάμβανον ὅσα ἐδικαιοῦντο. Ἡ Στύς καὶ τὰ τέκνα τῆς ἀνῆκον εἰς τοὺς τελευταίους τούτους: εἰς τὴν Στύγα ἐδώρησε «θεῶν μέγαν ἔμμεναι ὄρκον»³ καὶ εἰς τὰ τέκνα τῆς «ἥματα πάντα ἔο μεταναίετας εἶναι»⁴ ἥτοι νὰ εἶναι οἱ ἀχώριστοι θεράποντές του, ὡς περιγράφεται ἀνωτέρω.

Τὴν τιμὴν ταύτην ἔλαβον λοιπὸν τὸ Κράτος καὶ ἡ Βία, ἀφοῦ ὁ Ζεὺς ἐνίκησε τοὺς Τιτᾶνας καὶ ἐξετέλεσε τὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν. Ἡ διήγησις αὕτη τοῦ Ἡσιόδου τελειώνει μὲ τὴν φράσιν: αὐτὸς δὲ (δηλ. ὁ Ζεὺς) μέγα κρατεῖ ἡδὲ ἀνάσσει. Εὐνόητον, ἀφοῦ τὸ Κράτος καὶ ἡ Βία ἔγιναν οἱ ἀναγκαστικοὶ τοῦ σύντροφοι. Τὴν ὑποταγὴν δὲ εἰς τὸν Δία ἐξησφάλιζεν ὁ φόβος τῆς Στυγός, ἥτις ἀνέλαβε τὸν μέγαν ὄρκον. Οἱ ἀπειθοῦντες εἰς τὸν Δία ἦσαν καταδικασμένοι εἰς ἀφανισμόν.

Εἰς τὸν Ὅμηρον ὁ μῦθος δὲν εἶναι τόσον ἐναργής. Τὸ Κράτος καὶ ἡ Βία δὲν εἶναι πλέον (;) οἱ προσωποποιοῦντες τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν τοῦ Διὸς θεράποντες ἀλλ' ἐννοιοὶ μόνον ἐκφράζουσαι ὅπωςδῆποτε τὴν αὐτὴν ἀντίληψιν: ἐννοιοὶ τῆς ζωῆς — ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῶν ἐκδηλώσεών της, τῶν

1. Στ. 375 κέ. Ὁ Καλλιμάχος, Ἐν Ὑμνῳ εἰς Δία, 66 κέ.:

οὐ σε θεῶν ἐσσηνά πάλοι θέσαν, ἔργα δὲ χειρῶν,
σὴ τε βίη τό τε κάρτος, δ καὶ πέλας εἴσαο δίφρου,

ἐνθα σαφῶς ἡ βίη καὶ τὸ κάρτος θεωροῦνται ὡς ἔργα χειρῶν τοῦ Διὸς. Πρβ. ἐπίσης Ἀπολλόδορον, I, 2, 4.

2. Ἡσ. Θεογ. 386 κέ.

3. Αὐτ. στ. 400.

4. Αὐτ. στ. 401.

δοπίων ὁμως ἡ « Ἰδέα » εἶναι ἡ ἀνευρισκομένη παρ' Ἡσιόδω. Ἡ σύναψις κράτους καὶ βίας εἶναι καὶ εἰς τὸν Ὅμηρον ἐπίσης συχνή¹.

Ποῦ ὁδηγεῖ ὁ Ζεὺς τὸ Κράτος καὶ τὴν Βίαν δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἐννοήσωμεν: ἐκ δὲ Διὸς βασιλῆς μαρτυρεῖ ὁ Ἡσιόδος². Οἱ διογενεῖς βασιλεῖς συνοδεύονται ὑπὸ τοῦ Κράτους καὶ τῆς Βίας κατὰ παραχώρησιν τοῦ Διός. Ἀλλ' ἤδη εἰς τὴν Ὀδύσσειαν ἐν στίχοις ζ 195 κέ. ἔνθα ἡ Ναυσικᾶ ὁμιλεῖ πρὸς τὸν Ὀδυσσεά περὶ τῆς πόλεως τῶν Φαιάκων καὶ περὶ ἑαυτῆς:

*Φαίηκες μὲν τήρδε πόλιν καὶ γαῖαν ἔχουσιν,
εἰμὶ δ' ἐγὼ θυγάτηρ μεγάλητορος Ἀλκινόοιο·
τοῦ δ' ἐκ Φαίηκων ἔχεται κάρτος τε βίη τε*

δεικνύεται μία ἀλλαγὴ, ἰδιαιτέρως δὲ σημαντικὴ. Τὸ κράτος καὶ ἡ βία συνοδεύουν ἐγγενῶς ὅχι πλέον τὸν Ἀλκίνοον — ἀλλὰ τοὺς Φαίακας. Ὁ Ἀλκίνοος ἔχει τὸ κράτος καὶ τὴν βίαν τῶν Φαιάκων, ὅχι ἐπὶ τῶν Φαιάκων. Τὸ Κράτος καὶ ἡ Βία δὲν εἶναι οἱ θεράποντες, οἵτινες τοῦ ἐξασφαλίζουν τὴν ὑποταγὴν τῶν Φαιάκων· τούτους ὁ Ἀλκίνοος καθοδηγεῖ μόνον, εἶναι ὁ ἀρχηγός τῶν· οἱ Φαίακες ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ Ἀλκίνοου. Σημαντικὸν ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶναι ὅτι διαπιστοῦμεν ὅτι τῶρα πλέον οὐχὶ τοῦ βασιλέως ἀλλὰ τῶν Φαιάκων εἶναι κτῆμα τὸ Κράτος καὶ ἡ Βία, ὅπως κτῆμά των εἶναι καὶ ἡ πόλις, πρᾶγμα σαφῶς ἐκφραζόμενον καὶ εἰς τὸν στίχον 195:

Φαίηκες μὲν τήρδε πόλιν καὶ γαῖαν ἔχουσι,

ὅχι ὁ Ἀλκίνοος.

Καὶ εἰς τὴν Θεογονίαν καὶ εἰς τὸν Προμηθεά Δεσμώτην, ἔνθα ἐπαναφέρεται εἰς τὴν σκηνὴν ἡ ἀντίληψις ἡ ἐκφραζομένη ἐν τῇ Θεογονίᾳ, τὸ Κράτος καὶ ἡ Βία ἐμφανίζονται παρὰ τακτικῶς — ὅπως ἄλλως καὶ εἰς τὸν Ὅμηρον — ὡς δύο καθ' ἑαυτάς, ἀνεξαρτήτως ὑπάρχουσαι, προσωποποιημέναι (εἰς τὸν Ἡσιόδον) ἢ μὴ (εἰς τὸν Ὅμηρον) ἐννοιαί, διάφοροι δὲ παρ' ὅλον ὅτι συνήθως ἐκλαμβάνονται ὡς ταυτόσημοι³. Ἀλλ' ἡ « παρὰ ταξίς » δὲν

1. Ὅμ. ν 143: *βίη τε καὶ κάρτει εἶκων*, δ 415: *κάρτος τε βίη τε*. Τὴν ἐννοιαν τοῦ βίη δεικνύει ἡ χρῆσις ἐνίοτε τῆς λέξεως σθένος ἀντὶ τοῦ βία, *σθένος καὶ κάρτος* Ο 108, Ρ 322 κ.ά.

2. Θεογονία 96, βλ. καὶ Καλλιμάχον εἰς Δία 79:

*«ἐκ δὲ Διὸς βασιλῆς», ἐπεὶ Διὸς οὐδὲν ἀνάκτων
θειότερον τῷ καὶ σφι τετὴν ἐκρίναο λάξιν,
δῶκας δὲ πτολίεθρα φυλασσέμεν.*

3. Βλ. π.χ. G. Murray, Aischylos, The Creator of the Tragedy, σ. 27, 29 κέ. Ὁ K. Rheinhardt, ἔ.ά. 21 παρατηρεῖ ὅτι τὸ Κράτος καὶ ἡ Βία εἶναι

εἶναι ἐν ἀπλοῦν φαινόμενον μόνον τοῦ Συντακτικοῦ¹ χαρακτηρίζει καιρίως ὁλόκληρον τὴν ἀρχαϊκὴν πνευματικότητα. Ἐκεῖ ὅπου ὁ ἐντεχνότερος λόγος καὶ ἡ ἀκριβεστέρα σκέψις τῶν ὑστερωτέρων χρόνων ἀπῆτει ὑποτακτικὴν σύνταξιν, ἐξ ἴσου εἰς τε τὰ υἱικά — τὰ μνημεῖα τῆς τέχνης δηλ.¹ — καὶ τὰ ἄνυα — ἦτοι τὴν ποίησιν — δημιουργήματα τοῦ πνεύματος, ἡ ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ ἐκφράζεται ἐπίσης μὲ παράταξιν.

Διὰ τὰ ἐννοήσωμεν οὕτω διατί ἡ νέα τυραννὶς τοῦ Διὸς ἐκφράζεται διὰ τῶν προσωποποιήσεων τοῦ Κράτους καὶ τῆς Βίας — τῶν ὁποίων ἡ ἐμφάνις ἐπὶ τῆς σκηνῆς εἶχε παράσχει ἀρκετὰ πράγματα εἰς τοὺς παλαιότερους φιλολόγους² — πρέπει τὰ μεταβάλλωμεν τὴν παρατακτικὴν τῶν ἐμφάνισιν εἰς ὑποτακτικὴν : διότι, ὡς ἐλέχθη ἤδη, μεταξύ τῶν ὑπάρχει μία αἰτιώδης σχέσις. Τὸ Κράτος ἐκπορεύεται ἀπὸ τῆς Βίας, εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς Βίας. Αἱ ἐννοιαὶ δὲν εἶναι ταυτόσημοι, ὅσον καὶ ἐὰν συγχέωνται ἀργότερον. Δὲν εἶναι οὕτω ἡ ἐρμηνεία τὴν ὁποίαν ἐδώσαμεν, τῆς Βίας ὡς αἰτίας, ὡς πηγῆς προελεύσεως τοῦ Κράτους ἀπλῶς ὑποθετικὴ κατασκευὴ ἀλλ' ἐπιβεβλημένη συσχετίσις ἐντασσομένη ἀβιάστως εἰς τὴν παρατακτικῶς ἡρθρωμένην εἰκόνα, εἰς τὴν ὁποίαν ἐβλεπε τὸν κόσμον ἡ ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ.

Ἡ παρατακτικὴ αὕτη ἀντίληψις τοῦ κόσμου ὑπὸ τῶν ἀρχαϊκῶν Ἑλλήνων ἡ ἐκφραζομένη ἐν τῇ τέχνῃ δὲν εἶναι βεβαίως « φιλολογικὸν εἶδος », ἐν style, ἐκλεγόμενον ἐκ πλείονων παραλλήλως ὑπαρχόντων. Εἶναι μία, μοναδικὴ δὲ βαθμὶς εἰς τὸν δρόμον τῆς « ἀνακάλυψεως τοῦ πνεύματος »³. Ἀποτελεῖ ἓνα γνωστικὸν τρόπον, καθ' ὃν ἀναλύονται καὶ διακρίνονται σαφῶς τὰ ἐπὶ μέρους· ἐκ τῆς ἀναλύσεως ταύτης θὰ προκύψῃ ἡ σύνθεσις διὰ τοῦ Λόγου, ὅταν οὗτος θὰ λάβῃ τὴν θέσιν τοῦ Μύθου. Ταῦτα πάντα εἶναι πολὺ ἀπλᾶ ἀλλ' ἀκριβῶς διὰ τοῦτο εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπομιμῆσκωνται ἐνίστε.

ἡ μία πλευρὰ ἡ τὸ ἥμισυ μόνον τῆς οὐσίας τοῦ Διός· τὸ ἕτερον ἥμισυ εἶναι ὁ Ἡρακλῆς ὁ ἐμφανιζόμενος ὡς « λυτρωτὴς » εἰς τὸν Προμηθεά Λυόμενον. Ὅπωςδὴποτε εἶναι φανερόν πόσον ὑπολείπεται τῆς οὐσίας τῶν ὄρων Κράτος καὶ Βία ἡ εἰς τὰς νεωτέρας γλώσσας ἀπόδοσις αὐτῶν : Might and Force ἢ Violence, Force et Pouvoir, Kraft und Gewalt. Εἰς τὴν Νέαν Ἑλληνικὴν δὲν ἐπιδέχονται μετάφρασιν· εἰς τὸ λαϊκὸν αἰσθημα αἱ λέξεις « Κράτος » καὶ « Βία » εἶναι εὐνοητότεραι ἢ οἰαδὴποτε ἄλλη ἀπόδοσις.

1. Σχετικῶς πρὸς ταῦτα ἔχουν βεβαίως γίνε ἀνάλογοι σχετικαὶ παρατηρήσεις, οὐδέποτε ὅμως, καθ' ὅσον γνωρίζω, ἡ παράταξις ἔχει ἐξετασθῇ ὡς ἐν συνολικὸν κατηγόρημα τῆς προκλαστικῆς τέχνης. Δὲν εἶναι ὅμως ἐνταῦθα ἡ περίστασις τῆς διεξοδικωτέρας ἐρεύνης τοῦ θέματος.

2. Βλ. σχετικῶς T. h. Stanley · S. Butler, Aeschyli Tragædiæ I, Cantabrigiæ 1809, σ. 157 (α' μέρος) καὶ ἰδίᾳ 109 κέ. (γ' μέρος).

3. Εἶναι ἀρκετὸν νὰ παραπέμψω ἐνταῦθα εἰς δύο κεφαλαιώδους σημασίας ἔργα B. Snell, Die Entdeckung des Geistes³, Hamburg 1955 καὶ M. T. reu, Von Homer zur Lyrik, Zetemata 12, München 1955.

Τὰ μνημονευθέντα παραδείγματα τῶν φρενῶν καὶ τοῦ ἀνέμου, ἐνθα ἀπαιτεῖται ἡ ἐπέμβασις μιᾶς ζωοποιοῦ δυνάμεως διὰ νὰ ὑπάρξουν, καθιστοῦν σαφῆ τὴν σχέσιν τῆς Βίας πρὸς τὸ Κράτος.

Ἡ Βία ὡς ζωϊκὴ, φυσικὴ δύναμις, ὡς δύναμις ἄνευ ποιότητος, ὅπως θὰ ἡδυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, εἶναι ὄχι μόνον ξένη ἀλλὰ καὶ κατ' ἀνάγκην ἐχθρὰ πρὸς πᾶσαν ἄλλην ἢ ὅποια θὰ ἦτο δυνατόν νὰ τὴν ἀντικαταστήσῃ.

Ὁ Ἑλληνικὸς μῦθος εἶδεν ὡς τοιαύτην δύναμιν τὸ Πνεῦμα, γεννώμενον καὶ ἀντιτιθέμενον πρὸς τὴν Βίαν ἐν τῇ μορφῇ τοῦ Προμηθέως¹, εὐθὺς μὲ τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ Κράτους τοῦ Διός. Ἦδη εἰς τὸν Ὅμηρον ἡ βία ἀντιτίθεται πρὸς τὸ «ἔπος» :

Νήπιοι, οἳ Ζηνὶ μενεαίνομεν ἀφρονέοντες.

ἢ ἔτι μιν μέμαμεν καταπαυσέμεν ἄσπον ἰόντες

ἢ ἔπει ἡδὲ βίῃ;

λέγει ἡ Ἥρα πρὸς τοὺς θεοὺς, ὅταν οὗτοι ἔχουν ἐμπλακῇ εἰς τὴν μάχην μετὰ τῶν θνητῶν εἰς τὸ Ο τῆς Ἰλιάδος². Ἀλλαχοῦ³ ἡ βία ἀντιτίθεται πρὸς τὸν δόλον :

ἢ μή τίς σ' αὐτὸν κτείνει δόλῳ ἡδὲ βίῃφιν;

Ὁ Προμηθεὺς, ἐνσάρκωσις τοῦ πνεύματος, ὅτε ἐξεροράγῃ ὁ ἀγὼν⁴ ματαιῶς προσεπάθησε νὰ πείσῃ τοὺς Τιτᾶνας, ἵνα συνδιαλλαγῶσι «βουλεύων τὰ λῶστα»⁵ ἥτοι ἐπιζητῶν νὰ κυριαρχήσῃ ἡ πλέον ἐπιθυμητὴ εἰς πάντας κατὰ στασις. Ὑπῆρχε παλαιὸς χορησμός ὅτι ἡ τιτανομαχία θὰ ἐκρίνετο οὐχὶ διὰ τῆς ἀντιμετρούσεως τῆς φυσικῆς δυνάμεως ἐκατέρας τῶν ἀντιπάλων μερίδων, ὅπως ἐνόμιζον οἱ Τιτᾶνες⁶, ἀλλὰ διὰ δόλου· ἡ ἄρνησις τῶν Τιτάνων ἔστρεψε τὸν Προμηθεά μαζί μὲ τὴν μητέρα του Γῆν ἢ Θέμιν⁷, παρὰ τῆς ὁποίας ἐγνώριζε τὸν χορησμὸν τοῦτον, πρὸς τὸ μέρος τοῦ Διός⁸. Ἡ νίκη προῆλθεν οὕτω

1. Ἡ ἐξομοίωσις τοῦ Προμηθέως πρὸς τὸ πνεῦμα, τὸν λόγον, εἶναι σχεδὸν κοινὸς τόπος τῶν ἀρχαίων, π.χ. : ἀλλ' ὁ Προμηθεὺς τοῦτέστιν ὁ λογισμός, Πλούτ. περὶ Τύχης 98c.

2. Ὁμ. Ο 104.

3. Ὁμ. ι 406.

4. Προμ. Δεσμ. 199 κέ.

5. Αὐτ. 204.

6. Αὐτ. στ. 208 : ὦροντο ἀμοχθεὶ πρὸς βίαν τε δεσπόσειν.

7. Αὐτ. στ. 217 - 218 : προσλαβόντι μητέρα ἐκόνθ' ἐκόντι Ζηνὶ συμπαρασταεῖν.

8. Αὐτ. στ. 209 κέ. :

*Ἔμοι δὲ μήτηρ οὐχ ἅπαξ μόνον, Θέμις
καὶ Γαῖα, πολλῶν ὀνομάτων μορφῇ μία,
τὸ μέλλον ἢ κραίνουτο προὔτεθεσπέικει.*

Εἰς τὰς Εὐμενίδας, στ. 1 κέ., ὁ Αἰσχύλος διακρίνει τὴν Θέμιν ἀπὸ τῆς Γῆς,

ἀπὸ τῶν βουλῶν¹ τοῦ Προμηθέως — ἀπὸ τὸ Πνεῦμα καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν Βίαν.

Ἰδιαίτερα προέκτασις τοῦ πνεύματος γενομένη παρὰ τοῦ Προμηθέως πρὸς τοὺς ἀνθρώπους εἶναι ἡ «*κλοπαία πηγὴ*» τοῦ πυρός², εἰς τὸ ὁποῖον ὀφείλεται ἡ δημιουργία τῆς τέχνης, ἥτις εἶναι ὁ μέγας πόρος εἰς τὴν ἀπορίαν, ἡ μηχανὴ εἰς τὴν ἀμηχανίαν τῶν ἀνθρώπων³.

Ἡ Βία καθηλώνουσα εἰς τὸν *ἀπάνθρωπον πάγον*⁴ τὸν Προμηθέα προσπαθεῖ οὐσιαστικῶς νὰ ἐξουθενώσῃ τὸ πνεῦμα. Ὁ Προμηθεὺς ἀδιαφορεῖ ἡ ἰσχύς καὶ ἡ βεβαιότης του ὅτι ἡ Βία τοῦ Διὸς θὰ ὑποκύψῃ προέρχεται ἐκ τοῦ παλαιοῦ μυστικοῦ, τοῦ χρησιμοῦ, τὸν ὁποῖον γνωρίζει ἥτοι ἐξ ἐνὸς ὅπλου τὸ ὁποῖον κατέχει ὄχι τὸ σῶμα ἀλλὰ τὸ πνεῦμα⁵. Ἀγὼν λοιπὸν τῆς Βίας —

ἡ ὁποία εἶναι ἡ *πρωτόμαντις*, ἡ πρώτη μάντις κάτοχος τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν, ἐνῶ ἡ Θέμις εἶναι ἡ θυγάτηρ τῆς Γῆς καὶ διάδοχος αὐτῆς εἰς τὴν κυριότητα τοῦ Μαντείου· τρίτη εἶναι ἡ *Φοιβή*, Τιτανὶς ἐπίσης, ἡ ὁποία καὶ παρεχώρησε τὸ μαντεῖον εἰς τὸν Φοῖβον, τὸν Ἀπόλλωνα. Βλ. P. A m a n d r y, La mantique apollinienne à Delphes, Paris 1950, σ. 201 κέ.

1. Ἀνωτ. σ. 318, σημ. 2.

2. Πρ. Δεσμ. στ. 110.

3. Πρβ. τὴν λεπτομερῆ διήγησιν τοῦ Προμηθέως περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν οὗτος τοὺς ἀνθρώπους *νηπίους ὄντας* τὸ πρῶν κατέστησεν *ἐννοους καὶ φρενῶν ἐπηβόλους*, στ. 442-468 μετὰ κατάληξιν τοὺς στίχους 469-471, ἐνθα σημειώνει τὴν τραγικὴν ἀντίθεσιν ὅτι ἐνῶ ἐξεῦρε τοιαῦτα *μηχανήματα* πρὸς χάριν τῶν βροτῶν, αὐτὸς δὲν ἔχει *σόφισμα ἀπαλλαγῆς*.

4. Προμ. Δεσμ. στ. 20, ἐνθα διὰ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τούτου — πρβ. καὶ στ. 2 : *ἄβροτον εἰς ἐρημίαν* ἡ *Σκυθῶν ἐρημία* ἦτο παροιμιώδης φράσις εἰς τοὺς ἀρχαίους — εἶναι φανερὰ ἡ ἀντίθεσις πρὸς τὸν *φιλόανθρωπον* τρόπον τοῦ Προμηθέως (φιλόανθρωπος - ἀπάνθρωπος), ὅστις καθηλωμένος δὲν θὰ βλέπῃ *οὔτε φωνὴν οὔτε του μορφήν βροτῶν*, στ. 21.

5. Τὸ μυστικὸν τοῦ Προμηθέως εἶναι ὁ χρησμός, ἀν. σ. 328, σημ. 8, ἡ περιοχὴ δηλ. τῆς Μαντικῆς. Αὕτη εἶναι τὸ εἶδος τῆς γνώσεως, τὸ ὅπλον τοῦ πνεύματος τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖ ὁ Προμηθεύς. Ἡ Μαντικὴ ἀνήκει ἐπίσης εἰς τὴν καθ' ὅλου γνῶσιν, ἥτις κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἀντίληψιν ὑπάρχει ἀνεξαρτήτως χρόνου ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ χώρου, ἀδιάκριτος ἀπὸ τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος. Αἱ Μοῦσαι ὡς γνωστόν, γνωρίζουν *τὰ τ' ὄντα, τὰ τ' ἐσόμενα πρὸ τ' ὄντα Θεογ.* 32 κέ., 38 — ἀλλὰ ὁμοίως καὶ τὸ Κάλχαντος ἡ γνώσις, ἀν καὶ μάντεως, ἐπεκτείνεται ἐπίσης ἐκτὸς τοῦ μέλλοντος καὶ εἰς τὸ παρὸν καὶ τὸ παρελθόν, Ὅμ. Α 70 —. Σημαντικὸν εἶναι ὅτι καὶ ἐδῶ εὐρίσκομεν τὴν *παταρατικὴν* ἀντίληψιν τοῦ κόσμου, χαρακτηριστικὴν τῶν ἀρχῶν τῆς Ἑλληνικῆς σκέψεως. Ἡ ἔννοια τῆς ἱστορίας, ἰδίᾳ δὲ τοῦ χρόνου ὡς φορέως τοῦ ἱστορικῶς γίνεσθαι, εἶναι ἀκόμη ἀνύπαρκτος ἡ τοποθέτησις τῶν ἐκδηλώσεων τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας εἰς μίαν συνθετικὴν ἐνότητα ἔξω τῆς κατηγορίας τοῦ χρόνου εἶναι ἀμεσώτατα ἀντίληπτῇ ἐκ τῆς τοιαύτης μυθικῆς ἀντίληψεως τῶν γνώσεων, δι' ἧς αὐταὶ παρὰ τὴν χρησιμοποίησιν ἐνεστώτος, μέλλοντος καὶ παρφημένου, ἀφορῶσαν δ' εἰς ἀνθρωπίνην διάκρισιν, συνδέονται μόνον παταρατικῶς μεταξὺ ταν. Οὕτε ἔχει ἰδιαίτεραν σημασίαν ὅτι ἡ παράταξις αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ θεοῦ κατεχομένην γνῶσιν· τὰ *πρὸ ὄντα* ὁ ἐπικὸς καὶ ἐν μέρει ὁ λυρικός ποιητὴς τὰ γνωρίζει ἀκόμη

ἐχθρῶς πρὸς τὸ πνεῦμα — ἐναντίον τοῦ πνεύματος εἶναι ὁ ἀγὼν ἐναντίον τοῦ Προμηθέως· ἐνῶ δὲ τὸ σῶμα εἶναι ἐξουθενωμένον ἐπὶ τοῦ βράχου, ὑποτεταγμένον εἰς τὴν Βίαν, ἀκούεται συνεχῶς, εἰς τὴν συνέχειαν τοῦ δράματος, ὁ λόγος τοῦ Προμηθέως ὑπερήφανος καὶ ἀδέσμευτος, ἀφ' οὗ δὲν προέρχεται ἀμέσως ἀπὸ τὸ ὁμοίωμα τὸ προσηλωμένον εἰς τὸν βράχον. Ὁ κόσμος ἐμψυχώνεται ὅταν ὁ λόγος τοῦ Προμηθέως καλῇ τὰς δυνάμεις τῆς Φύσεως¹ νὰ λάβουν συνείδησιν τοῦ μαρτυρίου του· τοῦτο εἶναι ἤδη νίκη τοῦ πνεύματος ἐπὶ τῆς Βίας.

Εἰς τὴν συνέχειαν τῆς Τριλογίας, τὸν « Προμηθεὶς Λυόμενος » καὶ τὸν « Προμηθεὶς Πυρφόρον », δράματα μὴ διασωθέντα, ἐκτὸς ἐλαχίστων στίχων, ἐγίνετο ἡ συμφιλίωσις τοῦ Διὸς πρὸς τὸν Προμηθεά. Ὁ ἐπαναστάτης ὑπετάσσεται εἰς τὸν Δία — ἀλλ' εἰς τὴν πραγματικότητα, ὡς νικητῆς. Ὑπὸ τοῦ Διὸς ἀνεγνωρίζοντο εἰς τὸ πνεῦμα τὰ δικαιώματά του. Τὴν νεώτεραν κατάστασιν μετὰ τὴν συμφιλίωσιν, ἣτις εἶναι, ἃς εἴπωμεν, ἡ τάξις, ὁ κόσμος τοῦ Ὀλύμπου, βλέπομεν εἰς ἄλλα δράματα τοῦ Αἰσχύλου.

διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ θεοῦ, τῶν Μουσῶν. Διὰ τῆς παιδείας ἐγιναν κτῆμα τοῦ ἀνθρώπου. Τῆς γνώσεως ὅμως τῶν ἐσσομένων ὁ ἄνθρωπος δὲν κατώρθωσε δι' ἰδίον μέσον νὰ γίνῃ κύριος. Ὁρεῖται δηλαδὴ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην μόνον ἀδυναμίαν τὸ ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν κατώρθωσε νὰ ἀποσπᾷ ἀπὸ τοῦ θεοῦ καὶ τὸ τελευταῖον τρίτον τῆς γνώσεως — τὴν μαντικὴν δηλαδὴ. Ἀλλ' εἰς τὴν ἀρχέτυπον ὑπόστασιν τῆς ἡ γνῶσις εἶναι ἀδιαίρετος, ὅπως ἐν μέρει συμβαίνει καὶ εἰς τὸν ἀνθρώπινον κόσμον μὲ τὴν γνῶσιν τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος, τὰ ὅποια χωρὶς τὴν ἀντίληψιν τοῦ χρόνου θὰ ἀπετέλουν μίαν παρατακτικὴν ἐνότητα. Περὶ τῆς πρῶμου ἀντίληψεως τοῦ χρόνου βλ. τὴν μελέτην τοῦ H. Fränkel, Die Zeitauffassung in der frühgriechischen Literatur ἐν Wege u. Formen Frühgriech. Denkens, München 1955, σ. 1 κέ. (= Beilagenheft z. Zeitschrift für Ästhetik und allg. Kunstwissenschaft 25 (1931), σ. 97 κέ.) καὶ Ἐφήμερος als Kennwort für die menschliche Natur, αὐτ. σ. 23 κέ. (= Man's «ephemerous» nature according to Pindar and others ἐν Trans. Am. Philol. As. 77 (1946), σ. 131 κέ. μὲ ὀλίγας ἀλλαγάς). Βλ. ἐπίσης Br. Snell, Die Entdeckung des Geistes³, Hamburg 1955, σ. 184 κέ. M. Treu, Von Homer zur Lyrik, Zetemata 12, 1965, σ. 123 κέ. Αἱ Μοῦσαι ἀποτελοῦσιν οὕτω εἰς τὸν κόσμον τοῦ Ὀλύμπου ὅ,τι καὶ ἡ Γῆ, ἡ πρωτόγονος Gaia, καὶ οἱ διάδοχοι αὐτῆς, Αἰὼς, Εὐμ. στ. 2 κέ., εἰς τὸν προηγούμενον Τιτανικὸν κόσμον. Τὸ γεγονός ὅμως τοῦτο καθιστᾷ ἀκόμη πιθανώτερον τὴν ἐκ τοῦ χθονίου κόσμου προέλευσιν τῶν Μουσῶν, τῶν ὁποίων τὴν ἀρχικὴν, προσόλυμπιον ὑπόστασιν δεικνύουν αἱ ἀδελφαὶ αὐτῶν Σειρήνες⁴ ἡ χθονία αὕτη προέλευσις καθιστᾷ πιθανωτάτην τὴν παλαιὰν ἐτυμολογίαν τῆς λέξεως ὑπὸ τοῦ Wackernagel ἐν Kuhn's Zeitschr. 33, 1895, 571, ὡς παρθένων τῶν ὀρέων, ὡς ἔχω παρατηρήσει ἐν Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1952 (1954), σ. 68 κέ. Περὶ τῶν Μουσῶν βλ. E. Buschor, Die Musen des Jenseits (= Σειρήνες), 1944 καὶ W. F. Otto, Die Musen und der göttliche Ursprung des Singens und Sagens, 1955.

1. Προμηθεὺς Δεσμ. στ. 88 κέ.: Ὡ δῖος αἰθῆρ... Ἰδεσθὲ μ' οἷα πρὸς θεῶν πάσχω θεός κ.τ.λ.

Εἰς τὰς Χορηφόρους¹ ἢ Ἡλέκτρα μετὰ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Ὁρέστου ἐκφράζει τὴν εὐχὴν :

*Κράτος τε καὶ Δίκη σὺν τῷ τρίτῳ
πάντων μεγίστῳ Ζηνὶ συγγένειτό μοι.*

Ἡ ἀλλαγὴ εἶναι προφανής. Τὴν θέσιν τῆς Βίας ἔχει καταλάβει ἡ Δίκη, ὅχι ὅμως πλέον ὥς τὸ δίκαιον, τὸ ὁποῖον ἔχει παρ' ἑαυτῷ μόνον ὁ Ζεὺς² ἀλλ' ὥς ἡ κατηγορία ἡ καθορίζουσα ὁλόκληρον τὸν κόσμον εἰς τὴν ἀκεραιότητά του καὶ προστατεύουσα ἐπομένως τὸν ἄνθρωπον. Εἰς τὰς Ἰκέτιδας ὁ Ζεὺς ἔχει γίνει «τελέων τελειώτατον κράτος»³, ἐνῶ εἰς τὸν Ἀγαμέμνονα ἡ Βία μαλαγθεῖσα ἔχει ὑποταχθῇ εἰς τὴν Χάριν: «δαίμονων δέ που χάρις βίαιος»⁴. Χάρις τῶν θεῶν — ὁπωσδήποτε διάφορος τῆς Χριστιανικῆς — εἶναι ἡ σωφροσύνη τῶν ἀνθρώπων, ἥτις καὶ «παρ' ἄκοντας [ἀντίστοιχον τοῦ: βίαιος] ἤλθε»⁵. Ἡ σοφία χαρακτηρίζουσα ἀρχικῶς τὴν τεχνικὴν ἐπιδεξιότητα ἔχει εὐρυνθῇ τῶρα εἰς τὸ διαρκῶς ἀναπτυσσόμενον πνεῦμα. Ὁ ὅρος σοφία ἐκ τῆς σημασίας τῆς ἱκανότητος περὶ τὰ τεχνικὰ κατασκευάσματα ἔχει ἀνυψωθῇ, ὥς σωφροσύνη ἰδιαιτέρως, εἰς κανόνα τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, εἰς θεῖον νόμον ἀνθρωπίνης διαγωγῆς. Ἡ κλοπαία πηγὴ πυρὸς ἡ παραχωρηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Προμηθέως μεταβάλλεται εἰς σοφίαν, ἥτις εἶναι ἐκ τῶν δώρων τῶν θεῶν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους — τὸ ὕψιστον. Ὡς σωφροσύνη προέρχεται ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τοῦ Διὸς: ὁ Ζεὺς εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἔβαλε «τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν ὁδὸν τῆς φρονήσεως, διὰ τοῦ νόμου ὅτι ἡ μάθησις, ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις μόνον ὥς ἀποτέλεσμα πόνου, ὥς ἀποτέλεσμα παθῆματος εἶναι ἐφικτὴ εἰς τοὺς ἀνθρώπους»: τὸν φρονεῖν βροτοὺς ὁδώσαντα, τῷ πάθει μάθος θέντα κυρίως ἔχειν⁶.

Ἡ σύντομος αὕτη ἀνάλυσις ἦτο ἀναγκαία — σκοπός μου δὲν εἶναι ἡ ἑρμηνεία τοῦ Προμηθέως — διὰ τὴν σημασίαν τοῦ Κράτους καὶ τῆς Βίας, ὅπως μᾶς παρουσιάζονται εἰς τὸν Προμηθεά Δεσμώτην ἀποκαλύπτοντα ποιητικῶς τὸ ἀρχέτυπον τῆς τυραννίδος. Τὸ συμπέρασμα τῆς ἀναλύσεως εἶναι ἀσφαλές, πιστεύω. Ἡ ἐμφάνισις τῆς Βίας καὶ τοῦ Κράτους, ὥς ἰδιαιτέρων προσωποποιήσεων δὲν εἶναι πλεονασμός, οὔτε αὐθαίρετος ἐπιλογὴ ἐκ τοῦ

1. Στ. 244 κέ. Πρβ. W. Fischer, Der Telosgedanke in den Dramen des Aischylos, Spudasmata VI, 1965, σ. 140 μετὰ σημ. 47.

2. Ἀνωτ. σ. 320.

3. Στ. 524/5. Βλ. W. Fischer, ἔ.δ., σ. 117 κέ.

4. Αἰσχ. Ἀγαμ. στ. 182. Βλ. τὴν ἀνάλυσιν παρὰ K. Rheinhardt, ἔ.δ. 21, πρβ. ἀνωτ. σ. 326, σημ. 2.

5. Ἀγαμ. στ. 180 κέ.

6. Αὐτ. στ. 176 κέ.

πλήθους τῶν ἀκολουθῶν καὶ ὑπηρετῶν τοῦ Διός. Εἶναι αἱ δύο ἀναγκαῖαι ἐννοιαί, δι' ὧν καλύπτεται τελείως τὸ περιεχόμενον τῆς τυραννικῆς πολιτείας, τῆς ὁποίας οὕτω τὸ παράδειγμα παρέχει ὁ Ζεὺς.

Ἡ διάκρισις αὕτη μεταξὺ Κράτους καὶ Βίας, τῆς Βίας, ὡς δυνάμεως ἢ ὡς αἰτίας, καὶ τοῦ Κράτους ὡς ιδιότητος, ὡς ἀποτελέσματος τῆς Βίας, διάκρισις τὴν ὁποίαν τόσον ἐναργῶς μᾶς παρέχει ἡ μυθικὴ ἀνάλυσις τοῦ κόσμου ὑπὸ τῶν Ἀρχαίων ἥτο φυσικὰ ἀδύνατον νὰ διατηρηθῇ τόσον καθαρὰ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην πράξιν. Ἀργότερον τὸ Κράτος κατέπτε τρόπον τινὰ τὴν Βίαν, ὅπως ὁ Ζεὺς τὴν Μῆτιν διὰ νὰ γεννήσῃ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς του τὴν Ἀθηνᾶν.

Ἄς ἐπιτραπῇ ἐκ τῆς παρομοιώσεως ταύτης νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ παρεξήγησις ὡς πρὸς τὴν σημασίαν τῆς Βίας προέκυψε λίαν ἑνωρίς. Ἡ ἀρχικὴ ἐννοια τῆς ὁποίας ζητεῖται ἐνταῦθα ἡ διακριβώσις εἶναι, ὡς πολλαχῶς ἤδη ἐλέχθη, ἡ τῆς Βίας προσηγοριᾶς τοῦ Κράτους. Διάφορος δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ Βία ἡ ἀκολουθοῦσα τὸ Κράτος, ἡ δύναμις δηλαδὴ ὅχι ἡ ἐξασφαλίζουσα τοῦτο ἀλλ' ἐκείνη τὴν ὁποίαν χρησιμοποιεῖ ἐν ἡδὴ ὑπάρχον, τὸ ἐν ἐνεργείᾳ Κράτος, ἀκόμη καὶ τὸ πλεον ἐλεύθερον διὰ τὴν συνοχὴν καὶ τὴν ὑγείαν τῆς πολιτείας. Περὶ τῆς ἐν δευτέρῳ βαθμῷ τρόπον τινὰ ταύτης βίας γίνεται π.χ. λόγος εἰς τὸν Πολιτικὸν τοῦ Πλάτωνος: ὁ μετ' ἐπιστήμης πολιτικῆς καὶ οἱ νόμοι θὰ χρησιμοποιήσουν τὴν βίαν, ἵνα ἡ ἐπιστήμη τοῦ πολιτικοῦ ἡ ζωῶσα ἢ ἡ γεγραμμένη εἰς νόμους ἀσκηθῇ ὑπὲρ τῆς πολιτείας, ὅπως καὶ ὁ ἱατρὸς εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπιχειρῇ καὶ ἀποτομὰς διὰ τὴν θεραπείαν τοῦ ἀσθενοῦς. Ἄλλ' ὅπως ἐν τῇ ἀσκήσει τῆς ἱατρικῆς εἶναι ἀναγκαῖα ἡ χρησιμοποίησις μέσων τὰ ὁποῖα εἶναι δυσάρεστα εἰς τὸν ἀσθενῆ, χωρὶς ὅμως ἡ χρησιμοποίησις τῶν μέσων τούτων νὰ εἶναι ἡ παρέχουσα εἰς τὸν ἱατρὸν τὴν ἱατρικὴν τέχνην, οὕτω καὶ ὁ πολιτικὸς δὲν ἔχει ἐγκαθιδρύσει τὸ κράτος του διὰ τῆς βίας ταύτης, τὴν ὁποίαν χρησιμοποιεῖ ἀφοῦ ἡ ἐπιστήμη ἢ πολιτικὴ τὸν ἔχει καταστήσει κύριον τῆς πόλεως.

Ἡ Βία αὕτη τοῦ δευτέρου βαθμοῦ εἶναι ἐν εἶδος Ἀνάγκης, ὅπως ἡ Ἀνάγκη τοῦ Διός, ἡ ὁποία κυριαρχεῖ εἰς τὸν κόσμον ἀλλὰ μόνον ἀφοῦ ὁ Ζεὺς διὰ τῆς Βίας εἴχε γίνεи κύριος τοῦ κόσμου. Τὸ Κράτος τοῦ Διὸς ἐγεννήθη ἐκ τῆς Βίας, γεννηθὲν δὲ ἐπέβαλε τὴν Ἀνάγκην. Ἡ σύγχυσις ἥτο εὐκολός. Ἡ Βία καὶ ὑπὸ τὰ δύο κατηγορήματα ἐταυτίζετο μὲ τὴν ἀνάγκην.

Εἰς τὰς πόλεις δὲ ἡ νόμιμος, ἡ ἀπὸ τῶν νόμων ἐκπορευομένη βία καὶ ἐκ τούτου δικαιοῦσα τὴν ὑπαρξίν της, ἡδύνατο συγχεομένη πρὸς τὴν πρωτογενῆ βίαν νὰ θεωρηθῇ ὡς δικαιολογία πρὸς ἐπιβολὴν τυραννίδος ἐπὶ τῇ προφάσει τὴν ἐπιβολὴν δῆθεν κράτους σκοποῦντος τὸ συμφέρον τῆς πόλεως. Ἄλλ' ἡ ἀπὸ τῶν Νόμων ἐκπορευομένη δευτερογενὴς αὕτη Βία παρὰ τὴν σύγχυσιν δὲν ἐνδιαφέρει ἐνταῦθα, ἐμὴ μόνον ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς μιμήσεως

ὑπὸ τῶν ἀνθρωπίνων πολιτειῶν, ὡς θὰ ἴδωμεν περαιτέρω, τῆς θείας πολιτείας, τῆς ἀληθινῆς: ἡ βία τοῦ τυράννου εἶναι ὅτι καὶ ἡ Βία ἡ στηρίζουσα τὸ Κράτος τοῦ Διὸς ὅπως ἐμφανίζεται εἰς τὸν Προμηθεά Δεσμώτην. Ἡ βία ἡ ἀπορρέουσα ἀπὸ τῶν νόμων εἶναι ὅτι ἡ βίαιος χάρις τῶν δαιμόνων ἡ ἐμφανιζομένη ἐν τῷ Ἀγαμέμνονι.

Εἰς τὴν προσπάθειαν πρὸς καθαρωτέραν θεώρησιν τῶν θεμελιωδῶν ἐννοιῶν τῶν ἀρχαίων περὶ τῆς ἐν κοινωνίᾳ διαβιώσεως, περὶ τοῦ « πολιτικοῦ » βίου μὲ τὴν ἀρχαίαν ἐννοιαν, εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τοῦ σχήματος Ζεὺς (εἷς) — Βία — Κράτος, σχήματος τὸ ὁποῖον εἶχεν ἴδει ὁ Αἰσχύλος ὡς τὴν πρώτην μορφὴν τῆς πολιτείας τοῦ Διός, καί, γενικῶς, πολιτείας.

Ἡ παλαιὰ καὶ πρωταρχικὴ αὕτη, στενοτάτη δὲ σύναψις Βίας καὶ Κράτους ἦτο ἡ αἰτία τοῦ περιορισμοῦ ἀργότερον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τῆς λέξεως κράτος ὡς εἰδικοῦ πολιτειακοῦ ὅρου (πρᾶγμα ὅπερ ἐγένετο ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ἑλληνικῇ, ἥ ἐν τῇ ὁποίᾳ ὅμως χρῆσις ἀγνοεῖται ἐντελῶς ἐνταῦθα) εἰς τοὺς Ἀρχαίους ἡ λέξις ὑπεδήλωσε συνήθως τὴν βίαν, τὴν ἐκτροπὴν ἀπὸ τοῦ νόμου καὶ τοῦ δικαίου. Ὁ Ἀλκαῖος φοβούμενος τὴν ὑπὸ τοῦ Πιττακοῦ ἐγκαθίδρυσιν τυραννίδος, τὸν κατηγορεῖ ὡς ἐπιθυμοῦντα τὸ μέγα κράτος¹, τὸ ὁποῖον θὰ ἀνέτρεπε τὴν πόλιν:

*Ὡνῆρ οὗτος ὁ μαιόμενος τὸ μέγα κρέτος
ὄντρεφει τάχα τὴν πόλιν· ἂ δ' ἔχεται ῥόπας.*

Ὁμοίως καὶ ὁ Θέογνις διδάσκει ὅτι ἡ πόλις καταστρέφεται, ὅταν

*ὑβρίζειν τοῖσι κακοῖσιν ἄδη,
δῆμόν τε φθείρουσι δίκας τ' ἀδίκοισι διδοῦσι
οἰκείων κερδέων εἴνεκα καὶ κράτεος².*

Ἐκ τῶν κακῶν προέρχονται αἱ στάσεις καὶ οἱ ἔμφυλοι φόνοι ἀνδρῶν μοῦναρχοί τε³. Ὅτι ἀρχικῶς ἐδήλωνε τὸ κράτος, τὸ σημαίνει πλέον κυρίως ἡ λέξις ἀρχή, ἀρχων κ.τ.τ., ἡ περιείχετο ἤδη ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῶν λέξεων πόλις καὶ πολιτεία. Διεσώθη ὅμως εἰς τὰς λέξεις ἀριστοκρατία, δημοκρατία κ.δ.ἄ. Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ περιπτώσις, καθ' ἣν οἱ Πέρσαι σκεφθέντες, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κύρου καὶ τὴν ἐπακολουθήσασαν ταραχὴν, μεταξὺ ἄλλων καὶ τὴν ἐγκατάστασιν τῆς δημοκρατίας μετεχειρίσθησαν τὴν ἔκφρασιν ἐς τὸ πλῆθος... φέρειν τὸ κράτος, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον⁴.

1. Ἀλκαῖος, ἀπ. 31 Diehl = 141 Lobel - Page = σ. 50 παρὰ Μ. Τρεῦ, Alkaios², 1963. Οἱ στίχοι παρφθοῦνται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους, Σφηξί 1234 κέ.

2. Θέογνις στ. 44 κέ.

3. Αὐτ. στ. 51 κέ.

4. Ἡρόδοτος 3, 81.

Ἄλλ' εἰς τὴν φράσιν ταύτην, ὥς καὶ εἰς τὰς λέξεις ἀριστοκρατία ἢ δημοκρατία ἢ μορφή τῆς πολιτείας ἐκφράζεται διὰ δύο μόνον ὄρων, τῶν ἀντιστοιχοῦντων εἰς τὸν πρῶτον καὶ τὸν τρίτον τοῦ σχήματος τῆς τυραννίδος τοῦ Διός. Οὕτω καὶ εἰς τὰς μορφὰς πολιτείας ὅσαι ἠκολούθησαν τὴν ἀρχέτυπον τῆς τυραννικῆς πολιτείας τοῦ Διὸς παρέμενε πάντοτε σταθερὸς ὁ τελευταῖος ὅρος: τὸ Κράτος. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς νεωτέρας ταύτας τοῦ τελευταίου τούτου ὅρου προηγοῦντο ἐπίσης δύο ἄλλοι — ὅχι εἷς μόνον, (ὁ εἷς, οἱ ὀλίγοι ἢ ὁ δῆμος). Τὸ μυθικὸν δίδαγμα εἶναι ὅτι μεταξὺ τοῦ πρώτου ὅρου, εἰς τὸν ὁποῖον θεωρεῖται ὅτι ἀνήκει τὸ κράτος, καὶ τοῦ τελευταίου — τοῦ Κράτους — ὑπάρχει ἀναγκαστικῶς καὶ εἰς ἐνδιάμεσος, ἡ Βία εἰς τὴν περιπτώσει τῆς τυραννίδος, ἀποτελὼν τὴν ἀδελφὴν ἐννοίαν τοῦ Κράτους.

Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀπιστήσωμεν εἰς τὸν Μῦθον ὅστις ἐδίδασκε ὅτι τὸ Κράτος εἶχεν δίδυμον ἀδελφήν. Μὲ τὴν διαφορὰν μόνον ὅτι ὁ διάδοχος τοῦ Μῦθου, ὁ Λόγος, διὰ τοῦ Ἀπόλλωνος ἀντικατέστησε τὴν ἀδελφὴν ταύτην διὰ μιᾶς ἄλλης, τὴν ὁποίαν ὅμως μετέφερεν ἀπὸ τῆς μυθικῆς προσωποποιήσεως εἰς τὴν περιοχὴν τῶν λογικῶν ἐννοιῶν.

2. ΔΗΜΟΣ – ΑΝΤΑΓΟΡΙΑ – ΚΡΑΤΟΣ

Ἡ συμφιλίωσις τοῦ Διὸς πρὸς τὸν Προμηθεά καὶ ἡ ἐκ ταύτης ἐπελθοῦσα ἀλλαγὴ εἰς τὸ βασιλείον τῶν θεῶν εἶχε συγχρόνως καθορίσει καὶ τὴν μοῖραν τῶν ἀνθρώπων, τὸν βαθμὸν δηλ. συμμετοχῆς αὐτῶν εἰς τὸν ὅλον κόσμον, ὅστις εἶναι ὁ κόσμος τῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου. Εἰς τοῦτον ἡ φιλανθρωπία τοῦ Προμηθεὸς ἀναλαμβάνεται κυρίως ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τῶν Δελφῶν ὀρίζει τὴν εὐσέβειαν καὶ τὸν νόμον, τὸν διαγράφαντα τὴν σχέσιν μεταξὺ θεῶν καὶ ἀνθρώπων ὥς καὶ τῶν ἀνθρώπων μεταξὺ αὐτῶν, τὸν νόμον ὅστις εἶναι τὸ «μέτρον» τὸ διδασκόμενον ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος κατευθύνοντος τὴν ἀνθρωπίνην σωφροσύνην, ὥς προφήτου τοῦ Διός.

Ἐὰν μεταφέρωμεν εἰς τὴν «Ἱστορίαν» τὴν μεταβολὴν ταύτην, ὅσον καὶ ἂν αὕτη εἶναι, εἰς τὴν μυθικὴν τῆς ὑπόστασιν, ἐκτὸς χρόνου ἄλλ' ὅμως ἐντὸς τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας τὴν μεταβολὴν ταύτην δυνάμεθα γενικῶς νὰ τὴν τάξωμεν εἰς τοὺς χρόνους τῆς πτώσεως τοῦ Μυκηναϊκοῦ κόσμου καὶ τὴν ἐπακολουθήσανσαν ἐποχὴν. Ἡ καθολικωτέρα ἐπισκόπησις τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἱστορίας ἐν γενικωτέρᾳ ἐννοίᾳ ὀδηγεῖ εἰς τὴν χρονολόγησιν τῆς γεννήσεως τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἑλληνικῆς πόλεως εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην. Ἀπὸ τοῦ 12ου μέχρι τοῦ 8ου π.Χ. αἰῶνος διαμορφώνεται εἰς τὰς γενικάς τῆς γραμμᾶς ἡ Ἑλληνικὴ πόλις, ὥς πολιτειακὸς θεσμὸς ἀντικαθιστῶν τὸ κράτος τῶν διογενῶν βασιλέων, διαμορφώνεται ἐπίσης τὸ Μαντεῖον τῶν Δελφῶν μὲ κύριον αὐτοῦ τὸν Ἀπόλλωνα, ὥς διάδοχον τῶν παλαιότερων

λατρεῖων, εἰς τὸ μέγα κέντρον τὸ καθορίζον τὴν Ἡθικήν, τὴν διαγωγὴν, ἥτις ὀφείλει νὰ χαρακτηρίξῃ τὸν ἄνθρωπον ἡλευθερωμένον πλέον ἀπὸ τῶν δεσμῶν τῆς ἀφεύκτου Ἀνάγκης, τὴν ὁποίαν ὡς «οἰκαστροφόροι» καθοδηγοῦν αἱ Μοῖραι καὶ αἱ Ἐρινύες. Τὴν ἀπελευθερώσιν ἀπὸ τῶν Ἐρινύων δεικνύει μὲ μεγαλειώδη τρόπον ὁ Αἰσχύλος εἰς τὰς Εὐμενίδας¹. Ἡ ἐπικοινωνία τοῦ Ἀπόλλωνος πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, οἱ κανόνες τῆς ἀνθρωπίνης διαγωγῆς δίδονται διὰ τῶν χρησμῶν τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν, οἱ ὅποιοι εἰς τὸ βάθος δὲν εἶναι παρὰ μία γνώσις, μία ἱκανότης πρὸς διάκρισιν τοῦ ἀγαθοῦ ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, τοῦ καλοῦ ἀπὸ τοῦ κακοῦ. Πηγὴ θείας γνώσεως ἀποκαλυπτομένης εἰς τοὺς ἀνθρώπους εἶναι ἡ Ἀπολλώνεος μαντική.

Πρὶν ἢ ὅμως γίνῃ κύριος τοῦ Μαντείου ὁ Ἀπόλλων, ἡ Γῆ καὶ ἡ Θέμις ἦσαν αἱ κάτοχοι τοῦ μαντείου² ἥτοι τῆς γνώσεως. Ἀλλ' ἡ Θέμις ἦτο ἡ μήτηρ τοῦ Προμηθέως κατὰ τὸν Αἰσχύλειον μῦθον³ καὶ ἀπὸ ταύτης ἦτοι ἀπὸ τοῦ Μαντείου τῶν Δελφῶν ἐγνώριζεν ὁ Προμηθεὺς τὸν χρησμὸν διὰ τοῦ ὁποίου οὗτος ἐλύτρωσε τὸ γένος τῶν θνητῶν καὶ ἑαυτόν.

Εἰς τὴν σκέψιν ἅρα τοῦ Αἰσχύλου συνδέονται ὁ Προμηθεὺς καὶ ὁ Ἀπόλλων διὰ τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν. Ἀφοῦ ἡ γνώσις, ὡς μαντική, προέρχεται ἐκ τῆς Γῆς, ἐκ τῆς γενεᾶς δηλ. τῶν θεῶν, οἱ ὅποιοι ἤρχον τοῦ κόσμου πρὸ τοῦ Διός, ἦτο ἐπόμενον ἵνα οὗτος ἅμα γενόμενος κύριος στερεῖται τῆς δυνάμεως ταύτης. Θὰ ἀπαιτηθῇ περαιτέρω εἰς νέος ἀγών, διὰ νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος του καὶ ἐπὶ ταύτης, ἀκριβῶς ὁ ἀγὼν ἐναντίον τοῦ Προμηθέως. Διότι ἐνῶ καὶ κατὰ τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν Τιτάνων ἡ Θέμις καὶ ὁ Προμηθεὺς συμμαχοῦντες πρὸς τὸν Δία ἦτοι προσφέροντες εἰς αὐτὸν τὴν δύναμιν τῆς γνώσεως — διὰ τοῦ χρησμοῦ — τοῦ ἐξησφάλισαν τὸ κράτος ἐπὶ τῶν Τιτάνων, ἡ ἐπακολουθήσασα ἔρις πρὸς τὸν Προμηθέα φέρει τὸν Δία πάλιν εἰς ἐξάρτησιν ἀπὸ τούτου ὡς κατέχοντος τὸν χρησμὸν περὶ τῆς πεπωμένης ἐκθρονίσεως αὐτοῦ⁴. Πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς ἐξαρτήσεως ταύτης ἡ Βία τοῦ Διὸς εἶναι ἀνίσχυρος, ὡς δεικνύει τὸ τέλος τοῦ Προμηθέως Δεσμώτου.

Ὁ μῦθος, καθ' ὃν τρόπον τὸν ἀντιλαμβάνεται ὁ Αἰσχύλος, ὡς αἰτίαν

1. Παρὰ τὸν διάφορον τρόπον δι' οὗ διεξάγεται ὁ ἀγὼν τοῦ Ἀπόλλωνος καίριως βοηθουμένου καὶ ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς ἐναντίον τῶν Ἐρινύων ἀλλ' ὅμως ὁ ἀγὼν οὗτος εἶναι τῇ ὄντι μία περαιτέρω βαθμὶς τοῦ ἀγῶνος τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀρχίσει ὁ Προμηθεὺς ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων. Καὶ περαιτέρω ὅμως, ὅπως περὶ τοῦ Διός, οἱ χρησμοὶ τοὺς ὁποίους γνωρίζει ὁ Προμηθεὺς παρατρέπουν τὴν πεπωμένην ἐξασφαλισμένου τοῦ κράτους αὐτοῦ, οὗτω καὶ διὰ τοῦ Ἀπόλλωνος παρατρέπεται χάριν τῶν ἀνθρώπων ὁ ἀφεύκτος νόμος τῶν Ἐρινύων, τῶν ὁποίων τὴν θέσιν καταλαμβάνουν ἡ Δίκη καὶ οἱ Νόμοι ἥτοι ἡ ἀνθρωπίνη εὐθύνῃ. Περὶ τοῦ οἰκαστροφόρου τῆς Ἀνάγκης, βλ. Προμ. Δεσμ. στ. 515 κέ.

2. Αἰσχ. Εὐμ. στ. 1 κέ.

3. Προμ. Δεσμ. στ. 208.

4. Ἀνωτ. σ. 322, σημ. 9.

τῆς ἔριδος μεταξὺ Διὸς καὶ Προμηθέως, θεωρεῖ τὸν φιλάνθρωπον τρόπον τοῦ δευτέρου ἀντιτεθέντα εἰς τὴν ἐχθρότητα τοῦ Διὸς πρὸς τὸ γένος τῶν θνητῶν, τὸ ὁποῖον θέλει νὰ ἐξαφανίσῃ διὰ τῆς δημιουργίας ἐνὸς νέου¹.

Ἀλλὰ πῶς ἐρμηνεύει ἡ μυθικὴ ἀντίληψις τὴν ἐχθρότητα τοῦ Διὸς πρὸς τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ἀκριβῶς δὲ ἐκεῖνο ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ἐπαναστατεῖ ὁ Προμηθεύς;

Εἰς τὸν συγχρόνως κοσμογονικὸν καὶ ἀνθρωπογονικὸν μῦθον τοῦ Πολιτικοῦ² ὁ Πλάτων ἀφῆνει ἄνευ ἀπαντήσεως, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, τὸ ἐρώτημα, ἐὰν οἱ ἄνθρωποι τοῦ ἐπὶ Κρόνου βίου εἶχον ἢ μὴ φρόνησιν, φαίνεται ὅμως πιστεῦν ὅτι οἱ τότε ἄνθρωποι μᾶλλον ἐστεροῦντο ταύτης. Μολοντοὶ ἢ σύγκρισις δὲν ἐπιτρέπεται, διότι εὐρισκόμεθα εἰς ἐντελῶς ἀσχέτους περιοχάς, ἀλλ' ὅμως εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ὁ Θεός, συμφώνως πρὸς τὴν Γένεσιν³, ἐδημιούργησε τὸν ἄνθρωπον χωρὶς φρόνησιν, χωρὶς τὴν δυνατότητα τῆς διακρίσεως τοῦ ἀγαθοῦ ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. Τὴν γνῶσιν παρὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ προσφέρει εἰς τὴν Εὐάν ὁ ὄφας καὶ ἡ Εὐά εἰς τὸν Ἀδάμ⁴. Εἶναι γνωστὸν ὅμως ὅτι ὁ ὄφας εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐκπρόσωπος τῶν γηίνων δυνάμεων καὶ ἐνθυμούμεθα ἀμέσως ὅτι ὄφας, ἡ δράκαινα εἶναι ὁ φρουρὸς τοῦ Μαντείου τῶν Δελφῶν⁵, τὸν ὁποῖον φρονεῖ ὁ Ἀπόλλων διὰ νὰ γίνῃ κάτοχος αὐτοῦ ἥτοι κύριος τῆς γνώσεως. Ἀκόμη θὰ ἦτο ἴσως δυνατόν νὰ σκεφθῇ κανεὶς ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ ὄφεως προσφορὰ τοῦ μήλου πρὸς τὴν Εὐάν καὶ ὄχι πρὸς τὸν Ἀδάμ πρῶτον δύναται νὰ συσχετισθῇ πρὸς τὸ μυθικὸν γεγονός τῆς ἀρχικῆς κατοχῆς τοῦ μαντείου ὑπὸ τῆς Γῆς καὶ τῆς κυριαρχίας γενικῶς τῶν γυναικείων θεοτήτων κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους⁶, ἥτοι ὅτι ἡ γνῶσις ἦτο κτῆμα τῆς γυναικείας θεᾶς τῆς Φύσεως, τῆς θεᾶς τῆς κατοικοῦσης ἐντὸς τῆς Γῆς. Ἀδυνατῶ νὰ ἐξετάσω περαιτέρω τὸν παραλλή.

1. Ἀνωτ. σ. 320, σημ. 5 καὶ 10.

2. Κατωτ. σ. 351 κέ.

3. Γένεσις 2, 9: «Καὶ ἐξανέτειλεν ὁ Θεὸς ἔτι ἐκ τῆς γῆς πᾶν ξύλον ὡραῖον εἰς ὄρασιν καὶ καλὸν εἰς βρώσιν καὶ τὸ ξύλον τῆς ζωῆς ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου καὶ τὸ ξύλον τοῦ εἰδέναι γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ». 2, 17: «Ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν, οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ· ἢ δ' ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπ' αὐτοῦ θάνατον ἀποθανέσθε».

4. Αὐτ. 3 κέ.

5. Ὑμνος εἰς Ἀπόλλωνα στ. 300 κέ.

6. Αλοχ. Εὐμεν. στ. 1 κέ. Βλ. γενικῶς P. Amandry, La mantique apollinienne à Delphes, σ. 201 κέ, ἐνθα συζητεῖται λεπτομερῶς ἡ ἀνταπόκρισις τῆς παραδόσεως τῆς διαδοχῆς ταύτης πρὸς τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα, με ἀρνητικὸν δὲ μᾶλλον συμπέρασμα, σ. 514. Ἀσφαλὲς δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁπωσδήποτε ὅτι ἡ ἀσκησις τῆς μαντικῆς κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους ἦτο ἐντελῶς διάφορος ἐκείνης τὴν ὁποίαν γνωρίζομεν διὰ τοὺς Δελφοὺς τῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς, ὅτε ἡ μαντικὴ αὕτη ἦτο εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν πόλεων καὶ τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν.

λισμόν. Ἄλλ' ἡ ὁμοιότης, ὅσονδήποτε ἐξωτερικὴ καὶ ἂν εἴναι, ἐνισχύει τὴν διαπίστωσιν ὅτι ἡ φρόνησις, ἡ γνῶσις προέρχεται ἀπὸ τὰς γηίνας δυνάμεις, τὴν Γῆν καὶ ὄχι ἀπὸ τὸν θεὸν τοῦ οὐρανοῦ, τὸν Δία ὅπως τὸν δεικνύει ὁ Αἰσχύλος ἐν τῷ Προμηθεΐ, ἥτοι ἀντιπροσωπεύοντα τὸ ὄντως ὄν, τὴν ἀκατάλυτον, πρώτην πηγὴν τῆς ζωῆς: τὴν βίαν ὡς δῶ τειραν ζωῆς, ἡ ὁποία ἐξασφαλίζει μίαν ἀμετάβλητον τάξιν ἀποκλείουσαν τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν, ἣτις δὲν εἶναι παρὰ αὐτὴ αὐτὴ ἡ ἀνθρωπίνη ὑπαρξις καὶ ἡ ὁποία βία ἀποτελεῖ τὴν θεμελιώδη κατηγορίαν τῆς οὐσίας, τοῦ ὄντος.

Ἐναντίον τῆς τάξεως ταύτης ἐπανεστάτησεν ὁ Προμηθεὺς εἰς τὸν οὐρανόν, καθ' ὃν ἀκριβῶς τρόπον οἱ πολῖται ἐπαναστατήσαντες κατὰ τῆς βίας καὶ τοῦ κράτους τῶν διογενῶν βασιλέων καὶ ἀφαιρέσαντες ἀπ' αὐτῶν τὰ σύμβολα ταῦτα τῆς βασιλικῆς δυνάμεως ἐγένοντο οἱ κύριοι τῆς πόλεως καὶ συγχρόνως κύριοι τῆς τύχης τῶν καὶ ἐδημιουργήσαν τὴν πόλιν ὡς τὸν κόσμον, ἐν τῷ ὁποίῳ πληροῦται ὁ ἄνθρωπος.

* *

Ἡ Ἑλληνικὴ πόλις, κτῆμα τῶν πολιτῶν καὶ ὄχι πλέον τοῦ βασιλέως, συνέχεται διὰ μιᾶς τάξεως καθιερωμένης ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος παρέχοντος ἢ ἐγκρίνοντος τοὺς νόμους τῶν πόλεων ἀπὸ τῶν Δελφῶν. Ἡ τάξις ἀσφαλίζεται διὰ τοῦ Κράτους τῆς πόλεως. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι πλέον ἢ ἐναρκωσις τῆς Βίας — οὕτε ἀνήκει εἰς ἓνα μόνον.

Τὸ παλαιότερον παράδειγμα τῆς νέας ταύτης τάξεως παρέχει ἡ Σπάρτη διὰ τῆς γνωστῆς ρήτρας τοῦ Λυκούργου — προσώπου ἀνήκοντος ὅπωςδήποτε εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ ὄχι εἰς τὸν μῦθον — τὴν ὁποίαν παρεχώρησεν (ἢ ἐνέκρινεν) ὁ Ἀπόλλων τῶν Δελφῶν κατὰ τὸ τέλος περίπου τοῦ ὀγδόου αἰῶνος, ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐβδόμου. Ἡ ρήτρα ἦτο τρόπον τινὰ τὸ Σύνταγμα τῆς Σπάρτης. Εἰς αὐτὴν ὀρίζονται, ὡς γνωστόν, ἡ δημιουργία τῆς Γερουσίας ἐκ τριάκοντα μελῶν (μαζὶ μὲ τοὺς δύο βασιλεῖς), αἱ συνελεύσεις τῆς Ἀπέλλας κ.ο.κ. Δὲν θὰ συζητήσωμεν ἐδῶ τὰ ἱστορικὰ καὶ φιλολογικὰ προβλήματα τὰ συνδεόμενα μὲ τὴν ρήτραν¹. Διὰ τὸ παρακολουθούμενον ἐνταῦθα σχῆμα ἰδιαίτερος ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ τελευταία παράγραφος, ἐνθα τὸ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου² παραδοθὲν κείμενον διορθοῦται³ εἰς

δάμω δ' ἤμεν ἀνταγορίαν καὶ κράτος.

1. Τελευταία διεξοδικὴ διαπραγμάτευσις ὑπὸ F. Kiechle, *Lakonien und Sparta*, Vestigia 5, München 1963, 142 κέ. Βλ. ἐπίσης G. L. Huxley, *Early Sparta*, London 1962, σ. 37 κέ.

2. Βίη Λυκούργου, 6.

3. Τὰ χειρόγραφα παρέχουσι: *γαμωδανγοριανημην καὶ κράτος*: διὰ τὴν διόρθωσιν πρβ. κατ. σ. 339.

Ἡ ἀνταγορία καὶ τὸ κράτος πρέπει, κατὰ τὴν ἐπιταγὴν τοῦ Ἀπόλλωνος, νὰ ἀνῆκωσιν εἰς τὸν Δῆμον, εἰς πάντας τοὺς πολίτας, τῶν ὁποίων κτῆμα εἶναι ἡ πόλις. Εἰς τὴν Εὐνομίαν τοῦ Τυρταίου¹, τὴν σπουδαιότεραν προφανῶς πηγὴν τοῦ Πλουτάρχου, ὁρίζεται κατὰ τὴν μαντείαν τοῦ Ἀπόλλωνος

στ. 3 Ἀρχειν μὲν βουλῆς θεοτιμήτους βασιλῆας
οἷσι μέλει Σπάρτης ἱμερόεσσα πόλις
πρεσβυγενεῖς τε γέροντας, ἔπειτα δὲ δημότας ἄνδρας
εὐθείαις ῥήτραις ἀνταπαμειβομένους
μυθεῖσθαι τε τὰ καλὰ καὶ ἔρδειν πάντα δίκαια...

στ. 9 δῆμον δὲ πλῆθει νίκην καὶ κάρτους ἐπεσθαι.

Τὸ ἀνταπαμειβομένους τοῦ στ. 6 εἶναι αὐτὸ ἀκριβῶς, τὸ ὁποῖον ὁ Πλουτάρχος καλεῖ ἀνταγορίαν. Τὸ ῥῆμα ἐπεσθαι, στ. 9, νοοῦμεν, πιστεύω, καλύτερον ἐνθυμούμενοι τὸν στίχον τῆς Θεογονίας, καθ' ὃν εἰς τὸ Κράτος καὶ τὴν Βίαν δὲν ὑπάρχει οὐδεὶς ἄλλος τόπος οὐδ' ὁδός, ὅπη μὴ κείνοις θεὸς ἡγεμονεύῃ². Ὁ θεὸς εἶναι ὁ ἡγεμὼν ἐν τῇ ὁδῷ, ὁ προπορευόμενος· φυσικὸν εἶναι ὅτι τὸ Κράτος καὶ ἡ Βία εἰπονται. Ὅτι ὁ Τυρταῖος ἐνταῦθα συνειδητῶς ἀντιτίθεται εἰς τὸν μῦθον τοῦ Ἡσιόδου γίνεται ἀκόμη προφανέστερον ἀπὸ τὴν διάφορον σύστασιν τοῦ ζεύγους τῶν θεραπόντων. Παρὰ τὸ κράτος θέτει καὶ τὴν νίκην. Διότι ἐκτὸς τοῦ Κράτους καὶ τῆς Βίας τέχνα, ἐκφερόμενα ἐπίσης κατὰ ζεῦγος, τοῦ Πάλλαντος καὶ τῆς Στυγὸς ἦσαν ὁ Ζῆλος καὶ ἡ Νίκη³. Ὁ Τυρταῖος ἀναφερόμενος καὶ εἰς τὸ ἕτερον τοῦτο ζεῦγος, διασπῇ ἀμφοτέρα κατὰ τὰς συγγενεστέρας ἐννοίας λαμβάνων τὴν Νίκην ἐκ τοῦ ἐνὸς καὶ τὸ Κράτος⁴ ἐκ τοῦ ἑτέρου, ὥς τοὺς ἀκολουθούτους τοῦ Δήμου. Τάξας ὅμως τὴν Νίκην καὶ τὸ Κράτος ὁμοῦ ἔδειξε τὴν νέαν ὑφὴν τοῦ κράτους. Ἡ Νίκη εἶναι αὐτάδελφος τοῦ Ζήλου ὁ ὁποῖος πραγματοποιεῖται εἰς τὸ εὐθείαις ῥήτραις ἀνταπαμειβομένους. Ὁ Ζῆλος δὲ εἶναι ὁ ὁδηγὼν εἰς τὴν ἀνταγορίαν.

Τὸ οὐσιωδῶς νέον εἶναι ἡ ἀπάλειψις τῆς Βίας. Ἡ παρεμβολὴ τῆς Νίκης μεταξὺ ἀνταγορίας καὶ κράτους φαίνεται ἴσως πλεοναστική, ἀλλὰ τὸ κράτος ἔπρεπε νὰ χαρακτηρισθῇ σαφέστερον: ὥς προτὶν ἐκ τῆς Νίκης, ἐνῷ τὸ Κράτος προτὶν ἐκ τῆς Βίας ἦτο ἀδύνατον νὰ συσχετισθῇ μὲ τὴν Νίκην, ἡ ὁποία ἐγένετο κτῆμα τοῦ ἱκανωτέρου ἐκ δύο ἀντιπάλων μὲ ἴσας σχεδὸν προῦ-

1. Ἀπόσπ. 3 Diehl.

2. Θεογ. στ. 387.

3. Θεογ. στ. 384.

4. Παρ' Ἀπολλοδώρῳ 1, 2, 4 δὲν τηρεῖται ἡ εἰς δύο ζεύγη διάκρισις ἀναφερομένων ὁμοῦ καὶ τῶν τεσσάρων τέκνων: Νίκη, Κράτος, Ζῆλος, Βία. Ὁ Ἡσιόδος διατηρεῖ καθαρώτερον τὴν ἀρχικὴν σχέσιν Νίκη < Ζῆλος καὶ Κράτος < Βία. Εἶναι εὐνόητον ὅτι ἡ ἐξέλιξις τῆς βίας εἰς ζῆλον καὶ τοῦ κράτους εἰς νίκην δὲν νοεῖται εἰμὴ μόνον ἐφ' ὅσον οἱ ἀντίπαλοι εἶναι ὅμοιοι ἤτοι ἐξ ἴσου ἐλεύθεροι.

ποθέσεις, δύο ἐλευθέρων ἀντιπάλων. Εἰς τὴν καθαρὰν εἰκόνα τοῦ κόσμου τὴν ὁποίαν ἐδημιούργει ὁ Μῦθος τὸ ἐκ τῆς Βίας κράτος ἦτο ἀνάλογον πρὸς τὸ κράτος τοῦ κυρίου ἐπὶ τοῦ δούλου· οὔτε ὁ δούλος οὔτε ὁ κύριος ἐσκέπτετο ὅτι ἡ μεταξύ των σχέσις ἐσήμαινε νίκην.

Τὸ κράτος λοιπὸν εἶναι τώρα διάφορον τοῦ κράτους τοῦ προερχομένου ἐκ τῆς βίας· εἶναι ἡ ἐπικράτης, ἡ νίκη εἰς ἀγῶνα λόγων, εἰς τὸ ἀνταπαμείβεσθαι. Ἡ πολλότης τῶν (ἐλευθέρων) πολιτῶν δὲν ὑπάρχει ἐξ ὑπαρχῆς ἀκίνητος καὶ σταθερά, ὥστε αὕτη νὰ ἡγεμονεύῃ τοῦ Κράτους ἀλλ' εἰς τὸ ἐκάστοτε νικῶν πλῆθος τοῦ δήμου, τὴν ἐκάστοτε πλειονοψηφίαν (πλῆθει δήμου) θὰ ἀκολουθῇ τὸ κράτος, τὸ ὁποῖον θὰ εἶναι νίκη κατὰ τὴν ἀνταγορίαν.

Ἦδη ἡ παρεμβολὴ τοῦ ζεύγους Ζῆλος καὶ Νίκη παρ' Ἡσιόδῳ εἶναι ἔν γεγονὸς σημειῶνον τὴν γενομένην ἤδη διάλυσιν τοῦ κόσμου τῶν θεῶν τοῦ περιγραφομένου ἐν τῷ Προμηθεὶ Δεσμώτῃ, τῆς τυραννίδος δηλ. τοῦ Διός: Τὸ ζεῦγος Ζῆλος καὶ Νίκη προϋποθέτει τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ πνεύματος.

Οὕτω κατὰ τοὺς χρόνους κατὰ τοὺς ὁποίους διαμορφώνεται, μετὰ τοὺς προϊστορικοὺς, ὁ καθαρῶς Ἑλληνικὸς κόσμος, τὸ ἀρχέτυπον σχῆμα διὰ τοῦ ὁποῖου ἐκφράζεται ἡ τυραννίς: Ζεὺς – Βία – Κράτος ἀντικαθίσταται ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, συμβολιζομένου εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ Ἀπόλλωνος, διὰ τοῦ σχήματος: Δῆμος – Ἀνταγορία – Κράτος. Σταθερὰ εἶναι φυσικὰ ἡ τρίτη ἔννοια καὶ εἰς τὰ δύο σχήματα. Βεβαίως καὶ ἐδῶ τὴν παρατακτικὴν ἐκφορὰν Ἀνταγορία καὶ Κράτος πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν ὡς αἰτιώδη ὑπόταξιν. Τὸ Κράτος δὲν εἶναι ἀναγκαστικὸν ἀποτέλεσμα τῆς Βίας ἀλλὰ τάξις ἐκπορευομένη ἀπὸ τῆς Ἀνταγορίας.

Ἡ λέξις ἀνταγορία δὲν εἶναι ἀναγεγραμμένη εἰς τὰ Λεξικά· προέρχεται ἐκ διορθώσεως γενομένης συγχρόνως σχεδὸν ὑπὸ τοῦ Μ. Treu¹ καὶ τοῦ Wade-Gery². Τὴν διόρθωσιν ταύτην, παρὰ τινὰς ἀντιρρήσεις, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὡς ἀσφαλῆ³. Ἀγορεύω σημαίνει ὁμιλῶ εἰς τὴν ἀγοράν, ἀνταγορεύω σημαίνει ἐκφράζω γνώμην ἀντίθετον πρὸς ἄλλην ἢ ἄλλας ἐκφρασθεῖσας ἤδη· ἀνταγορία εἶναι ὁ ἀγὼν διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τοῦ κράτους εἰς μίαν μεταξὺ πλειόνων γνωμῶν. Αἱ γνῶμαι αὗται, αἱ ρήτραι πρέπει νὰ εἶναι «εὐθεταί». Εἰς τὸν στίχον 7 τοῦ μνημονευθέντος ἀποσπάσματος τοῦ Τυρ-

1. Ἐν Hermes 76, 1941, 22 κέ.: δάμω δ' ἀνταγορίαν κ.τ.λ., κατὰ δοτικὴν.

2. H. T. Wade-Gery, ἐν Cl. Quart. 37, 1943, 62 κέ., οὐτ. 38, 1944, 1-9, 115 κέ. = Essays in Greek History 1958, 41 κέ. (δάμω, κατὰ γενικὴν).

3. Πρβ. Kiechle, ἔ.ἀ. 155 κέ., βλ. καὶ Huxley, ἔ.ἀ. 44 καὶ σημ. 289. Τὴν λέξιν ἐπιβεβαιώνει ἀναμφιβόλως τὸ ὄνομα Ἀνταγόρας (πρβ. Ἰσαγόρας) πρβ. τὴν παρὰ Πλουτάρχῳ, Αἴτ. Ἑλλ. 58 διήγησιν καὶ τὸ Ἀττικὸν γένος τῶν Ἀνταγοριδῶν. Εἶναι ἡ μόνη διόρθωσις ἡ ὁποία ὄχι μόνον παρέχει νοῦν εἰς τὸ χωρίον ἀλλὰ καὶ ἐντάσσει τὰς διατάξεις τῆς ρήτραις εἰς τὸ ὅλον πνευματικὸν πλαίσιον τῆς ἐποχῆς. Ἄς σημειωθῇ ὅτι ὁ Κορῆς εἶχε γράψῃ: ἀγοράν.

ταίου, *μυθεῖσθαι τε τὰ καλὰ καὶ ἔρδειν πάντα δίκαια* εἶναι προφανὲς ἢ ἀντιστοιχία τοῦ μὲν «*μυθεῖσθαι τὰ καλὰ*» πρὸς τὴν ἀνταγορίαν, τοῦ δὲ «*ἔρδειν πάντα δίκαια*» πρὸς τὸ κράτος.

Φαίνεται περιέργον ἴσως, ὅτι ἀκριβῶς εἰς τὴν Σπάρτην εὐρίσκομεν τὴν κυριαρχίαν τοῦ νέου σχήματος, τοῦ ὁποίου ἡ σημασία ὑπῆρξεν ὄντως κοσμοϊστορικὴ διὰ τῆς ἐπελθούσης μεταβολῆς. Ἀλλ' ἡ συνήθης εἰκὼν τῆς Σπάρτης ἔχει δημιουργηθῆ ἀπὸ τὴν μεταγενεστέραν τῆς ἱστορίας. Ἦδη ἡ «*παρεγγραφή*» εἰς τὴν ρήτραν¹: αἱ δὲ σκολιὰν ὁ δᾶμος ἔλοιτο (ἢ ἔροιτο)... περιώριζε τὸ κράτος, κατὰ τὸ θέσπισμα τοῦ Ἀπόλλωνος τὸ ὀφείλον νὰ ἀκολουθῇ «*πλήθει δήμου*». Ἀλλ' εἰς τὴν ἀρχαϊκὴν ἀντίληψιν τῆς ἐλευθέρως πολιτείας ἡ Σπάρτη κατέχει θέσιν πλησίον τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, εἰς τὰς ὁποίας πιθανώτατα διεμορφώθη τὸ πρῶτον ὁ θεσμὸς τῆς Ἑλληνικῆς πόλεως, ὡς καὶ τῶν ὅσων ἄλλων ἐπωτοστώτησαν εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ νέου κόσμου. Τῆς τοιαύτης θέσεως τῆς Σπάρτης χαρακτηριστικὴ εἶναι π.χ. ἡ συνεχὴς ἐχθρότης πρὸς τὰς τυραννίδας τὴν ὁποίαν ἔλχεν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς πολιτικῆς τῶν Δελφῶν. Ὅσον καὶ ἐὰν ἀγνοῶμεν πολλὰ ὀρθότερον εἶναι ἀντὶ νὰ ἐκκλησώμεθα διότι ὁ Ἀπόλλων ἐπιβάλλει τὴν ἀνταγορίαν ὡς πηγὴν τοῦ κράτους εἰς τὴν Σπάρτην, νὰ ἐκκινήσωμεν ἐκ τοῦ θεσπίσματος τούτου διὰ νὰ ἐννοήσωμεν καλύτερον τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Ὅπωςδήποτε διὰ τοῦ νέου σχήματος τὸ κράτος ἔχει ὄχι πλέον ὁ φυσικῶς ἰσχυρότερος, ὁ ἔχων εἰς τὰς χεῖρας του — καὶ τὰς χεῖρας τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐξουσιαζομένων διὰ τῆς βίας — τὴν δύναμιν ἀλλὰ ὁ λόγος ὁ νικῶν διὰ τῆς ἀνταγορίας, τῆς συζητήσεως. Τὸ Κράτος ἀπὸ τῆς φυσικῆς δυνάμεως τοῦ ἰσχυροτέρου μεταβαίνει εἰς τὴν δύναμιν τοῦ πνεύματος. Ἡ θέσις τῆς ἀνταγορίας αἶρει φυσικὰ τὴν δυνατότητα, ἵνα τὸ Κράτος ἀνήκῃ εἰς τὸν Ἕνα.

Ἡ ἀνταγορία εἶναι μία πρώτη μορφή τῆς ἰσηγορίας²· ἀλλ' ἐνῶ εἰς τὴν ἰσηγορίαν κυριαρχεῖ ἡ ἔννοια τῆς ἰσότητος, εἰς τὴν ἀνταγορίαν τονίζεται ἡ ἔννοια τοῦ ἀγῶνος, ὅστις ἀποτελεῖ θεμελιώδη κατηγορίαν τοῦ ἀρχαίου βίου καὶ μάλιστα κατὰ τοὺς παλαιότερους αἰῶνας. Τὸ ἀντι-εἶναι ὁ Ζήλος ὁ παρέχων τὴν Νίκην καὶ τὸ Κράτος. Εἰς τὰ δύο ζεύγη τῶν τέκνων τῆς Σιτυγός, Βίας — Κράτους καὶ Ζήλου — Νίκης προδιαγράφονται τὰ δύο σχήματα τοῦ πρῶτον ξένον καὶ ἐχθρὸν πρὸς τὴν ἐλευθέραν προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ὁποίαν ἀντιθέτως ἀναγνωρίζει καὶ ὑπηρετεῖ τὸ δεύτερον.

Σκοπὸς τοῦ παρεχομένου ἐδῶ σχεδίασματος δὲν εἶναι ἡ ἐξιστόρησις ἢ ἡ κριτικὴ τῶν διαφόρων μορφῶν τῶν πολιτευμάτων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

1. Πλούταρχος, ἔ.δ.

2. Kiechle, ἔ.δ. 162 κέ. Ἡ ἔννοια ἀπαντᾷ ἀργότερον, πρβ. Ἡρόδ. 5, 78: δηλοῖ δὲ οὐ κατ' ἐν μῶνον ἀλλὰ πανταχῇ ἡ ἰσηγορία ὡς ἐστὶ χρεῖμα σπουδαῖον.

Ἀναγκαῖον ἦτο μόνον νὰ τονισθῇ ὅτι οἱ χαρακτηρίζοντες τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἀγῶνες πρὸς ἐπικράτησιν τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης μορφῆς πολιτεύματος εἶναι ἀγῶνες ἀναφερόμενοι εἰς τὴν πρώτην ἐκ τῶν τριῶν ἐννοιῶν τοῦ σχήματος τὸ ὁποῖον παρακολουθοῦμεν. Ἡ συγχὴ ἐπάνοδος τοῦ πρώτου σχήματος, τῆς τυραννίδος: Εἰς — Βία — Κράτος, κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἡ τοῦ συγκεκριμένου ἐκ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου, τῆς ὀλιγαρχίας, δεικνύει τοὺς ἀγῶνας τοὺς κατατρύχοντας τὰς ἀρχαίας πόλεις διὰ τὴν πολιτικὴν τῶν ὀργάνωσιν. Οἱ ἀγῶνες οὗτοι ἐμφανίζονται ὡς ἀποβλέποντες εἰς τὸ ἐὰν τὸ κράτος θὰ ἀνήκῃ εἰς τὸν ἓνα ἢ τοὺς ὀλίγους ἢ, ἀργότερον, τοὺς πολλούς. Ἡτοι ὁ μεσαῖος ὅρος τοῦ σχήματος εἶχεν ἀπαμβλυνθῇ διότι εἶχε θεωρηθῇ ὡς αὐτονόητον ὅτι εἰς τὸ κράτος τοῦ ἐνός, ἐν μέρει δὲ καὶ εἰς τὸ τῶν ὀλίγων ἡ Βία ἦτο ἡ κατευθύνουσα τοῦτο. Ἀλλ' εἰς τὴν πολιτικαὴν θεωρίαν τῶν ἀρχαίων τὴν συνυφασμένην μετὰ τῆς ἐννοίας τῆς πόλεως ἦτο ἐπίσης αὐτονόητος ἡ θεμελιώδης ἀρχή — ὡς δύναμις παρέχουσα τὴν ὑπαρξιν εἰς τὴν πόλιν — ὅτι οὐχὶ τοῦ ἐνός ἀλλὰ τοῦ πλήθους ὁ δῆμος κτῆμα ἦτο τὸ κράτος τῆς πόλεως. Ἡ τυραννὶς καὶ ἡ ὀλιγαρχία ἦσαν Ὑβρις, καταπάτησις τοῦ μέτρου, τοῦ θείου νόμου, τὸν ὁποῖον ἐπέτασεν ὁ Δελφικὸς Ἀπόλλων.

3. ΔΙΧΟΤΟΜΗΣΙΣ ΤΗΣ ΑΝΤΑΓΟΡΙΑΣ: *ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΣΟΦΙΣΤΙΚΗ*

Παρὰ τὸν καθγιασμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ κράτους προερχομένου ἐκ τῆς ἀνταγορίας καὶ ἀνήκοντος εἰς τὸν δῆμον ὑπῆρχε πάντοτε ὁ κίνδυνος, λανθάνων δέ, ὅπερ ἦτο τὸ χειρότερον, ἐπανεμφανίσεως τῆς βίας ὡς πηγῆς τοῦ κράτους. Τὴν ἐπανάστασιν ἐναντίον τῆς φανερᾶς βίας μὲ τὴν εἰδεχθῇ μορφήν εἶχε διδάξει ὁ Προμηθεύς· ἀνθρώπινον παραδείγμα εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν δημοκρατίαν ἦσαν οἱ τυραννοκτόνοι, ὁ Ἀρμόδιος καὶ ὁ Ἀριστογείτων.

Τὸν κίνδυνον τῆς λανθανούσης βίας κρυπτομένης ὑπὸ τὸ πρῶτον τοῦ λόγου εἶδον ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Πλάτων.

Ἡ ἀνταγορία εἰς τὸ βάθος δὲν εἶναι — δικαιούμεθα νὰ πιστεύωμεν — εἰμὴ ἡ πρωτόγονος μορφή τῆς διαλεκτικῆς. Ἐχθρὸς τῆς διαλεκτικῆς, ἐκ τῆς φύσεώς της, εἶναι ὁ νομίζων ὅτι γνωρίζει ὅσα δὲν γνωρίζει — ἐνῶ ὁ Σωκράτης μετὰ μακρὰν ἀναζήτησιν εἶχε παραδεχθῇ ὡς ὀρθὸν τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος χαρακτηρισμὸν του ὡς σοφοῦ διότι ἀντελήφθη ὅτι — κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς σοφιστὰς — εἶχε συνείδησιν τῆς ἀγνοίας του¹.

Ἡδὴ εἰς τὴν σοφίαν τοῦ Προμηθεῶς ὑπῆρχε τὸ σπέρμα μιᾶς οἰονεῖ ἀρνητικῆς ὑποστάσεως. Ὁ Ἐρμῆς εἰς τὸ τελευταῖον ἐπεισῶδιον τοῦ δρά-

1. Ἀπολογία, 200^α γέ.

ματος ἐρχόμενος ὡς ἄγγελος τοῦ Διὸς πρὸς τὸν Προμηθεά, δεσμώτην ἐπὶ τοῦ βράχου, πρὸς μίαν πρώτην απόπειραν συμβιβασμοῦ τὸν ἀπεκάλει «σοφίστην»¹: ὁ ἀρχαῖος σχολιαστὴς ἐρμηνεύει ἀπεριφράστως τὴν λέξιν διὰ τοῦ: ἅπατε ὦ ν. Σοφιστὴν εἶχεν ὀνομάσει ἐπίσης τὸν Προμηθεά τὸ Κράτος εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ δράματος, σοφιστὴν ὅμως «νωθέστερον τοῦ Διὸς», ὀλιγώτερον ἐπιδέξιον τοῦ Διὸς².

Διότι ἡ σοφία τοῦ Προμηθεῶς ἐκδηλουμένη εἴτε ὡς ὁ δόλος³ μὲ τὸν ὁποῖον ἐνίκηθησαν οἱ Τιτᾶνες εἴτε ὡς κλοπὴ ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων μετεβάλλετο εἰς ὕβριν, εἰς ὑπέρβασιν τῆς νέας τάξεως τοῦ Διὸς. Εἰς μίαν πραγματικὴν σοφίαν ἀντετίθετο τοιοῦτοτρόπως τὸ σόφισμα καὶ ὁ σοφιστὴς, εἰς τὴν τέχνην τὸ τέχνασμα, ὅταν δι' αὐτῶν ἐξυπηρετεῖτο ἡ ἀπάτη⁴.

Ἡ τοιαύτη διάκρισις μεταξὺ σοφίας καὶ σοφίσματος ἀναπτύσσεται κυρίως ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἀγωνιζομένου ἐναντίον τῆς σοφιστικῆς τέχνης, ὅταν οἱ ἀσκοῦντες αὐτὴν ἰσχυρίζοντο ὅτι ἡδύνατο νὰ διδάξουν τὴν «πολιτικὴν ἀρετὴν»⁵ μολονότι διακρίνει ἐνίστε τὴν «γένει γενναίαν σοφιστικήν»⁶, τὴν ὁποίαν τιμᾷ.

Εἶναι πολὺ γνωστὸν πόσον κεντρικὴν θέσιν ἔχει εἰς τὸ ἔργον τοῦ Πλάτωνος τὸ πολιτικὸν πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ὑπὸ ὠρισμένην μόνον καὶ λίαν περιωρισμένην ἔποψιν θὰ ὑπενθυμίσω ἐδῶ, βεβαίως δὲ ἄνευ ἀξιώσεων.

Ἡ προσπάθεια τοῦ Πλάτωνος ἦτο κυρίως νὰ ἀνεύρῃ τὴν «ἀληθινὴν πολιτείαν» ὑπὲρ τὰς ὑπαρχούσας μορφὰς πολιτευμάτων. Τὴν εἰκόνα τὴν ὁποίαν παρέχει εἰς τὴν «Πολιτείαν» ἐπεξεργάσθη, ὡς γνωστὸν, ἀργότερον, μετὰ τὴν Σικελικὴν ἐμπειρίαν, εἰς τὸ δίπτυχον τοῦ «Σοφιστοῦ» καὶ τοῦ «Πολιτικοῦ», τὸ ὁποῖον θὰ συνεπλήρωνεν εἰς τριλογίαν ὁ οὐδέποτε γραφεὶς «Φιλόσοφος». Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἐλλιπῆ τριλογίαν ἀπετέλει ὁ «Θεαίτητος» μὲ θέμα τὸν ὀρισμὸν τῆς ἐπιστήμης⁷: ὁ ὀρισμὸς ὅμως εἰς τὸν ὁποῖον κατέληγεν ἦτο ἀρνητικὸς⁷: οὔτε ἄρα αἴσθησις, ὡ Θεαίτητε, οὔτε

1. Προμ. Δεσμ. 94d.

2. Αὐτ. στ. 69 κέ. Ἐπίσης, στ. 469 κέ., ὁ Προμηθεὺς λέγει: οὐκ ἔχω σοφίσμα εἴω | τῆς νῦν παρούσης πημονῆς ἀπαλλαγῶ καὶ στ. 1011 (ὁ Ἑρμῆς πρὸς τὸν Προμηθεά): ἀτὰρ σφοδρόν γ' ἀσθενεῖ σοφίσματα.

3. Αὐτ. στ. 212 κέ.

4. Τῷ τεχνάξιν τε καὶ ψεύδεσθαι, Πλάτων, Ἰππ. Μείζ. 371d.

5. Πρβ. τὴν ἐν Πρωταγόρῃ μακρὰν συζήτησιν 320d κέ., κατ. σ. 348, σημ. 4.

6. Σοφ. 231b ἐνθα οὕτω νοεῖται ἡ παιδευτικὴ, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει ὁ περὶ τὴν μάταιον δοξοσοφίαν ἔλεγχος. Τῆς τοιαύτης γένει γενναίας σοφιστικῆς ἀρχηγέτης δύναται νὰ θεωρηθῇ αὐτοὺς οὗτος ὁ Ζεὺς, ἐξ οὗ καὶ ὁ τοιοῦτος αὐτῆς χαρακτηρισμός. Βλ. Πλατ. Μίν. 319c: καὶ ὅτι μὲν γὰρ ὁ Ζεὺς σοφιστὴς ἐστὶν καὶ ἡ τέχνη παγκάλῃ ἐστὶ... λέγει γὰρ τὸν Μίνων συγγίγνεσθαι ἐνάτω ἔτει τῷ Διὶ ἐν λόγοις καὶ φοιτᾶν παιδευθσόμενον ὡς ὑπὸ σοφιστοῦ ὄντος τοῦ Διὸς.

7. Θεαίτητος 210a-b.

δόξα ἀληθὴς οὐτε μετ' ἀληθοῦς δόξης λόγος προσγυγνόμενος ἐπιστήμη ἂν εἴη. Τοῦ ἀληθοῦς ὅμως πολιτικοῦ, ὅπως ἐπαναλαμβάνεται συνεχῶς εἰς τὸν ὁμώνυμον διάλογον, κύριον γνώρισμα εἶναι ἡ κατοχὴ τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης. Δικαιούμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ἡ σύνθεσις θὰ ἐγένετο εἰς τὸν « Φιλόσοφον » ἔνθα ἡ τριλογία θὰ κατέληγεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι πολιτικὸς δὲν δύναται νὰ εἶναι εἰμὴ ὁ φιλόσοφος — ὅπως εἶχε διδαχθῇ καὶ εἰς τὴν Πολιτείαν — καὶ εἰς τὸν ὁρισμὸν τοῦ φιλοσόφου θὰ ὠρίζετο ἴσως ἀκριβέστερον καὶ ἡ ἐπιστήμη. Διότι εἰς τὸν « Πολιτικὸν » οὐσιαστικῶς καθορίζεται ὁ σκοπός, τὸ « τέλος » τῆς βασιλικῆς τέχνης¹ ἥτοι τῆς τέχνης τοῦ « ἀρχεῖν καὶ ἐπιστατεῖν τῆς πόλεως »², ὅχι αὐτὸς οὗτος ὁ πολιτικὸς.

Ἡ ἔνταξις τοῦ Σοφιστοῦ μετὰ τὸν Θεαίτητον, ὡς διαλόγου τῆς ἀσυμπληρώτου τριλογίας καὶ δὴ καὶ ὡς τοῦ ἐτέρου σκέλους τοῦ διπτύχου Σοφιστῆς - Πολιτικὸς καθιστᾷ προφανῆς ποίαν πρωταρχικὴν σημασίαν ἀπέδιδεν ὁ Πλάτων εἰς τοὺς σοφιστὰς καὶ εἰς τὴν σοφιστικὴν προκειμένου διὰ τὸ οἰκοδόμημα τῆς πολιτείας — φυσικὰ ἀρνητικὴν. Καθὼς ὀρίζεται εἰς τοὺς ὁμώνυμους διαλόγους ὁ σοφιστὴς μὲν εἶναι ἀφαιρετὸς ἀπὸ τῆς πολιτείας, ὁ δ' ἀληθὴς πολιτικὸς εἶναι ἀνύπαρκτος εἰς τὰ γνωστὰ εἴδη τῆς πολιτείας.

Τὸ ἀμφισβητητικὸν ἦτο τὸ κύριον μέρος τῆς τέχνης τῶν σοφιστῶν. Διὰ τούτου ἠδύναντο οἱ κατέχοντες τὴν τέχνην νὰ ἐπιβάλλουν τοὺς νόμους καὶ τὰς πολιτικάς τῶν ιδέας εἰς τὴν πόλιν κατευθύνοντες αὐτήν: *Τί δ' αὖ περὶ νόμων καὶ συμπάντων τῶν πολιτικῶν, ἄρ' οὐχ ὑπισχνούνται* (δηλ. οἱ σοφισταὶ) *ποιεῖν ἀμφισβητητικὸν* (δηλ. τοὺς νέους); ἐρωτᾷ ὁ Ἐλεάτης καὶ ὁ Θεαίτητος καταφάσκει ἀνενδοιάστως παραδεχόμενος ὅτι τοῦτο εἶναι, ὅπερ κυρίως ἐπιζητεῖται παρὰ τῶν σοφιστῶν: οὐδείς γάρ ἂν αὐτοῖς ὡς ἔπος εἰπεῖν διελέγετο μὴ τοῦτο ὑπισχνόμενοις³.

Τὸ περιεχόμενον καὶ τῶν δύο διαλόγων εἶναι στενότερα συνυφασμένον. Διότι ἡ συζήτησις περὶ τῶν σοφιστῶν δὲν ἐξαντελεῖται εἰς τὸν Σοφιστὴν — ἐπανερχεται καὶ εἰς τὸν Πολιτικόν. Οἱ σοφισταὶ ἀποτελοῦν ἀρνησιν τῆς ὀρθῆς πολιτείας⁴ ὅθεν εἶναι « ἀφαιρετοί » ἀπ' αὐτῆς: « Ἴδου πάμπολυς ὁ χλος, πάμφυλον γένος παραδόξων ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι φαίνονται ὡς λέοντες καὶ κένταυροι καὶ ἄλλα ὅμοια ἢ ὡς Σάτυροι ἢ ἄλλα μικρὰ ἀλλὰ παμπόνηρα θηρία » ὅλοι αὐτοὶ δύνανται στιγμιαίως νὰ ἀνταλλάξουν μεταξὺ τῶν ιδιότητος καὶ μορφῆς »⁴. Ἡ ἐν τῷ « Πολιτικῷ » περιγραφὴ αὕτη εἶναι μία εὐγλωττος διασάφησις τοῦ χαρακτηρισμοῦ τοῦ σοφιστοῦ ὡς

1. Πολιτ. 306a: « τὴν δὲ βασιλικὴν συμπλοκήν, ὡς εἴκοι, λεκτέον ποία τέ ἐστι καὶ τί νιν τρόπον συμπλέκουσα ποῖον ἡμῖν ὕψασμα ἀποδίδωσιν ».

2. Ὡς λέγεται ἐν τῷ συμπέρασματι τοῦ Πολιτικοῦ, 311c.

3. Σοφ. 232d.

4. Πολιτ. 291a κέ.

«ποικίλου θηρίου», τοῦ γινομένου εἰς τὸν Σοφιστὴν¹. Ἐν τῷ Πολιτικῷ λέγεται² περαιτέρω ὅτι «ἐναργῶς θὰ ἴδωμεν τὸ ζητούμενον, μόνον ἔαν ἀποδιώξωμεν ἀπὸ τῶν ὄντως ὄντων πολιτικῶν καὶ βασιλικῶν τὸν χορὸν αὐτὸν ποὺ τριγυρίζει γύρω ἀπὸ τὰ πράγματα τῆς πόλεως, τὸν μέγιστον γόητα πάντων τῶν σοφιστῶν, οἵτινες προσποιούνται μὲν εἶναι πολιτικοὶ καὶ πείθονται πολλούς, εἰσὶ δὲ οὐδαμῶς»³. Οὗτω ἔαν εἰς τὸν Πολιτικὸν ὀρίζεται τὸ ἔργον καὶ εἰς τὸν Φιλόσοφον θὰ ὠρίζετο ἡ οὐσία τοῦ ἀληθινοῦ ἄρχοντος, εἰς τὸν Σοφιστὴν δεικνύεται τί δὲν πρέπει νὰ εἶναι «οἱ κοινωνοὶ» τῆς πολιτείας, οἱ ὅποιοι ἐπομένως ὀφείλουν νὰ ἐκβληθοῦν ἀπ' αὐτῆς — εἶναι δὲ οὗτοι οἱ σοφισταί⁴. Ὅ,τι εἶχε λεχθῇ εἰς τοὺς παλαιότερους διαλόγους ἐναντίον τῶν σοφιστῶν, ζητεῖται τώρα νὰ θεμελιωθῇ δι' ἀπολύτως ἀκαταμαχίτου τρόπου. Ἡ δυσκολία πρὸς θήραν τῆς ἔννοιᾳς τοῦ σοφιστοῦ, ἥτις ἐπιδιώκεται εἰς τὸν ὁμώνυμον διάλογον, προέρχεται ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς φύσεώς του, διότι διαρκῶς ἐκφεύγει μεταβαλλόμενος, ὥς «δυσθῆρευτον»⁵ καὶ «ποικίλον θηρίον»⁶ προικισμένον μὲ τὴν τέχνην τοῦ ταχυ-

1. Σοφιστ. 226a.

2. Τὸ πάμφυλον τοῦτο γένος, σ. 343, σημ. 8, ἐρμηνεύεται εὐθὺς ἀμέσως, 291b κέ.: ἐξάφνης ἡμφεγνήσα κατιδὼν τὸν περὶ τὰ τῶν πόλεων πράγματα χορὸν. — Ποῖον; — Τὸν πάντων τῶν σοφιστῶν μέγιστον γόητα καὶ ταύτης τῆς τέχνης ἐμπεριότατον ὃν ἀπὸ τῶν ὄντως ὄντων πολιτικῶν καὶ βασιλικῶν καίπερ παγχάλεπον ὄντα ἀφαιρεῖν ἀφαιρετέον, εἰ μέλλομεν ἰδεῖν ἐναργῶς τὸ ζητούμενον.

3. Αὐτ. 292d.

4. Ἰδιαίτερος διασφαητικὸν εἶναι τὸ χωρίον 303b-c [ἀποτελοῦν διασάφησιν καὶ συνέχειαν εἰς 291a - 292d]: Οὐκοῦν δὴ καὶ τοὺς κοινωνοὺς τούτων τῶν πολιτειῶν πασῶν πλὴν τῆς ἐπιστήμονος ἀφαιρετέον ὥς οὐκ ὄντας πολιτικούς ἀλλὰ στασιαστικούς, καὶ εἰδῶλον μεγίστων προστάτας ὄντας καὶ αὐτοὺς εἶναι τοιοῦτους, μεγίστους δὲ ὄντας μιμητὰς καὶ γόητας μεγίστους γήνεσθαι τῶν σοφιστῶν σοφιστάς. — Κινδυνεύει τοῦτο εἰς τοὺς πολιτικούς λεγομένους περιστράφθαι τὸ ἥγμα ὀρθότατα. — Εἰπὲν τοῦτο μὲν ἀτεχνῶς ἡμῖν ὥσπερ δῶμα, καθάπερ ἐρρήθη νυνδὴ Κενταυρικὸν ὁρᾶσθαι καὶ Σατυρικὸν τινα θάσαν, ὃν δὴ χωριστέον ἀπὸ πολιτικῆς εἰς τέχνης· νῦν δ' οὕτω πάνν μόνις ἐχωρίσθη. Ἐδῶ εἶναι πλέον σαφεστάτη ἡ σχέσις τῶν δύο διαλόγων τοῦ Σοφιστοῦ καὶ τοῦ Πολιτικοῦ. Ὁ θάσος τῶν Κενταύρων καὶ Σατύρων, 291a, ἦτοι τὸ ποικίλον θηρίον τοῦ Σοφιστοῦ ὀρθότατα «περίεστραπται» εἰς τοὺς λεγομένους πολιτικούς ἄνδρας, τοὺς προσποιουμένους εἶναι πολιτικούς. Εἶναι οἱ κατέχοντες ὄχι τὴν πολιτικὴν τέχνην ἀλλὰ τὸ εἰδῶλον ταύτης, τὴν σοφιστικὴν. Ἐχει ἤδη παρατηρηθῇ ἡ σχέσις πρὸς τὰ λεγόμενα ἐν Γοργίᾳ, 520a: ... ταῦτόν, ὃ μακάρι', ἐστὶν σοφιστής καὶ ῥήτωρ ἢ ἐγγύς τι καὶ παραπλήσιον... σὺ δὲ δι' ἄγνοίαν τὸ μὲν πάγκαλον τι οἶε εἶναι, τὴν ῥητορικὴν (δηλ. τὴν πολιτικὴν), τοῦ δὲ (τ. ἔ. τῆς σοφιστικῆς) καταφρονεῖς; καὶ Μένωνι 91c κέ., ἐνθα ὁ Ἄνυτος χαρακτηρίζει τοὺς σοφιστάς ὥς λώβην καὶ διαφθορὰν τῶν συγγινομένων.

5. Σοφ. 218d: χαλεπὸν καὶ δυσθῆρευτον... τὸ τοῦ σοφιστοῦ γένος· 261a: ὅτι δυσθῆρευτον εἴη τὸ γένος κ. ἀ.

6. Αὐτ. 226a: ποικίλον εἶναι τοῦτο τὸ θηρίον.

δακτυλοῦργου καὶ τοῦ μάγου τῶν πανηγύρεων : εἶναι « γόης »¹ καὶ « θανατοποιός »². Ἡ σύλληψις τοῦ ὅμως παρὰ ταῦτα εἰς τὸ δίκτυον τῶν λόγων εἶναι μία ἐντολὴ τοῦ « βασιλικοῦ λόγου »³ — ἥτοι τοῦ Λόγου ὡς κυβερνήτου τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων κατὰ μίαν παρομοίωσιν πρὸς τὰς βασιλικὰς ἐντολὰς⁴ — ἥτις εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐκτελεσθῇ. Πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἐντολῆς ταύτης ἠναγκάσθη ἐν τῷ Σοφιστῇ δι' ἐνὸς μαθητοῦ τοῦ Παρμενίδου, τοῦ « Ἐλεάτου Ξένου » ἐμφανιζομένου ὡς « πατραλοίου »⁵ νὰ ἀλλάξῃ τὸ ὄντολογικὸν σύστημα τοῦ διδασκάλου τοῦ Παρμενίδου καὶ νὰ δεχθῇ τὴν ὑπαρξιν τοῦ μὴ ὄντος παρὰ τὸ ὄν.

Θέμα ἡμῶν δὲν εἶναι ἡ ἔρευνα τοῦ προβλήματος περὶ τοῦ ὄντος καὶ τοῦ μὴ ὄντος. Εἶναι ἀρκετὸν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ παραδοχὴ καὶ ἡ ἀπόδειξις τῆς ὑπάρξεως τοῦ μὴ ὄντος ἀποδεικνύει ἐπίσης καὶ τὴν ὑπαρξιν τοῦ ψεύδους, διότι ἐπίσης « τὸ... μὴ ὄν... δόξῃ τε καὶ ψεύδει μέγνυται... μειγνυμένου δὲ δόξα τε ψευδὴς γίγνεται καὶ λόγος· τὸ γὰρ τὰ μὴ ὄντα δοξάζειν ἢ λέγειν, τοῦτ' ἔστι πού τὸ ψεῦδος ἐν διανοίᾳ τε καὶ λόγοις γιγνόμενον... ὄντος δέ γε ψεύδους, ἔστιν ἀπάτη... καὶ μὴν ἀπάτης οὕσης εἰδῶλων τε καὶ εἰκόνων ἤδη καὶ φαντασίας πάντα ἀνάγκη μεστὰ εἶναι »⁶. Ἡ ἀπόδειξις τῆς θέσεως ταύτης ἥτοι τῆς μεξεως τοῦ μὴ ὄντος πρὸς τὴν δόξαν καὶ τὸν λόγον — ἀποδείξεις ἥτις ἀκολουθεῖ περαιτέρω — εἶναι ἀναγκαῖα διότι ὁ σοφιστὴς ἀρνεῖται τὴν ὑπαρξιν τοῦ ψεύδους στηριζόμενος εἰς τὴν ἀνυπαρξίαν τοῦ μὴ ὄντος : τὸν δέ γε σοφιστήν... ἔξαρον... γεγονέναι τὸ παρὰ πᾶν μὴδ' εἶναι ψεῦδος· τὸ γὰρ μὴ ὄν οὔτε διανοεῖσθαι τίνα οὔτε λέγειν· οὐσίας γὰρ οὐδὲν οὐδαμῇ τὸ μὴ ὄν μετέχειν⁷. Διὰ τῆς « κοινωνίας » ὅμως τοῦ μὴ ὄντος πρὸς τὴν διάνοιαν καὶ τὸν λόγον ὁ σοφιστὴς δὲν θὰ δυνηθῇ πλέον νὰ ἀρνηθῇ ὅτι διδάσκει τὸ ψεῦδος καὶ τὴν ἀπατηλὴν ὄψιν τῶν πραγμάτων ὡς ἀλήθειαν καὶ πραγματικότητα. Ἐφ' ὅσον τὸ μὴ ὄν ἐστί, ἐστὶ καὶ τὸ ψεῦδος καὶ ἡ ἀπάτη τῶν σοφι-

1. Αὐτ. 234e κέ.

2. Αὐτ. 235a : τοῦ γένους εἶναι τῶν θανατοποιῶν τις εἰς

3. Αὐτ. 235b κέ. : συλλαβεῖν αὐτὸν κατὰ τὰ ἐπεσταλμένα ὑπὸ τοῦ βασιλικοῦ λόγου.

4. Πρόκειται διὰ τὴν κατ' ἐντολὴν τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν, βλ. Ἡρόδ. 6, 94 : ἐντελεόμενος δὲ ἀπέπεμψε (δηλ. Δάτιν καὶ Ἀρταφέρνην) ἐξανδραποδίσαντας Ἀθήνας καὶ Ἐρετρίαν ἀνάγειν ἐκ τῶν ἐς ὄφιν τὰ ἀνδράποδα, σα γήνευσιν τῶν Ἐρετριέων, αὐτ. 101 : τοὺς ἀνθρώπους ἠνδραποδίσαντο κατὰ τὰς Δαρεῖον ἐντολὰς. Τὸν τρόπον τῆς σαγηνεύσεως περιγράφει ὁ Ἡρόδοτος προκειμένου περὶ τῶν νήσων, 6, 34. Ὁ Πλάτων δις ἀναφέρεται εἰς τὸ γεγονός, Μενεξ. 240a κέ. καὶ Νόμοις Γ' 698c κέ. Εἶναι προφανὲς τὸ λογοπαίγνιον : Λόγος = βασιλεὺς καὶ λόγος = ἐντολὴ (τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν).

5. Σοφιστ. 241d : παραιτοῦμαι σε λέγει ὁ Ἐλεάτης Ξένος μὴ με οἶον πατραλοῖαν ὑπολάβῃς γίγνεσθαι τίνα.

6. Σοφ. 260b κέ.

7. Αὐτ. 260d.

στῶν. Ἡ ὕπαρξις τούτων ἐνθυμίζει τὰς σκιὰς τῶν νευροσπάστων τὰς ὁποίας οἱ δεσμῶται τοῦ σπηλαίου κατὰ τὸν ἐξόχου συλλήψεως μῦθον τῆς Πλατωνικῆς Πολιτείας¹ ἐθεώρουν ὡς τὴν ἀληθινὴν ὄψιν τοῦ κόσμου *οὐκ ἄλλο νομίζοντες τὸ ἀληθές ἢ τὰς τῶν σκευαστῶν σκιάς*². Ὡς διδασκάλους τοῦ ψεύδους θέτει ὁ Πλάτων ἔξω τῶν κοινωνῶν τῆς πολιτείας τοὺς σοφιστάς.

Εἰς τὸν « Σοφιστὴν » ἡ προσπάθεια διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ ἔργου τοῦ σοφιστοῦ ἀρχίζει μὲ τὴν διαπίστωσιν ὅτι τὸ ἔργον αὐτοῦ, ἡ σοφιστική, εἶναι μία τέχνη³. Ἀλλὰ τέχνη ἦτο καὶ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐδίδασκεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὁ Προμηθεύς⁴.

* *

Ἡ τέχνη τοῦ σοφιστοῦ ὀρίζεται ὡς κτητικὴ⁵, ὅπως ἡ τοῦ ἀσπαιευτοῦ, ὅστις ἀποκτᾷ, γίνεται δηλ. κύριος τῶν ἀλιευομένων ἰχθύων διὰ τοῦ ἀγκίστρου· περαιτέρω ὀρίζεται ὡς ἀγωνιστικὴ⁶ διχοτομουμένη εἰς

1. Πολιτεία 7, 514a κέ. Βλ. τὴν ἐρμηνείαν τοῦ μύθου ὑπὸ Μ. Heidegger, *Platon's Lehre von der Wahrheit*, Bern, 1947.

2. Ἡ τοιαύτη Πλατωνικὴ προσπάθεια πρὸς διάκρισιν τῆς ἀληθείας ἀπὸ τοῦ ψεύδους ἐρμηνεύει τὴν καὶ εἰς τὰς νεωτέρας γλώσσας χρησιμοποιοῦσιν ἐκφράσεων αἱ ὁποιαὶ συμφῶνως πρὸς τὴν σοφιστικὴν θεωρίαν περὶ μὴ ὑπάρξεως τοῦ μὴ ὄντος θὰ ἐφαίνοντο ὀξύμωροι. Οὕτω κατακρίνεται ἐνίοτε ἡ ἔκφρασις τῆς νέας Ἑλληνικῆς : *ψευδὴ γεγονότα*. Ἀλλ' ὁμοῦ ψευδῆ « γινόμενα » εἶναι ὅ,τι ἐβλεπον οἱ ἐν τῷ σπηλαίῳ δεσμῶται, ψευδῆ δὲ « γεγονότα » ὅ,τι εἶχον ἴδει πρὶν ἀπὸ μίαν ὥρισμένην στιγμὴν, τὰ ὁποία καὶ ἐνόμιζον ὅτι εἶχον ὄντως συμβῆ, ἐνῶ ἐπρόκειτο περὶ φαντασμάτων. Ὁξύμωρον λοιπὸν ἀποτελοῦν τὰ ψευδῆ γεγονότα μόνον διὰ τοὺς σοφιστάς τοὺς λέγοντας ὅτι δὲν ὑπάρχει τὸ ψεῦδος. Ἀλλὰ ὁ Πλάτων λέγει σαφῶς, Νόμοις 684a : *γεγονός τε καὶ ἔχον ἀλήθειαν*· ὑπάρχει λοιπὸν καὶ τὸ γεγονός τὸ μὴ ἔχον ἀλήθειαν. Ἀναλόγους ἐκφράσεις εἰς τὴν Γερμανικὴν ἔχει σημειώσει — χωρὶς νὰ τὰς κατακρίνῃ ὡς ὀξύμωρους — ἀκριβῶς ἐν τῇ περὶ τοῦ Σοφιστοῦ μονογραφίᾳ τοῦ ὁ W. Kamla h, *Platons Selbstkritik im Sophistes* (ἐν τῇ σειρᾷ *Zetemata*, τεῦχος 33), Μόναχον 1963, σ. 24 ἐνθα γράφει : *Dieser Wahrheitswille hat in der Neuzeit zur Hervorhebung der « Tatsachen » geführt (facta) [ὑπογραμμίζω ἐγὼ] und damit zu der Gewohnheit, eine Aussage (vor Gericht oder in der Wissenschaft) daraufhin zu prüfen, ob sie « den Tatsachen entspricht » d. h. ob sie selbst eine Tatsache darstellt. Da aber auch die täuschende, die fingierende Rede eben Tatsachen fingiert, hat sich im Deutschen der Ausdruck « Sachverhalt » eingebürgert, der die Tatsache als « wirklichen Sachverhalt » κ.τ.λ. ... Wir verwenden also den Ausdruck « wirklich » als Prädikat für Sachverhalt... Ἀλλως δὲ ἡ φράσις « ψευδῆ γεγονότα » εἶναι καὶ ἐπισημῶς καθιερωμένη παρ' ἡμῖν εἰς τὴν δικαστικὴν ὀρολογίαν.*

3. Ὁ ἀσπαιευτὴς εἶναι τεχνίτης καὶ ὄχι ἄτεχνος, Σοφιστ. 219a.

4. Ἀνωτ. σελ. 321.

5. Ἀνωτ. Σοφιστ. 219d.

6. Αὐτ. 225a.

τὸ ἀμιλλητικὸν καὶ τὸ μαχητικόν. Δὲν θὰ ἦτο ἰδιαίτερος ἄτοπον νὰ ἐνθυμηθῶμεν ἐνταῦθα ἐκ τῶν τέκνων τῆς Στυγὸς τὰ ἐξ ἑκατέρου ζεύγους ἀντίστοιχα: τὸν Ζῆλον μὲν ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὴν ἀμίλλαν, τὴν Βίαν δὲ ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν μάχην. Ἀμιλλα καὶ μάχη, οὕτω σαφῶς χωριζόμενα ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, ἔχουσι προφανῶς διάφορον ὕψην ὀφειλομένην εἰς τὴν ἐκ διαφόρου ἀντιλήψεως τῶν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων σχέσεων προέλευσιν. Ὁ Ζῆλος, ἀποτέλεσμα τοῦ ὁποῖον εἶναι ἡ νίκη, εἶναι ἡ ἀμιλλα — ἡ «ἀγαθὴ Ἔρις» τοῦ Ἡσιόδου¹ — μεταξὺ ἴσων καὶ ἑλευθέρων. Ἡ μάχη ὑποδουλοῖ τὸν ἡττώμενον, μέσον δὲ τῆς διεξαγωγῆς τῆς μάχης, ἡ ὁποία παρέχει τὸ κράτος, εἶναι ἡ βία. Ἀλλ' εἰς τὸν κόσμον τὸν διακρινόμενον διὰ μιᾶς πνευματικῆς καταστάσεως, ἥτις ἔχει ὁστρακίσει τὴν βίαν ἐκ τοῦ ἀγῶνος μεταξὺ τῶν ἴσων καὶ ἑλευθέρων, τὸ μαχητικὸν θὰ ἐμφανισθῇ ὑπὸ μίαν ἀπατηλὴν ὄψιν: δὲν εἶναι δυνατὸν εἰμὴ τοῦτο μόνον νὰ σημαίῃ ἡ περαιτέρω διχοτόμησις τοῦ μαχητικοῦ: εἰς α') τὸ βιαστικόν, τὸν ἀγῶνα σώματος πρὸς σῶμα², ἔνθα ἔχομεν τὴν καθαρὰν ἐμφάνισιν τῆς βίας, ἀδυνατούσης οὕτω νὰ ἐμφανισθῇ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀνταγορίας καὶ τῆς ἰσηγορίας καὶ β') τὸ ἀμφισβητητικόν³: τῷ δὲ λόγους πρὸς λόγους τί τις, ὦ Θεάτητε, ἄλλο εἴπη πλὴν ἀμφισβητητικόν; Οὐδὲν ἀπαντᾷ ὁ Θεάτιτος.

Τὸ ἀμφισβητητικὸν εἶναι τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς σοφιστικῆς· ἀλλ' ἡ σοφιστικὴ ὑπηρετοῦσα τὸ ψεῦδος καὶ τὴν ἀπάτην, εἰδῶλα καὶ φαντάσματα, καὶ ὀδηγοῦσα εἰς τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ [δρθοῦ] λόγου, τὸν ὁποῖον ποιεῖ ἡττω, εἰς τὴν οὐσίαν ἐμφανίζει τὸ βιαστικόν, τὴν βίαν δηλαδή, ὡς ἀμφισβητητικόν, ἥτοι ὡς λόγον, ὁ ὁποῖος ἐν τῇ πραγματικότητι δὲν εἶναι, εἰμὴ ἡ βία ὑπὸ τὸ προσωπεῖον τοῦ λόγου· ἐκ τῶν δύο ὄψεων τοῦ μαχητικοῦ παρουσιάζει ἀπατηλῶς τὴν μίαν ἀντὶ τῆς ἄλλης. Τὸ συμπέρασμα τοῦτο δὲν εὐρίσκεται, πιστεύω, ἔξω τῆς Πλατωνικῆς σκέψεως.

Τὸ «ἀμφισβητεῖν λόγοις πρὸς λόγους» εἶναι περαιτέρω ἀνάπτυξις ἡ ἀνάλυσις τῆς ἀνταγορίας, τοῦ ἀγῶνος διὰ τὸ κράτος τοῦ λόγου. Ἡ ἀνταγορία ἡ θεσπισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ὥφειλε νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὰ καλὰ καὶ τὰ δίκαια κατὰ τοὺς στίχους τοῦ Τυρταίου ἥτοι εἰς τὸν δρθὸν λόγον. Διὰ ταύτης, μὲ τὴν ἐπικράτησιν τῆς νέας τάξεως, ὅτε οἱ θεοὶ ἐγένοντο πάλιν οἰακοστροφοὶ τοῦ πλοῦ τοῦ κόσμου, εἶχε γίνεи ἡ ἐκτόπισις τῆς ἀπάτης καὶ τοῦ ψεύδους διὰ τῶν ὁποίων ὁ Προμηθεὺς — πρῶτος σοφιστῆς κατὰ τὸν Αἰσχύλον — εἶχεν ἐξασφαλίσαι τὴν νίκην εἰς τὸν Δία καὶ τὴν

1. Ἔργα, στ. 24. Πρβ. ἀνωτ. σ. 338 καὶ σημ. 4.

2. Αὐτ. 225a: τῆς τοίνυν μαχητικῆς τῷ μὲν σώματι πρὸς σώματα γιγνομένῳ σχεδὸν εἰκὸς καὶ πρότερον ὄνομα λέγειν τι τοιοῦτον τιθεμένους οἷον βιαστικόν.

3. Αὐτ. στ. 12 κέ.

τέχνην εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ἡ πίστις εἰς τὴν βίαν εἶχεν ἤδη ἐξαλειφθῆ διὰ τῆς ἥτις τῶν Τιτάνων, οἱ ὅποιοι ἐπίστευον εἰς αὐτήν¹.

Ποῦ ἡδύνατο ὅμως νὰ καταλήξῃ τὸ «ἀμφισβητητικὸν» τῶν σοφιστῶν εἶχεν εἶπει σαφῶς ὁ Γοργίας²: διὰ τῆς Ρητορικῆς, τοῦ ὅπλου τῆς σοφιστικῆς, ἡδύνατο συζητουμένου ἐνὸς λατρικοῦ θέματος νὰ ἐπιβληθῇ ἡ γνώμη τοῦ σοφιστοῦ ἐπὶ τῆς γνώμης τοῦ λατροῦ. Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν ὁ ἥτις λόγος, ὁ λόγος εἰς τὸν ὁποῖον δὲν πρέπει νὰ ἀνήκῃ τὸ κράτος, μεταβάλλεται εἰς κρεῖττω· ἡττάται δηλ. ὁ ὁρθὸς λόγος διὰ τῆς τέχνης τῶν σοφιστῶν. Διότι οὐχὶ ἡ ἀλήθεια ἀλλὰ μία *δοξαστικὴ* περὶ πάντων *ἐπιστήμη* εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον κατέχει ὁ σοφιστὴς³, αὕτη δὲ φαίνεται ὅτι εἶναι ὁ λόγος ἐνῶ εἶναι φάντασμα τοῦ λόγου, οὕσα ὅμως κτητικὴ τέχνη ἀποκτᾷ, κυριαρχεῖ τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλ' ὅταν ἡττηθῇ ὁ λόγος ἥτοι ἡ ἀνταγορία ἡ σκοποῦσα τὸ κράτος τῆς ἀληθείας, τὸ κενὸν τὸ καλύπτει ἡ βία — μὲ τὴν διαφορὰν μόνον, ὅτι αὕτη καλύπτεται τώρα ὑπὸ τοῦ φαντάσματος τοῦ λόγου. Τοῦτο εἶναι τὸ ἔργον τοῦ χοροῦ τοῦ «παμφύλου γένους» τοῦ εὐρισκομένου περὶ τὰ πράγματα τῆς πόλεως ἥτοι τοῦ καθόλου βίου τῶν πολιτῶν.

Τὰ θαῦμα τῆς σοφιστικῆς δυνάμεως συνίσταται⁴ εἰς τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον οἱ σοφισταὶ δύνανται νὰ παρέχουν τὴν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς νέους μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀσχοῦν τὴν κητικὴν τῶν τέχνην — ὅπως οἱ ἀσπαλιευταὶ — ὅτι οἱ σοφισταὶ «εἰσὶ πάντα πάντων αὐτοὶ σοφώτατοι».

*
* *

Διὰ τῆς παραδοχῆς τοῦ μὴ ὄντος γίνεται εἰς τὸν «Σοφιστὴν» μία βαθυτέρα θεμελίωσις τῆς θεωρίας περὶ Μιμήσεως⁵, ἡ ὁποία ἐπεκτείνεται ἀπὸ τῆς ποιητικῆς τέχνης καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν· μὲ τὴν βοήθειάν της θὰ ἐπιτευχθῇ ἡ σύλληψις τοῦ δυσθηρεύτου θηρίου⁶.

Ὁρθὴ πολιτεία εἶναι ἐκεῖνη εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκει τις τοὺς ἀρχοντας ἀληθῶς ἐπιστήμονας καὶ οὐ δοκοῦντας μόνον...⁷. Ὡς ἀληθῶς ἐπιστή-

1. Ἀνωτ. σ. 328, σημ. 6 καὶ

2. Γοργ. 456b-c.

3. Σοφ. 233c.

4. Αὐτ. 233a κέ.

5. Αὐτ. 219a-b, 235a, 265 κέ. κ. ἄ. Εἰς τὸ τέλος τοῦ Σοφιστοῦ, 268b κέ. ἔχοντες τὴν σημαντικὴν διαπίστωσιν: τὸ μὲν πον σοφὸν ἀδύνατον, ἐπεὶ περ οὐκ εἰδὸτα αὐτὸν ἔθεμεν· μιμητὴς δ' ὢν τοῦ σοφοῦ δῆλον ὅτι παρωνύμιον αὐτοῦ τι λήγεται, καὶ σχεδὸν ἤδη μεμάθηκα ὅτι τοῦτον δεῖ προσεπεῖν ἀληθῶς αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν παντάπασιν ὄντως σοφιστήν.

6. Ἀνωτ. σ. 344 ε.

7. Πολιτ. 293c. Βλ. κατ. σ. 354 κέ.

μονα θὰ νοήσωμεν τὸν μετὰ φρονήσεως βασιλικὸν¹ καὶ ὄχι τοὺς νομιζομένους φιλοσόφους ἢ πολιτικούς.

Ἄλλ' ὁ ἀληθῶς ἐπιστήμων, ὁ κατέχων τὴν πολιτικὴν ἢ βασιλικὴν τέχνην — ὁ « Πολιτικὸς » ἐξετάζει τὴν πολιτικὴν ὡς τέχνην κυρίως, ἀφοῦ ἡ σύγκρισις γίνεται μὲ πλῆθος τεχνῶν, ὅθεν καὶ ἡ ταυτόσημος χρῆσις τῶν λέξεων τέχνη καὶ ἐπιστήμη· ἤδη εἰς τὸν Γοργίαν εἶχε λεχθῆ ὅτι τέχνη ἄνευ λόγου εἶναι ἀνύπαρκτος²· τέχνη εἶναι τρόπον τινὰ ἡ ἄσκησις τῆς ἐπιστήμης — ὁ πολιτικὸς λοιπὸν ἢ βασιλικὸς ἀνὴρ, ὅστις δὲν θὰ ἦτο κἂν ὑποχρεωμένος νὰ ὀδηγητῇ ὑπὸ γεγραμμένων νόμων, ἐφ' ὅσον ἡ ἐπιστήμη ἀπὸ τῆς ὁποίας πρέπει νὰ ἀπορρέῃ ὁ νόμος θὰ ἦτο κτῆμα του, ὁ ἀνὴρ οὗτος εἶναι ἀνύπαρκτος εἰς τὸν ἀνθρώπινον κόσμον.

Ὁ « θεῖος νομεύς », ὁ ὁποῖος ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ διαλόγου εἶχε τεθῆ ὡς τὸ πρότυπον, ἀνῆκει εἰς τὴν « πρὶν γένεσιν », εἰς τὸν ἐπὶ Κρόνον βίον, ὅθεν καὶ ὁμολογεῖται περαιτέρω ὅτι ἦτο σφάλμα ὁ ὀρισμὸς ἐκεῖνος. Ὁ ἄνθρωπος ἐντὸς τοῦ νέου, αὐτοκράτορος κόσμου θὰ ζήσῃ μὲ τὴν ἀνάμνησιν τοῦ παλαιοῦ, τὸν ὁποῖον προσπαθεῖ νὰ μιμηται. Οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι ὅπως τὰ σμήνη τῶν μελισσῶν, εἰς τὰ ὁποῖα ἐκ φύσεως ἐμφανίζεται βασιλεὺς: « Νῦν δέ γε ὁπότε οὐκ ἔστι γινώμενος, ὡς δὴ φαμεν, ἐν ταῖς πόλεσι βασιλεὺς οἷος ἐν σμήνεσιν ἐμφύεται, τό τε σῶμα εὐθὺς καὶ τὴν ψυχὴν διαφέρων εἰς, δεῖ δὴ συνελθόντας συγγράμματα γράφειν, ὡς ἔοικεν, μεταθέοντας τὰ τῆς ἀληθεστάτης πολιτείας ἵχνη... »³. Αἱ ἀνθρώπιναι πολιτεῖαι εἶναι μιμήσεις τῆς ἀληθεστάτης ἐκείνης, τῆς τοῦ ἐνὸς μετὰ τέχνης ἀρχοντος⁴ ὥστε « εἰ μέλλουσι καλῶς μιμήσασθαι » εἶναι ἀνάγκη « μηδέποτε — κειμένων τῶν νόμων — μηδὲν ποιεῖν παρὰ τὰ γεγραμμένα καὶ πάτρια ἔθνη ». Ἀκριβῶς δὲ ὁ Πλάτων « μεταθέων »⁵, ἦτοι ἀναζητῶν ταύτην ἔγραψεν ἀργότερον τοὺς Νόμους.

Εἰς τὴν πολιτικὴν τέχνην ὑπάγεται τὸ σύνολον τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, τὸν ὁποῖον ὁ ἀληθὴς πολιτικὸς ἀποστολὴν ἔχει νὰ συνυφάνῃ εἰς τέλειον ὕφασμα, συμφώνως μὲ τὸ συμπέρασμα τοῦ « Πολιτικοῦ ». Ἄλλ' εἶναι τόσον εὐρεια ἢ ἔκτασις τοῦ βίου τῆς πόλεως ὥστε εἶναι ἀδύνατον μεταξὺ τῶν

1. Αὐτ. 294a: τὸ δ' ἀριστον οὐ τοὺς νόμους ἐστὶν ἰσχύειν ἀλλ' ἄνδρα τὸν μετὰ φρονήσεως βασιλικόν. Καὶ ὀλίγον πρὶν: Δεῖ γὰρ δὴ τὸν γε τὴν βασιλικὴν ἔχοντα ἐπιστήμην.

2. Ἐν τῷ Γοργία 465a λέγεται: ἐγὼ δὲ τέχνην οὐ καλῶς ὁ ἄνθρωπος ἄλογον πρᾶγμα.

3. Πολιτ 301d κέ.

4. Αὐτ. 300e κέ.: Δεῖ δὴ τὰς τοιαύτας γε ὡς ἔοικε πολιτείας, εἰ μέλλουσι καλῶς τὴν ἀληθινὴν ἐκεῖνην τὴν τοῦ ἐνὸς μετὰ τέχνης ἀρχοντος πολιτείαν εἰς δόναμιν μιμήσασθαι, μηδέποτε κειμένων αὐτοῖς τῶν νόμων μηδὲν ποιεῖν παρὰ τὰ γεγραμμένα καὶ πάτρια ἔθνη.

5. Βλ. καὶ 297d κέ.: Τούνοδε τι δεῖ γε ζητεῖν... ὁρθῆς ἡμῖν μόνης οὐσης ταύτης τῆς πολιτείας... τὰς ἄλλας δεῖ τοῖς ταύτης συγγράμμασι χρωμέας...

ἀνθρώπων νὰ εὐρεθῇ ὁ κατέχων τὴν τέχνην ταύτην. Μόνον οἱ σοφισταὶ τὸ διατείνονται. Ἄλλ' ὁ παρέχων τὴν ὑπόσχεσιν ταύτην εἶναι ὅπως ὁ ζωγράφος, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς τέχνης του *μιμήματα καὶ ὁμώνυμα τῶν ὄντων ἀπεργαζόμενος* δύναται δεικνύων μακρόθεν τὰ ζωγραφήματά του νὰ ξεπατήσῃ τοὺς ἀνοήτους παῖδας, ὅτι εἶναι ἱκανὸς ἐμπράκτως νὰ κατασκευάσῃ ὅτιδήποτε ἤθελε: *πόρρωθεν τὰ γεγραμμένα ἐπιδεικνύς, λανθάνειν ὥς ὅτιπερ ἂν βουληθῇ δοῶν, τοῦτο ἱκανώτατος ὢν ἀποτελεῖν ἔργω*¹. Ὅτι τὸ παράδειγμα λέγεται διὰ τὰ πολιτικά πράγματα γίνεται φανερώτερον ἐκ τῆς συνεχείας.

Διότι τοῦτο συμβαίνει καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Λόγου²: «Ὑπάρχει καὶ ἐκεῖ μία τέχνη διὰ τῆς ὁποίας οἱ ἀσκοῦντες αὐτὴν δύνανται νὰ γοητεύουν τὰ ὦτα τῶν νέων, εὐρισκομένων μακρὰν ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν, ἐπιδεικνύοντες εἰς αὐτοὺς περὶ πάντων τῶν πραγμάτων εἰδῶλα λεγόμενα — καθρεπτίσματα μὲ λόγια³, ἀπατηλὰς λογικὰς κατασκευὰς — διὰ τῶν ὁποίων τὰ λεγόμενα ταῦτα παρουσιάζονται ὡς ἀληθινὰ καὶ ὁ λέγων ὥς ὁ κατὰ πάντα σοφώτατος πάντων».

Ἡ συνέχεια⁴, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ Ἐλεάτης ξένος ἐκθέτει τὸν τρόπον διὰ τοῦ ὁποίου οἱ νέοι μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἐρχόμενοι πλησιέστερον πρὸς τὰ ὄντα καὶ εἰς ἄμμεσον, φανερὰν πρὸς αὐτὰ ἐπαφὴν διὰ τῶν «*παθημάτων*» μεταβάλλουν τὰς παλαιὰς ψευδεῖς δόξας καὶ βλέπουν ὅτι οἱ τότε λόγοι ἦσαν ἐν τοῖς λόγοις «*φαντάσματα*», δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς σύντομος ἐπανάληψις τῆς ἀνόδου ἀπὸ τοῦ σπηλαίου εἰς τὸ φῶς κατὰ τὸν μῦθον τῆς Πολιτείας. Εἶναι λοιπὸν ὁ σοφιστὴς τῶν «*γοήτων τις*», «*μιμητὴς τῶν ὄντων*», «*τῶν θαναματοποιῶν τις εἷς*»⁵.

Τὸ χωρίον αὐτὸ εἶναι ἀρκετόν. Ὁ κόσμος τῶν σοφιστῶν εἶναι τὸ «*μὴ ὄν*» ἥτοι τὸ ψεῦδος τιθέμενον ὡς κατηγορούμενον εἰς τι ὄν καὶ λαμβάνον οὕτω ὑπόστασιν. Διότι ἡ περιοχὴ τοῦ ὄντος, τὸ ὁποῖον ταυτίζεται μὲ τὸ Ἄγαθόν καὶ τὸ Καλόν, εἶναι ἡ Ἀλήθεια, ἡ ὁποία ἐξασφαλίζει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν Ἐλευθερίαν ἥτοι τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὴν γοητείαν τοῦ ψεύδους, τὴν ὁποίαν ὑπηρετεῖ ὁ σοφιστὴς⁶. Ὁ δρόμος πρὸς τὴν ἀλήθειαν εἶναι ἡ παιδεία ἡ ὁποία καθαρίζει τὴν ψυχὴν ἀπὸ τὴν πονηρίαν, ἥτις δὲν εἶναι παρὰ νόσος καὶ στάσις τῆς ψυχῆς ταυτιζομένη μὲ τὴν ἄγνοιαν⁷. Ὁ δρόμος ὅμως τὸν ὁποῖον διδάσκουν οἱ σοφισταὶ εἶναι ὄχι παιδεία ἀλλὰ «*παι-*

1. Σοφιστ. 234b.

2. Αὐτ. 234c.

3. Ἀλλαχοῦ: τὰ ἐν τοῖς ὕδασι φαντάσματα, Πολιτεία 6, 510a καὶ 7, 532c.

4. Αὐτ. 234d.

5. Αὐτ. 235a κέ.

6. M. Heidegger, ἔ.δ., σ. 30.

7. Σοφ. 227b.

διὰ»¹ ἦτοι ἔργον τῶν θαυματοποιῶν. Εἰς τὸ παιχνίδι ἔχομεν σαφῆ ἄρνησιν τῆς πραγματικότητος, μίαν ἄμεσον εἰκόνα τοῦ ψεύδους κοί τῆς ἀπάτης. Τὸ ψεῦδος εἶναι ἀνάμεικτον μετὰ τῆς ἀληθείας, ὅπως ἐδίδαξαν ἤδη αἱ Μοῦσαι εἰς τὸν Ἡσίοδον². Εἰς τὴν διάκρισιν τῶν δύο θὰ βοηθήσῃ ὁ λόγος, ἡ ἐπιστήμη, ἥτις εἶναι ἡ τέχνη τοῦ φιλοσόφου· τὸ ψεῦδος, τὸ διδάσκει ὁ σοφιστής.

Ἀμφότερα, τὸ ψεῦδος καὶ ἡ ἀλήθεια, ἐμφανίζονται ὁμοῦ ἤδη κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου τῆς «νῦν κινήσεως», ὅστις ἀρχίζει μὲ τὴν βασιλείαν τοῦ Διός. Ὁ δόλος τοῦ Προμηθέως τὸ δεικνύει ἐναργέστατα: τὸ ὄν καὶ τὸ μὴ ὄν ἐμφανίζονται συγχρόνως κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ νέου τούτου κόσμου. Εἰς τὸν Προμηθέα τὸ μὴ ὄν εἶναι ὁ προέχων χαρακτήρ ἐμφανιζόμενος ὡς δόλος — κατ' ἀνάγκην δέ: τὸ εἶναι, τὸ ὄντως ὄν, ἐκπροσωπεῖται ὑπὸ τοῦ Διὸς κρατοῦντος διὰ τῆς Βίας, ἥτοι τῆς ἀρχηγόνου, τῆς πρώτης δυνάμεως ζωῆς, δι' ἧς ἔχεν ὑπάρξει ὁ νέος κόσμος. Εἰς τὸ «εἶναι» τὸ ὁλοκληρωτικῶς κυριαρχήσαν διὰ τῆς βίας, τῆς ζωῆς δηλ., δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀντιταχθῇ εἰμὴ μόνον τὸ «μὴ εἶναι», καθὼς τοῦτο ὀρίζεται ἐν τῷ Πολιτικῷ ὥστε δυνάμεθα, νομίζω, νὰ τὸ ταυτίσωμεν πρὸς τὸν δόλον τοῦ Προμηθέως. Χωρὶς καμμίαν θεολογικὴν ἢ μεταφυσικὴν ἐρμηνείαν, ἡ ἀντίθεσις αὕτη τοῦ εἶναι πρὸς τὸ μὴ εἶναι θὰ ἦτο δυνατόν νὰ καταστῇ εὐνοητοτέρα μὲ τὴν ἀντίθεσιν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, ἐφ' ὅσον ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ μόνη ὄντως, αἰωνίως καὶ ἀκαταλύτως ὑπάρχουσα, ἐνῶ ὁ ἀνθρώπος ὑπάρχων ἐν τῷ κόσμῳ τῶν αἰσθήσεων δὲν εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῇ εἰμὴ μόνον ὡς ἀπείκασμα καὶ φάντασμα τοῦ Θεοῦ, ἀνεξαρτήτως τῆς μετοχῆς του εἰς τὴν θεῖαν οὐσίαν. Ἦτο οὕτω ἀναγκαστικὸν ἵνα τὸ Πνεῦμα τὸ χαρακτηρίζον τὸν Προμηθέα ἐμφανισθῇ ὡς τι ἕτερον τοῦ ὄντος ἥτοι ὡς δόλος ἀνήκων εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ μὴ ὄντος.

Ἀκριβῶς ὅπως περιγράφεται εἰς τὸν Προμηθέα Δεσμώτην, οὕτω ἦτο ἡ κατάστασις τοῦ κόσμου καὶ ὅτε ἤρχισεν ἡ βασιλεία τοῦ Διὸς συμφώνως πρὸς τὸν ὥρανον μῦθον περὶ τοῦ κόσμου τὸν ὁποῖον ἀναγινώσκομεν εἰς τὸν Πολιτικόν³, μῦθον ἀποτελοῦντα τὴν ἀφετηρίαν διὰ τὴν περὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης τοῦ βασιλικοῦ ἢ πολιτικοῦ ἀνδρὸς συζήτησιν. Ὁ Πλατωνικὸς μῦθος δεικνύει ἐπίσης τοὺς τότε ἀνθρώπους ἀτέχνους καὶ ἀμηχάνους, εὗρισκομένους δ' ἔνεκα τούτου ἐν μεγάλας ἀπορίας ἐκ τῶν ὁποίων ἐσώθη-

1. Σοφιστ. 234a: τὴν (δηλ. τέχνην) τοῦ λέγοντος ὅτι πάντα οὔδε καὶ ταῦτα ἕτερον ἢ διδάξειεν ὀλίγον καὶ ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ, μὴν οὐ παιδίαν νομιστέον;... Παιδιάς δὲ ἔχεις ἢ τι τεχνικώτερον ἢ καὶ χαριέστερον εἶδος ἢ τὸ μιμητικόν; Περὶ παιδείας καὶ παιδείας παρὰ Πλάτῳ καὶ Ἀριστοτέλει βλ. τὴν διεξοδικὴν μελέτην τοῦ Κ. Βουρ-βέρη, Ἐπιστ. Ἐπετηρίς, 6, 1955-1956, 469 κέ.

2. Θεογονία, στ. 27.

3. Πολιτ. 269b 4 κέ.

σαν διὰ τῶν θείων δώρων¹. Ἡ εἰκὼν εἰς τὴν οὐσίαν εἶναι ἡ αὐτὴ καὶ εἰς τὸν Προμηθεῖα Δεσμώτην καὶ εἰς τὸν Πλατωνικὸν μῦθον.

Ἀνάλογος εἶναι ἡ διήγησις καὶ εἰς τὸ κοσμογονικὸν μέρος τοῦ μύθου. "Οτε ὁ θεὸς νομεὺς τοῦ ἐπὶ Κρόνου βίου ἀπέστη εἰς τὴν *περιουπήν*² αὐτοῦ καὶ ὁ κόσμος ἔλαβε τὴν νέαν ταύτην στροφὴν καὶ κίνησιν γαληνεύσας μετὰ τοὺς θορούβους, τὴν ταραχὴν καὶ τοὺς σεισμούς, οἱ ὅποιοι ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον τὸν εἶχον *ταλαιπωρήσει*, τότε ἤρχισεν ἡ νέα, ἡ σημερινὴ περίοδος καθ' ἣν ὁ κόσμος: *τὸν εἰωθότα δρόμον τὸν ἑαυτοῦ κατακοσμοῦμενος* ἦει, *ἐπιμέλειαν καὶ κράτος ἔχων αὐτὸς* (δηλ. ὁ κόσμος) *τῶν ἐν αὐτῷ τε καὶ ἑαυτοῦ, τὴν τοῦ δημιουργοῦ καὶ πατρὸς ἀπομνημονεύων διδαχὴν εἰς δύνανται*³. Ἀπέλιπε λοιπὸν τὸν κόσμον ἡ θεοῖα ἐπιμέλεια, ὁ δὲ κόσμος, τοῦ ὁποίου μέρος εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ἀνέλαβε εἰς τὰς χεῖράς του τὸν δρόμον του μετ' ὁδηγὸν τὴν διδαχὴν τοῦ πατρὸς καὶ δημιουργοῦ καθ' ὅσον τὴν ἀπομνημονόενε. Ἄλλ' ἡ ἀπομνημόνευσις ἐγένετο ὁλοῦν καὶ περισσότερον ἀσθενής, διὸ καὶ εἰς τὴν στιγμὴν τοῦ κινδύνου ὁ θεός: *ἔφεδρος αὐτοῦ τῶν πηδαλίων γιγνώμενος, τὰ νοσήσαντα καὶ λυθέντα ἐν τῇ καθ' ἑαυτὸν προτέρᾳ περιόδῳ στρέψας, κοσμεῖ τε καὶ ἐπανορθῶν ἀθάνατον αὐτὸν καὶ ἀγήρων ἀπεργάζεται*⁴.

Ὁ κίνδυνος τῆς καταστροφῆς τοῦ κόσμου εἶναι ὁ ἀκριβῶς μαρτυρούμενος ὑπὸ τοῦ Προμηθεῖως, ἐνῶ τὴν ἐπέμβασιν τοῦ θεοῦ πρὸς ἀποτροπὴν τῆς καταδύσεως εἰς τὸν τῆς ἀνομιότητος ἀπειρον ὄντα πόντον⁵ εὐλογον εἶναι νὰ ταυτίσωμεν μετὰ τὴν τάξιν τοῦ Ὀλύμπου τὴν ἐκπροσωπούμενην ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος.

Ἄλλ' εἰς τὸν παλαιὸν κόσμον — κατὰ τὸν ἐπὶ Κρόνου βίον — ἦτο ἄρα γὰρ ὁ ἄνθρωπος εὐδαιμονέστερος, ἀφοῦ περὶ οὐδενὸς εἶχε νὰ μεριμνήσῃ; Τὸ ἐρώτημα, τὸ ὅποion τίθεται οὕτω κατὰ τὸ τέλος τοῦ κοσμογονικοῦ μύθου⁶ καὶ εἰς τὸ ὅποion δὲν δίδεται ἄμεσος ἀπάντησις, ἀποτελεῖ παρὰ ταῦτα καὶ παρὰ τὴν χαλαράν του σύνθεσιν θεμελιῶδες στοιχεῖον διὰ τὴν περαιτέρω συζήτησιν περὶ τῆς ὀρθῆς πολιτείας. Ἡ ἀπάντησις εἶναι διαξενικὴ: Οἱ τότε ἄνθρωποι θὰ ἦσαν μυριάκις εὐδαιμονέστεροι, *«μυρίῳ πρὸς εὐδαιμονίαν διέφερον»*, ἐὰν ἀπηλλαγμένοι πάσης μερίμνης καὶ ἔχοντες τὰ πάντα *«κατεχῶντο»* (= ἔχρωντο ἐντελῶς) *τούτοις σύμπτῃσιν ἐπὶ φιλοσοφίαν*» κ.τ.λ. Ἐὰν ὅμως ἤρχοντο εἰς τὴν διήγησιν μύθων, τότε μάλ' *εὐκρίτον*: εἶναι εὐκο-

1. Αὐτ. 274b.

2. Αὐτ. 272e.

3. Αὐτ. 273a.

4. Αὐτ. 273e.

5. Αὐτ. 273d.

6. Αὐτ. 272a κέ.

λωτάτη ἡ ἀπάντησις ὅτι οἱ νῦν ἄνθρωποι εἶναι εὐδαιμονέστεροι. Ἐὰν ἀφῆσμεν τὸ θέμα ἀνοικτόν, λέγει ὁ Ἐλεάτης, ἕως ὅτου «*ἡμῖν μηνυτὴς τις ἱκανὸς φανῇ, ποτέρως οἱ τότε τὰς ἐπιθυμίας εἶχον περὶ τε ἐπιστημῶν καὶ τῆς τῶν λόγων χρείας*». Εἶναι λοιπὸν ἀμφίβολον ἂν ἡ ἀνθρωπίνη εὐδαιμονία συνισταμένη εἰς τὴν φρόνησιν, ἢ ἢ ἢ εἰς τὴν παλαιὰν τάξιν¹ ἢ ὅλη διατύπωσις ἐπιτρέπει νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι ὁ Πλάτων δὲν τὸ ἐπίστευε. Διότι ἡ «*φρόνησις*», εἰς συναγυρμὸν (= αὔξησιν) τῆς ὁποίας θὰ ἐβοήθουν οἱ λόγοι τῶν ἐπὶ Κρόνου ἀνθρώπων, καὶ οἱ μεταξὺ των ἄλλ' ἀκόμη καὶ οἱ πρὸς τὰ θηρία, ὀδηγεῖ πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ἄλλ' ἂν ἤρκουντο εἰς τοὺς μύθους, τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡγνοοῦν τὸν λόγον καὶ τὴν ἀλήθειαν. Διότι πῶς θὰ ἡσθάνοντο τὴν ἀνάγκην νὰ τὴν γνωρίσουν, ἐφ' ὅσον τὸ μὴ ὂν ἦτο ἀνύπαρκτον εἰς τὸν κόσμον ἐκείνον; Ἀνάλογος εἶναι ἡ ἀντίληψις καὶ εἰς τὴν Γένεσιν¹: ἐφ' ὅσον εἶναι ἀνύπαρκτον τὸ πονηρόν, εἶναι ἀνύπαρκτος καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ἱκανότητος πρὸς διάκρισιν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ ἥτοι τῆς φρονήσεως.

Ἦτο σφάλμα, ἀναγνωρίζει τώρα ὁ Ἐλεάτης, νὰ ὀνομάσωμεν βασιλέα καὶ πολιτικὸν τῆς νῦν περιφορᾶς τὸν ποιμένα τῆς ἀνθρωπίνης ἀγέλης τῆς παλαιᾶς ἐκείνης καὶ μάλιστα ἐφ' ὅσον ἐκεῖνος ἦτο θεός. Τὸ σχῆμα τοῦ θείου νομέως εἶναι μείζον ἢ κατὰ βασιλέα², ἐνῶ οἱ νῦν ὄντες πολιτικοὶ εἶναι ἐκ φύσεως ὅμοιοι πρὸς τοὺς ἀρχομένους καὶ ἔχουν λάβει παιδείαν ἀνάλογον, παρατηρεῖ ὁ νέος Σωκράτης. Καὶ ὁ Ἐλεάτης: *Ζητητέοι γε μὴν οὐδὲν ἂν εἴησαν οἷον ἦσαν οὔτε μᾶλλον, εἴθ' οὕτως εἴτ' ἐκείνως πεφύκασιν*³. Εἶναι ὅμως ἀνάγκη νὰ ἀναζητήσωμεν ἀνεξαρτήτως τῆς φύσεώς των, ποῖοι πρέπει νὰ εἶναι οἱ πολιτικοί. Ἡ εἰκὼν τοῦ βασιλέως πρέπει νὰ λάβῃ τέλειον σχῆμα.

Ὁ μῦθος καὶ αἱ ἀκολουθοῦσαι παρατηρήσεις δεικνύουν σαφῶς ὅτι ὁ Πλάτων μένει σταθερῶς ἐντὸς τοῦ [ἀνθρωπίνου] κόσμου ὅστις ἐγένετο «*αὐτοκράτωρ*»⁴, ἀφοῦ ἀπεχωρίσθῃ τῆς θείας ἐπιμελείας. Ἡ φρόνησις θὰ εἶναι ὁ ὀδηγὸς του εἰς τὸν πλοῦν, τὸν ὁποῖον ἐκτελεῖ ἥτοι ἡ ἱκανότης νὰ ἐνθυμῇται καὶ νὰ μιμῆται τὸν θεῖον ἐπιμελητὴν, αὕτη δὲ εἶναι ἡ ἐπιστήμη ἡ ὁποία ἀνάγει εἰς τὴν ἀλήθειαν κατὰ τὸ ἀνθρωπίνως δυνατόν, ἐνῶ ἡ σοφιστικὴ, διδάσκουσα τὴν ἀπόλυτον πραγματικότητα τοῦ ψεύδους, διδάσκει συγχρόνως ὡς μόνον πραγματικὸν τὸν ἀνθρωπίνον κόσμον.

Ἡ ἀνθρωπίνη πολιτεία πρέπει νὰ εἶναι ἡ κατὰ δύναμιν καλυτέρα μίμη-

1. Ἀνωτέρω σ. 336.

2. Αὐτ. 275b κέ. Πρβ. Νόμοις 853c: *ἐπειδὴ δὲ οὐ, καθάπερ οἱ παλαιοὶ νομοθετοῦνται θεῶν παισὶν νομοθετοῦμενοι τοῖς ἥρωσι, ὡς ὁ νῦν λόγος, αὐτοὶ τ' ἐκ θεοῦ ὄντες ἄλλοις τε ἐκ τοιούτων γεγονόσιν ἐνομοθέτουν, ἀλλ' ἄνθρωποι τε καὶ ἀνθρώπων σπέρμασιν νομοθετοῦμεν τὰ νῦν.*

3. Πολιτ. 275c.

4. Αὐτ. 274a: *ἀλλὰ καθάπερ τῷ κόσμῳ προσετέτακτο αὐτοκράτορα εἶναι τῆς αὐτοῦ πορείας.*

σις τῆς ἀληθινῆς. Μέσα εἰς τὰς ἀνθρωπίνας δυνατότητας ἡ ἀληθεστέρα εἶναι ἐκείνη τῆς ὁποίας ἡ ὑφαντική παρέχει τὸ παράδειγμα διὰ τοῦ τελείου ὑφάσματος, τὸ ὁποῖον καθιστᾷ σαφές *ἥτις ἐπιστήμη*¹, ὁποία τις ἐπιστήμη, πρέπει νὰ εἶναι ἡ βασιλικὴ ἀρχή.

Ἀναγκαστικὸν εἶναι ἐπομένως τὸ συμπέρασμα τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῆς πολιτικῆς ὡς ἐπιστήμης, ὅτι ἡ διάκρισις τῶν πολιτειῶν δὲν θὰ γίνη ἐκ τοῦ ἐὰν αὐταὶ ἄρχωνται ὑπὸ ὀλίγων ἢ ὑπὸ πολλῶν ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐὰν ὑπάρχῃ εἰς ταύτας ἡ ἐπιστήμη: *Τοῦτ' αὐτὸ τοῖνον ἄρ' ἐννοοῦμεν, ὅτι τὸν ὄρον οὐκ ὀλίγους οὐδὲ πολλούς, οὐδὲ τὸ ἐκούσιον οὐδὲ τὸ ἀκούσιον, οὐδὲ πενίαν οὐδὲ πλοῦτον γήνεσθαι περὶ αὐτῶν χρεών, ἀλλὰ τινα ἐπιστήμην*². 'Ο ὅρος λοιπὸν τῆς πολιτείας, τὸ διακριτικόν της γνώρισμα, εἶναι ἡ ἐν αὐτῇ ὑπαρξις τῆς ἐπιστήμης ἀπὸ τῆς ὁποίας πρέπει νὰ ἐκπορεύεται τὸ κράτος, ὅχι τὸ εἰς ποίους ἀνήκει· τὸ αὐτὸ λέγεται καὶ ὀλίγον περαιτέρω ἐν ἄλλῃ συναρτήσει: *Οὐκοῦν ἀνὴρ ὅστις οὐκ εἰς ἡ πλῆθος ὅτι οὐκ, οἷς ἂν νόμοι κείμενοι τυγχάνωσι, παρὰ ταῦτα (δηλ. τοὺς νόμους) ὅτι ἂν ἐπιχειρήσῃ ποιεῖν ὡς βέλτιον ἕτερον ὄν, ταῦτόν δρωσι κατὰ δύναμιν ἢ περὶ ὁ ἀληθινὸς ἐκεῖνος;*³.

Τὸ καίριον λοιπὸν πρόβλημα, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἐξετασθῇ εἶναι: *ἐν τίνι ποτὲ τούτων* (δηλ. τῶν πολιτειῶν) *ἐπιστήμη συμβαίνει γίγνεσθαι περὶ ἀνθρώπων ἀρχῆς, σχεδὸν τῆς χαλεπωτάτης καὶ μεγίστης κτήσασθαι*⁴.

'Ο δρόμος εἰς τὴν ἔρευναν ταύτην θὰ ἀρχίσῃ διὰ τοῦ παραδείγματος — ἐν ἀκολουθίᾳ τοῦ βασιλικοῦ νομέως — ἐνὸς βασιλέως φρονίμου, τὸν ὁποῖον κατωτέρω ὀρίζει ὡς *ἄνδρα τὸν μετὰ φρονήσεως βασιλικόν*. Τὸ ἐρώτημα ἢ ἀπορία τί ὑπῆρχον, «λόγοι» ἢ «μῦθοι», κατὰ τὴν πρὶν στροφὴν καὶ ἡ εἰς αὐτὸ ὑπονοουμένη μόνον ἀπάντησις εἶναι φανερά εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦτον⁵. Διὰ νὰ ἀντιληφθῶμεν τὸ τέλειον σχῆμα τοῦ βασιλέως, τοῦ ἐνὸς τούτου, πρέπει νὰ ἀφαιρέσωμεν ἀπὸ τοῦ ὁρισμοῦ του τοὺς προσποιουμένους καὶ πειθόντας ὅτι εἶναι πολιτικοί, ἐνῶ: *εἰσὶ δὲ οὐδαμῶς*. Οἱ ἀφαιρέτεοι οὗτοι εἶναι οἱ κατέχοντες τὰς διαφόρους ἀρχὰς τῆς πόλεως, τὰ ἐπὶ μέρους ἀξιώματα, διότι ἀπὸ τούτων λείπει ἡ ἐπιστήμη τῆς ἐν τῷ συνόλῳ τῆς πόλεως ἐπιστατικῆς, ἐπίσης ὅμως καὶ κυρίως οἱ θεωροῦντες ὅτι γνωρίζουσι τὰ πάντα, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ἥτοι οἱ σοφισταί.

Ἡ ἐπιστήμη τοῦ πολιτικοῦ εἶναι ἡ χαλεπωτάτη καὶ μεγίστη. Εἶναι

1. Αὐτ. 292c.

2. Πολιτ. 292c.

3. Αὐτ. 300d.

4. Αὐτ. 292d.

5. Ἀνωτ. σ. 348, σημ. 7. Πρβ. καὶ σ. 353, σημ. 2.

ἀδύνατον νὰ εἶναι πολλοὶ οἱ κατέχοντες ταύτην, ὅπως ἀκριβῶς καὶ οἱ «ἄκροι πεπτευνταί»¹, οἱ ἐντελῶς ἐξαίρετοι παῖκται τῶν κύβων εἶναι ἐλάχιστοι καὶ φυσικὰ οἱ ἐλάχιστοι οὗτοι εἶναι ἀδύνατον νὰ εἶναι περισσύτεροι τῶν βασιλέων, τῶν ὁποίων ἡ τέχνη εἶναι δυσκολωτέρα τῆς τῶν πεπτευντῶν.

Ἦδη διαγράφεται τὸ σχῆμα τῆς πολιτείας (ὅχι τοῦ πολιτικοῦ): «Ἀναγκαῖον δὴ καὶ πολιτειῶν, ὡς ἔοικε, ταύτην ὀρθὴν διαφερόντως εἶναι καὶ μόνην πολιτείαν, ἐν ἣ τις ἂν εὐρίσκει τοὺς ἄρχοντας ἀληθῶς ἐπιστήμονας καὶ οὐ δοκοῦντας μόνον, ἐάντε κατὰ νόμους ἐάντε ἄνευ νόμων ἄρχωσι, καὶ ἐκόντων ἢ ἀκόντων, καὶ πενόμενοι ἢ πλουτοῦντες, τούτων ὑπολογιστέον οὐδὲν οὐδαμῶς εἶναι κατ' οὐδεμίαν ὀρθότητα»². Πᾶσαι αἱ ἄλλαι πολιτεῖαι δὲν εἶναι οὔτε γνήσιαι οὔτε ὄντως οὔσαι. Εἶναι μιμήσεις ταύτης, ἃς μὲν ὡς ἐννόμους λέγομεν, ἐπὶ τὰ καλλίω, τὰς δὲ ἄλλας ἐπὶ τὰ αἰσχίονα μεμιμηθῆναι³.

Τοῦ ἀληθινοῦ πολιτικοῦ, τοῦ μετ' ἐπιστήμης ἄρχοντος δυσχεραίνει τὸ ἔργον ἢ ὑπαρξίς γραπτῶν νόμων· οἱ γραπτοὶ νόμοι δὲν εἶναι εἰμὴ αὐτὴ αὕτη ἢ ἐπιστήμη γραφομένη· ἀλλ' ὁ λόγος κλειόμενος εἰς τὴν γραπτὴν διατύπωσιν χάνει τὴν ζωὴν του⁴. αἱ ἀνάγκαι ὅμως τὰς ὁποίας ἔχει νὰ ὑπηρετήσῃ ἢ ἐπιστήμη εἶναι διαρκῶς διάφοροι καὶ ἡ ἐπιστήμη ῥέπει νὰ εἶναι διαρκῶς παρούσα ἵνα ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς ἀνάγκας. Βεβαίως ὅμως οἱ «ἀληθῶς ἐπιστήμονες», ὡς ἄρχοντες δικαιούνται τούτου ὑπὸ τὴν αὐστηράν προϋπόθεσιν: ἔως περ ἂν ἐπιστήμη καὶ τῷ δικαίῳ προσχρῶμενοι σφύζοντες ἐκ χειρὸνος βελτίω ποιῶσι κατὰ δύναμιν, ταύτην τότε καὶ κατὰ τοὺς τοιοῦτους ὅρους ἡμῖν μόνην ὀρθὴν πολιτείαν εἶναι ῥητέον⁵.

Ἀλλ' ἐκ τῆς μακρᾶς συζητήσεως ἐν τῷ διαλόγῳ ἔχει καταδειχθῇ τὸ ἀδύνατον τῆς ἄνευ γραπτῶν νόμων πολιτείας⁶.

Καὶ ἡ ὑποδειγματικὴ αὕτη, ἡ ὀρθὴ πολιτεία τὴν ὁποίαν θὰ καλέσῃ ἐβδόμην ἀποδεικνύεται ἀνύπαρκτος καὶ ἀδύνατος μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ μόνη δυνατὴ περίπτωσις θὰ ἦτο ἡ τοῦ ἐνὸς μετ' ἐπιστήμης ἄρχοντος: Οὐκοῦν καὶ τις ἄρα ἐπιστήμων ὄντως ὢν εἰς ἄρχη... ἐπεὶ γενόμενον γ' ἂν οἷον λέγομεν ἀγαπᾶσθαι τε ἂν καὶ οἰκεῖν διακυβερόντων εὐδαιμόνως ὀρθὴν ἀκριβῶς μόνον πολιτείαν... Ἀλλά: νῦν δέ γε ὅποτε οὐκ ἔστι γιγνόμενος...⁷.

Τὴν πολιτικὴν ἐπιστήμην εἰς ἕκαστον εἶδος θὰ ἐλέγξωμεν ἐκ τῶν νόμων καὶ ἐκ τῆς συμμορφώσεως τῶν ἀρχόντων πρὸς τοὺς νόμους. Τὸ παρὰ νομον καὶ τὸ ἔννομον ἀποτελοῦσι οὐσιαστικῶς τὸ κριτήριον τῆς πολι-

1. Αὐτ. 292c.

2. Αὐτ. 293c.

3. Αὐτ. 293e πρβ. καὶ 297c.

4. Ὡς ἀναπτύσσεται ἐν τῷ Φαίδρῳ κ. α. Βλ. καὶ Βουρβέρην, ἐ.δ. σ. 518 κέ.

5. Αὐτ. 293d κέ.

6. Ἀνωτ. σ. 349 κέ.

7. Αὐτ. 301b - d.

τείας¹. Διότι οἱ νόμοι, οἱ γεγραμμένοι νόμοι δὲν εἶναι οὐδὲν ἄλλο ἢ ἡ εἰκὼν τῆς ὀρθῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης.

Κατὰ τοὺς ἀσχοῦντας τὴν ἀρχὴν ἔχομεν τρία εἶδη πολιτειῶν: τὴν μοναρχίαν, τὴν τῶν ὀλίγων ἀρχὴν καὶ τὴν τῶν πολλῶν ἢ, ὡς εἶχεν εἶπει ὀλίγον προηγουμένως, τὴν ὀλίγων δυναστείαν καὶ τὴν τοῦ πλήθους ἀρχήν². Κατὰ τὸ παράνομον καὶ τὸ ἔννομον, εἰς τὰ δύο πρῶτα διακρίνονται ἡ μοναρχία ἀπὸ τῆς τυραννίδος καὶ ἡ ἀριστοκρατία ἀπὸ τῆς ὀλιγαρχίας, ἐνῶ εἰς τὴν δημοκρατίαν καὶ τὴν μετὰ νόμων καὶ τὴν ἄνευ νόμων τὸ ὄνομα μένει — καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις — τὸ αὐτό. Δημοκρατίας γε μὴν, ἐάντ' οὖν βιαίως ἐάντε ἐκονσίως τῶν τὰς οὐσίας ἐχόντων τὸ πλῆθος ἀρχῇ, καὶ ἐάντε τοὺς νόμους ἀκριβῶς φυλάττον ἐάντε μὴ, πάντως τοῦτομα οὐδεὶς αὐτῆς εἶωθε μεταλλάττειν³. Καὶ περαιτέρω: νῦν δι' αὐ καὶ ταύτην (δηλ. τὴν δημοκρατίαν) ἡμῖν θετέον ἐστὶ διπλήν. — Πῶς δὴ; καὶ τίνι διαιροῦντες ταύτην; — Οὐδὲν διαφέροντι τῶν ἄλλων, οὐδ' εἰ τοῦτομα ἤδη διπλοῦν ἐστὶ ταύτης· ἀλλὰ τὸ γε κατὰ νόμους ἀρχεῖν καὶ παρὰ νόμους ἐστὶ καὶ ταύτη καὶ ταῖς ἄλλαις⁴ (δηλ. πολιτεῖαις).

Ἀλλὰ διατὶ εἰς τὴν δημοκρατίαν τὸ κατὰ νόμους ἢ παρὰ νόμους ἀρχεῖν δὲν ὠδήγησεν, ὅπως καὶ εἰς τὴν μοναρχίαν ἢ τὴν τῶν ὀλίγων ἀρχὴν, εἰς μίαν διάκρισιν εἰς δύο εἶδη πολιτειῶν δὲν τὸ ἀναφέρει ὁ Πλάτων, ἐνῶ ἴσως θὰ εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ τονίσῃ ῥητῶς ὅτι ἡ σοφιστικὴ ἀκριβῶς εἶχεν ὑπάρξει τὸ ἐμπόδιον πρὸς τοῦτο.

Οἱ νόμοι λοιπὸν ἀποτελοῦν τὴν ἐπιστήμην τῆς πόλεως. Διότι καὶ οὗτοι εἶναι μιμήματα τῆς ἀληθείας⁵, ὅπως καὶ αἱ πολιτεῖαι· κανὼν τῆς πολιτείας θὰ εἶναι: τὸ παρὰ τοὺς νόμους μὴδὲν μὴδένα τολμᾶν ποιεῖν τῶν ἐν τῇ πόλει⁶.

Περαιτέρω ἀνάλυσις θὰ μᾶς ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τοῦ περιορισμένου θέματος τῶν γραμμῶν τούτων. Τὸ κέντρον τοῦ βάρους διὰ τὴν συνοχὴν τῆς πολιτείας, ἡ ὁποία εἶναι μίμησις τῆς ἀληθινῆς, πίπτει εἰς τὸν μεσαῖον ὅρον τοῦ τριπτύχου τῶν πολιτικῶν ἐννοιῶν, τὸ ὅποιον παρηκολουθήσαμεν· ἡ ἀνταγορία ἐμφανίζεται τώρα ὡς ἐπιστήμη, ἐφ' ὅσον ἡ διαλεκτικὴ εἶναι ἡ ὀδηγοῦσα εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ εἰς τὰς ρίζας τῆς ἡ διαλεκτικῆς εἶναι ἀνταγορία. Οὕτω καὶ εἰς τὴν ἐπιστήμην τοῦ Πλάτωνος ἀπὸ τῆς ἀνταγορίας τοῦ Λυκούργου βλέπομεν μίαν ὅπιν τῆς πορείας τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος ἀπὸ τῶν

1. Αὐτ. 302e· ἐπίσης 291d-e, 301a κέ.

2. Αὐτ. 291c καὶ 302c.

3. Αὐτ. 291e κέ.

4. Αὐτ. 302d-e.

5. Αὐτ. 300c: οὐκοῦν μιμήματα μὲν ἂν ἐκάστων ταῦτα (δηλ. οἱ νόμοι) εἴη τῆς ἀληθείας, τὰ παρὰ τῶν ἐιδότων εἰς δύναμιν εἶναι γεγραμμένα;

6. Αὐτ. 297d.

πρώτων του ἀρχῶν εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Πλάτωνος.

Τὸ πρόβλημα τὸ ὁποῖον ἀντιμετωπίζει ὁ Πλάτων εἰς τὸν Πολιτικὸν ἦτο τὸ αὐτὸ πρὸς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἡ πολιτεία τῶν Λακεδαιμονίων εἶχε προσπαθήσει νὰ λύσῃ διὰ τῆς παρεγγραφῆς τῶν βασιλέων Πολυδώρου καὶ Θεοπόμπου εἰς τὴν ρήτραν τοῦ Λυκούργου: Αἱ δὲ σκολιὰν ὁ δᾶμος ἔλοιτο (ἡ ἔροιτο), τοὺς πρεσβυγενέας καὶ ἀρχαγέτας ἀποστατήρας ἤμεν¹.

Ὁ δῆμος τοῦ 5ου καὶ τοῦ 4ου αἰ. εἰς τὰς Ἀθήνας ἐξέλεγε τὴν σκολιὰν παροδηγούμενος ὑπὸ τῶν δοκούντων εἶναι πολιτικῶν ἢ σοφῶν, οἱ ὁποῖοι ἐκ τῆς ἀνταγορίας ἐπίσης ἐλάμβανον τὸ κράτος τῶν φαντασμάτων τοῦ λόγου.

«Μεταθέων» ὁ Πλάτων τὰ ἔχνη τῆς ἀληθινῆς πολιτείας, τῆς ἐβδόμης: πασῶν γὰρ ἐκείνην γε ἐκκριτέον, οἷον θεὸν ἐξ ἀνθρώπων, ἐκ τῶν ἄλλων πολιτειῶν² ἀφοῦ ἐξήτασε τὰς ἀνθρωπίνας ἐξ (ἡ πέντε λαμβανομένης ἀπλῆς τῆς δημοκρατίας) εἶχεν ἴδει εἰς τὴν δημοκρατίαν τῆς ἐποχῆς του τὸ μικρότερον κακόν: ἐὰν αἱ ἄλλαι πολιτεῖαι εἶναι «παράνομοι» καὶ «ἀκόλαστοι», ἡ δημοκρατία εἶναι «συμπασῶν βελτίστη» καὶ «ἐν δημοκρατίᾳ νικᾷ ζῆν»³. Εἰς τὴν Ζ' ἐπιστολὴν γράφει χαρακτηριστικῶς⁴: ὁρῶν δῆπου τοὺς ἄνδρας (δηλ. τοὺς τριάκοντα τυράννους) ἐν χρόνῳ ὀλίγῳ χρυσὸν ἀποδείξαντας τὴν ἔμπροσθεν πολιτείαν ἥτοι τὴν ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων καταλυθεῖσαν δημοκρατίαν· αὕτη μετὰ τὴν ἐπανάδρυσιν τῆς εἰς τὰς Ἀθήνας «καίτοι πολλῇ γε ἐχρῆσαντο οἱ τότε κατελθόντες (οἱ μετὰ τοῦ Θρασυβούλου) ἐπεικείῃ» ἐπέτρεπε νὰ γίνοντο πολλὰ «ἃ τις ἂν δυσχεράνειεν»· μεταξὺ τῶν τελευταίων τούτων ἦτο καὶ ἡ εἰς θάνατον καταδίχῃ τοῦ Σωκράτους, τὸν ὁποῖον «δυναστεύοντες τινες εἰσάγουσιν εἰς δικαστήριον, ἀνοσιωτάτην αἰτίαν ἐπιβαλόντες...»⁵. Εἰς τὸν Γοργίαν⁶ τὸ «μέγα δύνασθαι» εἶναι ἐν συζητούμενον θέμα· ἀλλὰ περὶ τῶν «δυναστευόντων» ἔδω δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία· ἡ χρησιμοποιοιμένη λέξις εἶναι σαφής: εἶναι οἱ ἄνευ «παιδείας καὶ δικαιοσύνης»⁷ παρατρέποντες τὴν δύναμιν, τὸ κράτος, πρὸς τὸ μέρος των, οἱ δυνάμενοι νὰ ἐμφανίζουν διὰ τῶν φαντασμάτων τοῦ Λόγου ὡς ἀνοσιώτατον ἓνα ἄνθρωπον ὅπως ὁ Σωκράτης· καὶ ταῦτα ἐντὸς τοῦ χρυσοῦ τῆς δημοκρατίας. Δυνάσται ἦσαν οἱ τύραννοι οἱ ἀσκούντες τὸ κράτος διὰ τῆς βίας. Τὴν θέσιν τῆς βίας διὰ τοῦ ἐν λόγοις θαυματοποιικοῦ μορίου τῆς εἰδωλοποιικῆς κατελάμβανεν ἡ σοφιστικὴ.

Εἰς τὸ σχῆμα: Δῆμος — Ἀνταγορία — Κράτος τὸ κύριον δὲ ἦτο ὁ πρῶ-

1. Πλούτ. ἐν Βίῳ Λυκούργου 6, 4.

2. Πολιτ. 303b.

3. Αὐτ. 303a.

4. Ἐπιστ. Ζ' 324d.

5. Αὐτ. 325b.

6. Πλάτ. Γοργ. 468d κέ.: εἴπερ ἐστὶ τὸ μέγα δύνασθαι ἀγαθόν τι...

7. Γοργίας 470e: οὐ γὰρ οἶδα παιδείας ὅπως ἔχει καὶ δικαιοσύνης (δηλ. ὁ μέγας βασιλεὺς) εἰς τὰς ὁποίας θέτει ὁ Σωκράτης τὴν πᾶσαν εὐδαιμονίαν.

τος ὅρος, ἀλλὰ ὁ δευτέρτος. Ἡ ἀνταγορία ἐδιχοτομεῖτο εἰς σοφιστικὴν καὶ εἰς ἐπιστήμην. Ἡ ἐπιστήμη, ἡ ὁποία ἦτο τὸ τέλος τῆς διαλεκτικῆς, ὠδήγει πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἀρετὴν, καθ' ὃν ἀκριβῶς τρόπον καὶ ἡ ἀνταγορία ἐσκοπεῖ τὸ *μυθεῖσθαι τε τὰ καλὰ καὶ ἔρδειν πάντα δίκαια*. Ἡ σοφιστικὴ ἦτο ἡ *σκολιὰ* ὁδός, ἀπὸ τῆς ὁποίας σκοπὸν εἶχε νὰ ἀποτρέψῃ τὸν δῆμον ἢ «*παρεγγραφή*» εἰς τὴν ρήτραν τοῦ Λυκούργου.

* *

Συμπεραίνοντες ἅς συνοψίσωμεν : Μία μυθικὴ ἢ λογικὴ ἐρμηνεία τῆς ἱστορίας τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν πολιτευμάτων ἀπεκρυστάλλωσε ταύτην εἰς μίαν τριάδα προσωποποιημένων ἢ ἀφηρημένων ἐννοιῶν, ἐνθ' ὅν ἐκ τῆς ἱστορίας φαίνεται ὅτι οἱ πολιτειακοὶ ἀγῶνες τῶν διαφόρων Ἑλληνικῶν πόλεων γίνονται διὰ τὸν πρῶτον ἐκ τῶν τριῶν ὅρων τῶν ἐκφραζόντων, κατὰ τὸ ἀποκατασταθὲν σχῆμα, ἐκάστην πολιτείαν, εἰς τὴν πραγματικότητα ὁ ἀγὼν οὗτος ἀναφέρεται εἰς τὸν μεσαῖον ὅρον, εἰς τὴν προσπάθειαν ἐναλλαγῆς τῆς βίας καὶ τῆς ἀνταγορίας, τῆς σοφιστικῆς δὲ καὶ τῆς ἐπιστήμης — μετὰ τὸν δστρακισμὸν τῆς βίας — αἱ ὁποῖαι, ὡς ἐλέχθη, πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ὡς διχοτόμησις τῆς ἀνταγορίας. Τὸ σχῆμα ἐν τῇ πρώτῃ του ἐμφανίσει περιγράφει τὴν τυραννίδα ἐν τῇ ἀρχετύπῳ της μορφῇ, ἣν ἐκφράζει ὁ Ζεὺς ἅμια γενόμενος κύριος τοῦ κόσμου. Θεία εἶναι ἐπίσης ἡ δευτέρα του ἐμφάνισις, ἐφ' ὅσον αὕτη θεσπίζεται ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος.

Ὁ Πλάτων ἀγωνιζόμενος, ἵνα εἰς τὴν μεσαίαν θέσιν τῶν τριῶν ὅρων τοποθετηθῇ ἡ ἐπιστήμη διδάσκει σαφῶς ὅτι διὰ τὴν πόλιν σημασίαν ἔχει ὁ μεσαῖος οὗτος ὅρος¹, ἡ ἐπιστήμη, ἡ ὁποία πρέπει νὰ εἶναι ἡ μόνη ὁδηγὸς τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ὅσιν τῆς τοῦ ἀγαθοῦ ιδέας ἦτοι πρὸς γνωριμίαν τῆς ἀληθείας, τὴν ὁποίαν συνιστοῦν αἱ ιδέαι τοῦ ὄντος, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ καλοῦ². Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὁ τελικὸς σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις ὅμως μόνον ἐντὸς τῆς πόλεως, διὰ τοῦ πολιτικοῦ βίου εἶναι δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῇ³, ἐφ' ὅσον εἶναι ἀνθρωπίνως δυνατόν. Τὸ τέλειον ὕφασμα πρὸς τὸ ὁποῖον παραβάλλει ὁ Πλάτων τὴν ἀθηναίαν πολιτείαν εἶναι ἡ πολιτεία, τῆς ὁποίας ἐν οὐρανῷ ἴσως παράδειγμα ἀνάκειται⁴. Ὀνομάζων ὁ Πλάτων ἐβδόμη ν

1. Ἀνωτ. σ. 354.

2. Ἀνωτ. σ. 350.

3. Ἀς ὑπομνησθῶσιν, ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων, οἱ λόγοι τοῦ Περικλέους, Θουκ. 2, 60, 2 κέ.: ἐγὼ γὰρ ἡγοῦμαι πόλιν πλείω ξύμπασαν ὀρθομένην ὠφελεῖν τοὺς ἰδιώτας ἢ καθ' ἕκαστον τῶν πολιτῶν εὐπραγοῦσαν, ἀθρόαν δὲ σφαλλομένην. καλῶς μὲν γὰρ φερόμενος ἀνὴρ τὸ καθ' ἑαυτὸν διαφθειρομένης τῆς πατρίδος οὐδὲν ἥσσον ξυναπλόλνται, κακονυχῶν δὲ ἐν εὐτυχούσῃ πολλὰ μᾶλλον διασφίζεται.

4. Πλάτ. Πολιτεία 592b.

τὴν ὀρθὴν καὶ ἀληθινὴν πολιτείαν, ἐνῶ ἔξ μόνον μορφᾶς πολιτευμάτων ἀνευρίσκει μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, δηλώνει οὕτω ἀναμφιβόλως ὅτι ἡ ἐβδόμη αὕτη εἶναι ἀνυπαρκτὸς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Οὕτω, ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, ὁ ἀληθὺς πολιτικός ἢ βασιλικὸς δὲν εἶναι εἰμὴ αὐτὸς ὁ Ζεὺς. Ὁ φιλόσοφος ἀρχων εἶναι μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ὁ μόνος ἱκανὸς νὰ μιμηθῇ τὴν θεϊαν πολιτείαν, καθ' ὅσον εἶναι δυνατόν.

Ἐν τῇ πράξει ὁ Πλάτων εἶχεν ἴδει μόνον τὸν Δίωνα, ἄνδρα δίκαιον, ἀνδρεῖον, σώφρονα καὶ φιλόσοφον¹, ὅστις τὴν ἀρχὴν εἰ κατέσχε... οὐκ ἂν ποτε ἐπ' ἄλλο γε σχῆμα ἀρχῆς ἐτράπετο ἢ ἐπὶ τὸ Συρακούσας μὲν πρῶτον, τὴν πατρίδα τὴν ἑαυτοῦ, ἐπεὶ τὴν δουλείαν αὐτῆς ἀπύλλαξεν φαιδρῶνας ἐλευθέρους δ' ἐν σχήματι κατέστησεν, τὸ μετὰ ταῦτ' ἂν πάσῃ μηχανῇ ἐκόσμησεν νόμοις τοῖς προσήκουσιν τε καὶ ἀρίστοις τοὺς πολίτας².

Ἄλλ' οἱ ἄνθρωποι, λέγεται ἐν τῷ Σοφιστῇ³, ὅταν ἀναγκάζονται διὰ παθημάτων ἐναργῶς ἐφάπτεσθαι τῶν ὄντων μεταβάλλουσι τὰς τότε δόξας. Ἡ Σικελικὴ ἐμπειρία δὲν εἶχεν ὑπάρξει ἄρᾳ γε καὶ δι' αὐτὸν τὸν Πλάτωνα ἐν τοιοῦτο πάθημα; Εἰς τὸν Πολιτικὸν φαίνεται ὅτι συνειδητὸς ἐγκαταλείπει τὴν ἐλπίδα ὅτι μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων θὰ ἀνευρίσκητο ὁ εἰς μόναρχος, ὁ κατέχων τὴν ἀληθῆ πολιτικὴν τέχνην. Ὅθεν καὶ ὁ Ἐλεάτης συνοψίζων τὸν περὶ πολιτειῶν λόγον παρατηρεῖ πρὸς τὸν νέον Σωκράτη, τὸν συνομιλήτην του: Ὅτῳ δὴ τύραννός τε γέγονε, φαμέν, καὶ βασιλεὺς καὶ ὀλιγαρχία καὶ ἀριστοκρατία καὶ δημοκρατία, δυσχερανάντων τῶν ἀνθρώπων τὸν ἕνα ἐκεῖνον μόναρχον, καὶ ἀπιστησάντων μηδένα τῆς τοιαύτης ἀρχῆς ἄξιον ἂν γενέσθαι ποτέ, ὥστε ἐθέλειν καὶ δυνατόν εἶναι μετ' ἀρετῆς καὶ ἐπιστήμης ἀρχοντα τὰ δίκαια καὶ ὅσια διανέμειν ὀρθῶς πᾶσιν, λωβᾶσθαι δὲ καὶ ἀποκτείνουσαι καὶ κακοῦν δὲ ἂν βουληθῇ ἐκάστοτε ἡμῶν. ἐπεὶ γενόμενόν γ' ἂν οἷον λέγομεν ἀγαπᾶσθαι τε ἂν καὶ οἰκεῖν διακυβερνῶντα ἐδδαιμόνως ὀρθὴν ἀκριβῶς μόνον πολιτείαν⁴: « Αὐτὸς λοιπὸν εἶναι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὅποιον, ὡς ἰσχυρίζομεθα, ἔχει δημιουργηθῇ καὶ ὁ τύραννος καὶ ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ ὀλιγαρχία καὶ ἡ ἀριστοκρατία καὶ ἡ δημοκρατία· διότι οἱ ἄνθρωποι ἐδεώρῃσαν ὅτι ἦτο δυσχερὲς ἡ ὑπαρξίς τοῦ μοναδικοῦ ἐκείνου μονάρχου μὴ πιστεύσαντες ὅτι ἦτο ποτὲ δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ κανεὶς ἄξιος μιᾶς τοιαύτης ἐξουσίας, ὅστις διοικῶν μετ' ἀρετῆς καὶ ἐπιστήμης νὰ ἔχῃ καὶ τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὴν δύναμιν νὰ ἀπονέμῃ ἀκριβῶς εἰς ὅλους τὴν δικαιοσύνην συμφῶνως μὲ τοὺς ἀνθρωπίνους καὶ μὲ τοὺς θείους νόμους ἀντὶ νὰ βλάπτῃ, νὰ φονεύῃ καὶ νὰ κακοποιῇ ὅποιονδὴ ποτε ἔξ ἡμῶν ἐκάστοτε ἤθελε. Βεβαίως ἔὰν ἐδημιουργεῖτο εἰς τοιοῦτος μονάρ-

1. Ἐπιστ. Ζ' 336a κέ.

2. Αὐτ. 335e κέ.

3. Βλ. ἀνωτ. σ. 350, Πλάτ. Σοφιστ. 234d.

4. Πλάτ. Πολιτ. 301c.

χης, ὅπως τὸν λέγομεν, θὰ ἦτο εὐπρόσδεκτος ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ διοίκησις του θὰ ἦτο μία διακυβέρνησις ἐξασφαλίζουσα τὴν εὐδαιμονίαν εἰς τὴν μόνην ἐντελῶς ὀρθὴν πολιτείαν». Ἀλλά, προσθέτει εὐθὺς ἀμέσως, σήμερον τοιοῦτος βασιλεὺς δὲν ὑπάρχει.

Οὕτω ὅμως ἡ ἐβδόμη πολιτεία μεταβάλλεται εἰς τὴν ἰδέαν τῆς πολιτείας, τὴν ὁποίαν οἱ ἄνθρωποι μόνον νὰ προσπαθοῦν νὰ μιμῶνται εἶναι εἰς θέσιν. Αἱ διαφοραὶ δὲ αἱ ὑπάρχουσαι μεταξὺ τῶν διαφόρων πολιτευμάτων εἶναι διαφοραὶ ὡς πρὸς τὴν ὀρθότητα τῆς μιμήσεως.

Συμβαίνει λοιπὸν καὶ μὲ τὰς ἀνθρωπίνας πολιτείας ὅ,τι καὶ μὲ τὴν ποιητικὴν τέχνην, τὴν καλλιτεχνικὴν δηλ. δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις δὲν εἶναι εἰμὴ μίμησις, ὅθεν καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐκτιμῆσεως αὐτῆς εἶναι ἡ ὀρθότης τῆς μιμήσεως¹ τὸ προβλημα εἶναι τί μιμεῖται καὶ πῶς μιμεῖται¹ καὶ ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ τέχνη.

Ἡ ἀρνητικὴ θέσις τοῦ Πλάτωνος ἀπέναντι τῆς τέχνης ἀφορᾷ μόνον καὶ κυρίως εἰς τὴν «ἀποκαλυπτικὴν» ἀποστολὴν αὐτῆς² ἐφ' ὅσον σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ γνωριμία τῆς ἀληθείας, εἶναι σαφές ὅτι ἡ τέχνη ἀποκαλύπτει εἰς τὸν ἄνθρωπον εἰκόνα τῆς ἀληθείας καὶ ὅχι αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, ἀφοῦ δὲν ἔχομεν παρὰ μίμησιν καὶ μάλιστα ἔμμεσον, *τρίτην μίμησιν*, ὡς εἰς τὴν περιπτῶσιν τῆς ζωγραφικῆς³. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὴν πολιτείαν. Πρὸς ὀρθὴν μίμησιν θὰ καθοδηγήσῃ μόνον ἡ ἐπιστήμη, τῆς ὁποίας ἡ διαφορὰ ἀπὸ τῆς ἀνταγορίας δεικνύεται εἰς τὴν διαφορὰν τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῶν πρῶιμων ἀρχαϊκῶν ἀπὸ ἐκείνης τῶν κλασσικῶν χρόνων.

Ἡ ἀνταγορία καὶ ἡ διαλεκτικὴ ἦτοι ἡ ἐπιστήμη, ἀποτελοῦσαι τὴν πηγὴν ἐξ ἧς ἀπορρέουν ἡ τὴν μέθοδον δι' ὣν συνάγονται ἡ Δίκη, ὁ Νόμος, ἡ Αἰδῶς καὶ πᾶσαι αἱ ἀρεταὶ αἱ καθορίζουσαι τὴν παιδείαν, εἶναι ἡ πρὸς εἶναι ἡ πηγὴ ἡ παρέχουσα τὴν ὑπόστασιν εἰς τὸ κράτος τὸ συνέχον τὴν πόλιν.

Ὁ Ἀπόλλων τοῦ 8ου αἰῶνος π.Χ. ὀρίζων τὴν ἀνταγορίαν ὡς πηγὴν τοῦ κράτους καὶ παρέχων τὴν νίκην *δήμου πληθει* ἀποδεικνύεται περιέργως δημοκρατικώτερος τοῦ Πλάτωνος τῆς Ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας ζητοῦντος τὴν ἐπιβολὴν τῆς ἐπιστήμης, ἥτις εἶναι κτῆμα τῶν ἐλαχίστων³—ἔστω καὶ ἔαν δὲν ἐσήμαινε τοῦτο ὅτι ἦτο ὁπαδὸς τῆς τυραννίδος ἢ τῆς ὀλιγαρχίας.

1. Βλ. Ν. Μ. Κοντολέοντος, *Τέχνη καὶ Μίμησις...*, ἐν Ἐπιστ. Ἐπετηρ. τῆς Φιλοσ. Σχολῆς, Ζ' 1956-1957, σ. 294 κέ.

2. Οὗτος εἶναι ὁ λόγος, δι' ὃν ὁ Πλάτων ἐν τῇ περὶ τῆς εἰκαστικῆς τέχνης θεωρίᾳ του καταφέρεται ἰδίᾳ ἐναντίον τῆς ζωγραφικῆς, ἐνῶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἡ ἴστον δεικνύει μεγαλυτέραν ἐκτίμησιν πρὸς τὴν πλαστικὴν, ἐφ' ὅσον αὕτη εἶναι ἀμεσος μίμησις.

3. Ἀνωτ. σ. 354 κέ.

Ὡς ἐρμηνεῖα, συνοπτικῶς ἐκφερομένη ἐδῶ, τοῦ παραδόξου τούτου θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ὁ Ἀπόλλων, ὡς θεὸς, ἔχει συνείδησιν τῶν ἀνθρωπίνων δυνατοτήτων, τοῦ ἀνθρωπίνου μέτρου, τουτέστιν, εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος, ἡ ῥήτρα τοῦ Λυκούργου ἦτο ἡ πρώτη προσπάθεια κατοχυρώσεως τῆς ἐλευθερίας τῶν πολιτῶν. Ἀλλ' ὁ Πλάτων μὲ τὴν πείραν τῆς ἐν τῷ μεταξὺ ἀναπτύξεως καὶ τῶν πόλεων καὶ τῶν ἀνθρώπων ἀναζητεῖ ἐν νέον σχῆμα ὑπάρχον ὑπὲρ τὰ ἐν τῷ μεταξὺ δοκιμασθέντα, ὑπὲρ τὰ ἀνθρώπινα εἰς τὸν θεῖον κόσμον τῶν ἰδεῶν.

Ἐνῶ το σχῆμα τοῦ Διὸς τυράννου καὶ τὸ σχῆμα τὸ θεσπισθὲν ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος δοθέντα «ἐξ ἀποκαλύψεως» τρόπον τινὰ ὑπὸ τῶν θεῶν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, τὸ σχῆμα τῆς Πλατωνικῆς πολιτείας ἦτο μία ἀνθρωπίνη ἀναζήτησις τοῦ θείου κόσμου, μία ἀνάβασις ἐφικτή, ἐν μέρει δὲ μόνον, καὶ μόνον εἰς τὸν φιλόσοφον διὰ τῆς διαλεκτικῆς. Ὁ διάλογος ἀπὸ τὴν καθημερινὴν ζωὴν, ἀπὸ τὰς συζητήσεις τῆς ἀγορᾶς, τοὺς λόγους ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀνεβιβάζετο εἰς μέθοδον τῆς φιλοσοφίας. Ἡ ἐπιστήμη ἡ προοιούσα ἐκ τῆς διαλεκτικῆς περιωρίζετο οὕτω ἀναγκαστικῶς μεταξὺ τῶν ὀλίγων. Μεταξὺ τῶν ὀλίγων ὅμως εἶναι ἐπίσης περιωρισμένη καὶ ἡ σοφιστικὴ. Εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς δημοκρατίας, ἡ ὁποία κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς δύο ἄλλας διπλᾶς μορφὰς πολιτείας, παρουσιάζεται καὶ εἰς τὰς δύο τῆς ὅσφεις ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα, βλέπομεν τὸ θαῦμα τῆς σοφιστικῆς. Ἐφ' ὅσον ἡ ψευδώνυμος δημοκρατία εἶναι δημοουργία τῶν σοφιστῶν τῶν λεγόντων μὴδὲ τὸ παράπαν εἶναι τὸ ψεῦδος, ἦτο ἀδύνατον νὰ διαχωρισθῇ αὕτη ἀπὸ τῆς ἀληθινῆς.

Τοιοιουτρόπως ὅμως μόνον ἐντὸς τῆς δημοκρατίας ἦτο δυνατός ὁ ἀνταγωνισμὸς τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς σοφιστικῆς. Ἡ ἀνάπτυξις τῶν σοφιστῶν ἦτο δυνατὴ μόνον ἐντὸς τῶν πόλεων· ἡ τέχνη τῶν εἶναι κ τ η κ ή, καθ' ὃν δὲ τρόπον ὁ ἀσπαλιευτής, διὰ νὰ ἔχῃ ἐπιτυχίαν εἰς τὸ ἔργον του πρέπει νὰ ἀλιεύῃ εἰς τόπον ὅπου ὑπάρχουν ἰχθῦς οὕτω καὶ ὁ σοφιστὴς θὰ ἀγρεύῃ τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν καὶ ὁπαδῶν του μόνον εἰς τὰς πόλεις εἰς τὰς ὁποίας τὸ κράτος εἶναι εἰς τὰς χεῖρας τοῦ πλῆθους. Ὁμοίως ὅμως καὶ ἡ διαλεκτικὴ δὲν ἔχει δυνατότητα νὰ προχωρήσῃ εἰς τὸν δρόμον τῆς παρὰ μόνον ἐκεῖ ὅπου ἡ ἐλευθερία τῆς πόλεως ἐξασφαλίζουσα τὴν ἐλευθερίαν τῶν πολιτῶν ἐπιτρέπει συγχρόνως τὴν ἐλευθερίαν τῆς ψυχῆς, τοῦ πνεύματος δηλ., ὥστε νὰ δύναται τοῦτο ἐν πάσῃ καθαρότητι νὰ ἀντικρύσῃ τὴν ἰδέαν τοῦ ἀγαθοῦ. Οὕτω ἡ πάλη μεταξὺ ἐπιστήμης καὶ σοφιστικῆς γίνεται ἐντὸς τῆς δημοκρατίας καὶ οὐδαμοῦ ἄλλαχού. Ὅθεν ἐν ταύτῃ καὶ ὑπάρχει κυρίως ὁ μέγας κίνδυνος τῆς ψευδώνυμου δημοκρατίας ἀπὸ τῆς ὁποίας λείπει τὸ ἔννομον κυριαρχούντος τοῦ παρὰ νόμου¹. Ἀλλὰ τὸ παράνομον εἶναι ἡ βία. Ἀλλ' ἐὰν ἀποκλειστικῶς ἐντὸς τῆς δημοκρατίας εἶναι δυνατὴ ἡ ἀσκήσις τῆς τε ἐπιστήμης καὶ τῆς

1. Ἀνωτ. σ. 356.

σοφιστικῆς, εἶναι ὀλοφάνερον, ὅτι μόνον ἡ δημοκρατία εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποτελέσῃ μίμησιν τῆς ἐβδόμης πολιτείας, ἐφ' ὅσον ἀκολουθήσῃ τὴν ἐπιστήμην. Ἡ τόσον σαφὴς διαπίστωσις τοῦ Πλάτωνος, ὅτι ἡ δημοκρατία εἶναι διπλή ἦτο ὅτι ἔχει ἐν μὲν μόνον ὄνομα, δύο δὲ σχήματα, δεικνύει ἐναργέστατα ὅτι ἐν ταύτῃ μόνον εἶναι δυνατὴ ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἀνταγορίας καὶ εἰς ἐπιστήμην, ἀλλὰ, κατὰ τραγικὴν καὶ ἀναπότρεπτον ἀνάγκην, καὶ εἰς σοφιστικὴν. Οὕτω νοεῖται ἡ διχοτόμησις τῆς ἀνταγορίας.

Ἡ ἐγγενὴς ἀδυναμία τῆς δημοκρατίας εἶναι κατὰ τὴν διαπίστωσιν τοῦ Πλάτωνος τὸ τὰς ἀρχάς ἐν ταύτῃ διανεμεῖσθαι κατὰ σμικρὰ εἰς πολλοὺς καὶ ἔνεκα τούτου μὴτὲν ἀγαθὸν μὴτὲ κακὸν μέγα δυναμένην ὡς πρὸς τὰς ἄλλας¹. Ἡ κρίσις αὕτη εἶναι μία κρίσις ἐξ ἀντικειμένου ἥτιο ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς Ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας ἰδίως ἀπὸ τῆς ἐν Σικελίᾳ καταστροφῆς καὶ ἐξῆς, ὡς σαφῶς ἐξάγεται ἐξ ὀλοκλήρου τοῦ Πλατωνικοῦ ἔργου. Ἡ κατὰ σμικρὰ εἰς πολλοὺς διάσπασις δὲν ἐπέτρεπε τὴν παραγωγὴν οὐδενὸς μεγάλου οὔτε ἀγαθοῦ οὔτε κακοῦ. Ἦτο ἀνάγκη διὰ τοῦ ἀληθῶς πολιτικοῦ τὰ σμικρὰ ταῦτα νὰ ὑφανθῶν εἰς ἓν ὕφασμα, ἀκριβῶς ἐκεῖνο πρὸς τὸ ὅποιον παραβάλλει τὴν δρθὴν πολιτείαν ὁ Πλάτων κατακλείων τὸν Πολιτικόν.

Ἡ τυραννίς, ἡ ὀλιγαρχία καὶ ἡ ψευδάνυμος δημοκρατία τὴν σοφιστικὴν ὡς ἐκδήλωσιν τοῦ δυναστεύειν² ἀποτελοῦν τὸν κύριον ἐχθρὸν τοῦ Πλατωνικοῦ κόσμου, ἐναντίον δὲ τοῦ δυναστεύειν τοῦ ἀποκλείοντος τὴν ἐλευθερίαν τῆς ψυχῆς παλαίει ἀπεγνωσμένως ὁ Πλάτων ἀναζητῶν τὸν ἓνα μόνον, τὸν ἀληθῶς ἐπιστήμονα τῆς πολιτικῆς τέχνης. Ἡ ἀναζητήσις του δὲν ἦτο ἐντελῶς ἔξω τοῦ κόσμου. Ὁ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου χαρακτηρισμὸς τῆς Ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας τοῦ Περικλέους ὡς τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχῆς³ εὐρίσκεται,

1. Πλάτ. Πολιτ. 303a.

2. Ὁ Ἀλκιβιάδης δικαιολογούμενος πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους λέγει, Θουκ. 6, 89: τοῖς γὰρ τυράννοις ἀεὶ ποτε διάφοροί ἐσμεν (πᾶν δὲ τὸ ἐναντιούμενον τῷ δυναστεύοντι δῆμος ὠνόμασται), καὶ ἀπ' ἐκείνου ξυμπαρέμεινεν ἡ προστασία ἡμῶν τοῦ πλήθους. Ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ ἐν τῷ δήμῳ οἱ δυναστεύοντες, ἀν. σ. 357 σημ. 5.

3. Κατὰ τὴν γνωστὴν διαπίστωσιν τοῦ Θουκυδίδου, 2, 65, 9: ἐγγεγὼς τε λόγῳ μὲν δημοκρατία, ἔργῳ δὲ ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχῆς. Βλ. προχείρως τὸν ὑπομνηματισμὸν ὑπὸ Α. W. Gomme, A Hist. Comment. of Thucydides II, 1956, σ. 193 κέ. Ὁ Gomme παρατηρεῖ, ὁρθῶς βεβαίως, ἐν συσχετισμῷ δὲ πρὸς τὰ παρ' Ἡροδότῳ 3, 80 κέ. γραφόμενα, βλ. ἐδῶ σ. 333, «I am sure that no friend or admirer of Pericles called him, or thought of him, as μόναρχος», ἀλλ' ἡ βεβαίωσις αὕτη δὲν δύναται νὰ εἶναι τόσον ἀπόλυτος ἐὰν ἀποβλέψωμεν ὅχι εἰς τὴν λέξιν μόναρχος ἀλλ' εἰς τὴν καθόλου ἔννοιαν, ὅφ' ἦν μεταχειρίζεται ὁ Πλάτων καὶ τὴν λέξιν ταύτην καὶ τὰς ἄλλας ὁμοίας λέξεις ἡ περιφράσεις βλ. ἐπίσης αὐτ. σ. 125 κέ. Ὡς παρατηρεῖται ἐν Gnomon 34, 1962, 532 (F. Sieveking) ὁ ἐπιτάφιος τοῦ Περικλέους δὲν εἶναι οὔτε λόγος τοῦ Θουκυδίδου πρὸς τὴν νεολαίαν τῶν Ἀθηναίων τῆς μετὰ

πιστεύω, εἰς τὸ βάθος τῆς Πλατωνικῆς σκέψεως. Τὸ προσεχέστερον παράδειγμα τοῦ Πλατωνικοῦ ὑφάσματος τῆς πολιτείας ἐντὸς τοῦ ἀνθρωπίνου κόσμου, μὲ τὰς ἀνθρωπίνους ιδιότητας, ὑπῆρχεν εἰς τὴν πόλιν τοῦ Πλάτωνος: εἰς τὰς Ἀθήνας τοῦ Περικλέους. Ἀλλὰ τὸ θέμα τοῦτο ἔχει ἀνάγκην βαθύτερος μελέτης. — Ὅπως δὴ ποτε τὸ παράδειγμα τῆς Περικλείου δημοκρατίας φαίνεται ὅτι ἦτο τὸ ἀνατεθὲν ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἐν τῷ οὐρανῷ. Διότι ἡ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχὴ ἀφ' ἐνὸς καὶ ἡ δημοκρατία, τὴν ὁποίαν εἰκονίζει ὁ Θουκυδίδης ἐν τῷ ἐπιταφίῳ ἀφ' ἑτέρου, εὐρίσκουσιν ἐν τῷ Πολιτικῷ τοῦ Πλάτωνος τὴν φιλοσοφικὴν τῶν θεμελίωσιν ἢ ἀντίθεσιν, τὴν ὁποίαν σημειώνει ὁ μέγας ἱστορικός: *λόγῳ* δημοκρατία — *ἔργῳ* ἀρχὴ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἦτοι τοῦ ἐνός, προέρχεται ἀναμφιβόλως ἐκ τῆς καταστάσεως τῆς Ἀθηναϊκῆς πολιτείας κατὰ τοὺς μεταπερικλείους χρόνους, καθ' οὓς ἔγραφεν ὁ Θουκυδίδης, καθ' οὓς αὕτη, ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, ἦτο δυνατόν νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς ἀποτέλεσμα τῆς διπλῆς ὑφῆς τῆς δημοκρατίας.

Αἱ πολιτικαὶ γνῶμαι τοῦ Πλάτωνος ἔχουν χαρακτηρισθῇ ὡς οὐτοπία ἢ ὡς ὄνειρον. Ἀλλ' οἱ πιστεύοντες τοῦτο συνομολογοῦσιν ἀναγκαστικῶς ὅτι ἐπίσης οὐτοπία ἢ ὄνειρον εἶναι μεταξύ τῶν ἀνθρώπων ἡ προσπάθεια πρὸς ἄνοδον ἀπὸ τὴν δουλείαν καὶ τὸ ψεῦδος τοῦ σπηλαίου εἰς τὸ φῶς ὅπου τελευταία καὶ μετὰ κόπου φαίνεται ἡ τοῦ ἀγαθοῦ Ἰδέα... πάντων αὕτη ὁρθὴν τε καὶ καλὴν αἰτία... καὶ... δεῖ ταύτην ἰδεῖν τὸν μέλλοντα ἐμφρόνως πράξειν ἢ ἰδίᾳ ἢ δημοσίᾳ¹.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ

τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ἐποχῆς οὕτε, παρὰ τὴν ἐξιδανίκευσιν τοῦ ρήτορος (τοῦ Περικλέους) καὶ τῶν ἀκροατῶν του (τῶν Ἀθηναίων), παρουσιάσεις «ποιητικῶν ὑποκαταστάτων».

1. Πλάτ. Πολιτεία 517c.